I, afegint el gest a la paraula, m'ajuda a travessar aquest llac que tants d'altres, sotmesos a la iboga, no aconsegueixen de passar.

Però, a l'altra banda, l'itinerari no sembla pas fàcil. He deixat la mare i ara vénen noves proves. He arribat a sota la muntanya blanca -la muntanya nevada de què han parlat tants bwitistes abans que jo, tanta gent que, sense haver marxat mai del bosc, ho haurien d'ignorar tot de la neu.

Els meus peus es cremem i es tallen amb les asprors de les roques. He hagut d'acabar el camí agenollat. I heus ací un poble ben desert... Tsinguépaga, pels nostres verals, no era pas més buit. Tsinguépaga no era pas més llòbrec. D'una casa surt una ferum espantosa. M'acosto al llindar i... horror! una quantitat inversemblant de malalts es retorcen o jeuen per terra.

- Ajut... crida un dels agonitzants.

- Auxili... repeteixen d'altres moribunds.

Hi ha una dona vella amb un ventre que és un formigueig; éssers que, com Salibi, saltironegen damunt dels monyons...

Embogit, vaig dels uns als altres:

- ¿Ets els Bwiti?

Em miren amb feredat:

- El Bwiti no és ningú.

La mateixa resposta, amplificada indefinidament, com en un espai intersideral. La mateixa resposta, fins que sacsejo un vell de carn descomposta i sexe irrisori:

- ¿Què més vols saber...? ¿Que no ho has vist tot? Doncs ja has vist el Bwiti.[545]

Aquesta cultura de la visió no és pas exclusiva del bwiti. De fet, el bwiti l'ha manllevada del culte fang als avantpassats (bieri, melang, so...). Però, de la mateixa manera que hi podem veure un punt en comú, també ens podem adonar que la mena de visió que es dóna és, en un culte i en l'altre, absolutament diferent:

---

[545] Christian Dédet, *L'Afrique aventureuse de Jean Michonet*

En el bwiti es tracta d'un viatge místic pel cosmos, més enllà del cercle restringit dels propis avantpassats i sense altre ajut que la droga; cosa que contrasta amb els elements del culte als bieri: presentació dels cranis dels avantpassats, sortida nocturna de màscares, evolucions d'iniciats disfressats que es constitueixen en apareguts, prestidigitació amb figures de fang o de fusta... Però hi ha un altre element a considerar: de la mateixa manera que, en el culte als bieri, no es deixa mai que el neòfit vagi a la seva, en el bwiti és a l'inrevés: l'experiència és absolutament individual, tot i que cada bandji rep la influència de tot el grup i de la situació especial en què es troba. El bwiti posa de relleu la responsabilitat personal de cada bandji.

La importància de la visió té un correlatiu lògic: la importància del retorn: perquè l'explicació de la visió -que es fa fora de l'ebandja, a la ndjimba- serveix per interpretar els missatges dels avantpassats. Uns missatges que cerquen la salvació.

André Mary[546] veu aquest missatge de salvació des del mateix moment de la iniciació: quan, en el centre del ritual, el neòfit va fins al riu, tenen lloc tres accions:

- l'esclat de la flor *dzoe asseng*.
- el pas entre les cames de la padrina (= mare).
- la immersió en l'aigua.

Això, Mary ho veu com un naixement a la inversa; que es pot interpretar de maneres diverses, però que simbolitza el trencament de la relació que hi ha entre el naixement ordinari i la falta original.

La recerca de la salvació, finalment, es relacionaria amb la necessitat del sacrifici ritual; normalment, un pollastre blanc.

Hi ha una diferència entre el bwiti i d'altres iniciacions a les quals m'he referit: per exemple, les que ens presenta una part de la mitologia clàssica: Tant a l'Odissea com a l'epopeia de Gilgames, per exemple, l'anada al món dels morts (= catàbasi) serveix per refusar-lo com a ideal, per adonar-se que allò que importa de veritat és Itaca, la vida a la Terra. No és pas així en el bwiti:

> *L'excepcional capacitat de regressió psicològica (en el sentit analític del terme) desenvolupada pel bwiti acosta l'edat d'or a la consciència dels fidels, fins al punt que l'esperança de veure-la renéixer pren l'aire d'una certesa immediata. Exactament el mateix es podria dir del més enllà.*

---

[546] *La naissance à l'envers*

La proposició d'Ekang que he citat més amunt: «suprimir la mort perquè hi hagi contacte entre els esperits (dels avantpassats) i nosaltres», es pot capgirar: establir tanta continuïtat entre els morts i els vius que la mort ja no existeixi. El vell culte als avantpassats es perllonga fins a bascular: són els aparents vius els que són morts, la mort és el naixement de veritat. «En el Bwiti, demanem de no morir... o sigui, que la vida espiritual sigui aquí a baix, que la terra esdevingui el cel. Això serà la fi de l'Evú».[547]

Completaré aquesta presentació de la societat iniciàtica del bwiti aportant alguns dels testimonis que he trobat. En aquesta part del treball, dedicada a les societats iniciàtiques, em cal recordar que faig referència a iniciacions que tenen caràcter voluntari, que no són prescriptives per a tots els membres de la col·lectivitat. Per això m'ha semblat interessant donar a conèixer el testimoni de persones iniciades i també el de persones no iniciades: perquè em sembla important de reflectir els coneixements que les persones no iniciades tenen de cada societat iniciàtica.

En el cas del bwiti, les converses que transcriuré a continuació van ser mantingudes, per separat, amb dos personatges que m'han ajudat força en la meva investigació, tots dos fang de la zona de Mbiralem: de **Pedro Matogo Nandongo** ja n'he parlat en presentar alguns dels rituals d'iniciació fang; ara em cal afegir que va ser el primer que em va parlar obertament del bwiti, que m'ha fet conèixer algunes de les mbandja de Bata, i que m'ha presentat diversos bandji, a través dels quals he pogut assistir a uns quants rituals. **Fabio Ntutumu** ha estat un d'ells: antic bandji, veí d'uns amics, hem conversat llargament sobre el tema i hem comentat aspectes rituals que no havia comprès. Totes dues converses van ser preparades amb la intenció de resumir els principals aspectes de la societat que tos dos coneixien:

A.
Bata, 9 de juliol de 1991
Informador: **Pedro Matogo Nandongo**

B.
Bata, 22 de juliol de 1991
Informador: **Fabio Ntutumu**, de 58 anys, originari d'Ebebiyin

CARÀCTER:

- Bé. El bwiti és, jo diria, una mena de bruixeria en presència de tothom.

- Jo em pensava que era una religió.

---

[547] René Bureau, *La religion d'eboga*

Fer bruixeria visiblement. Com que la bruixeria es fa a la nit, preferiblement; però el bwiti, com que també es balla a la nit, fan bruixeria. Fins i tot planten, per demostrar la seva potència i capacitat, una nit planten un plàtan; creix, el tallen, el cuinen i se'l mengen. Tot a la mateixa nit. El planten, allò creix, el tallen, el preparen a l'olla i tot això, l'aixafen, segons com prefereixin menjar-se'l. També porten una gallina i aquesta gallina pon un ou; i de dintre de l'ou surt un pollet; comença a créixer, el maten i se'l mengen amb el plàtan, la mateixa nit. Això és demostrar la bruixeria.

- ¿Tu has vist fer aquestes coses?

- Sí, una vegada. El plàtan i la gallina. Abans jo no hi creia, en aquestes coses. Me les explicaven, però jo pensava: «Ah! Això no pot ser!» Però, quan ho vaig veure, vaig pensar: «Avui, jo ho veuré». I ho vaig veure. Un plàtan que creixia així, en presència de tothom. I així, una gallina pon un ou i tot això. Es mengen un plàtan acabat de plantar i un gall eixint de néixer però que ja ha crescut -gras, gras- i el maten. I tothom se'l menja. Tothom.

Realment, el bwiti no és com l'esperitisme. No és com fer «mebili», en què un esperit entra dintre de la persona i comença a xerrar les coses que passen i tot això. El bwiti és pura bruixeria.

- ¿Tu vas assistir a una reunió de bwiti?

- No és pas una reunió. És una dansa.

SITUACIÓ LEGAL:

- ¿Està legalitzat, el bwiti?

- No. Està prohibit. N'hi havia molt, però ara no et sé dir si n'hi ha més o menys, perquè no hi assisteixo. La colònia el va prohibir. Macías, primerament no el va prohibir. El va prohibir quan Ondo Edu va anar al Gabon i en tornar Macías va dir: «Aquest home ja ha anat a barrejar-se amb el bwiti, de manera que ja no vull més bwiti a Guinea». Així va passar. Primerament, després de la independència teníem llibertat; i a l'autonomia també. Però quan Ondo Edu va tornar del Gabon...

Llavors és quan em van detenir a Niefang. Hi vaig estar quasibé dos mesos. Per ser «bandji». Va venir aquell i diu: «¿Qui és aquest?» «Tal». «¿Tu també aquí? ¿Per què estàs aquí en el bwitisme?» «Però, això, ¿què té a veure amb la política? Si no sóc pas polític». Diu: «Sí, ja ho sé que no ets polític; però, ¿per què t'has ficat aquí? ¿No saps que l'Ondo Edu l'han hagut d'agafar per això?» I li vaig dir: «Senyor meu, jo d'això no en sé res ni vull saber-ne. Perquè de política no en puc saber res». I va dir: «Doncs que no torneu a fer aquests actes. Res més i te'n pots anar». Va mirar el seu superior i va dir: «Que aquesta gent surti de la casa, però que no tornin a repetir-ho». I em va treure de la casa. Vaig estar-me dos mesos a la presó, i és el mateix que em va venir a treure de casa. I aquí ho va deixar.

QUI EN POT FORMAR PART:

- ¿On va ser, aquesta reunió?

- A Malabo. La primera vegada

- ¿Només hi ha fang, en una reunió?

que vaig anar a Malabo, en un lloc que es diu Fiston.

- I la gent que hi anàveu, éreu tots fang?

- No. Hi havia bubis, fang, kombes i de tot. Gent heterogènia, una reunió heterogènia, Però tots vivien a Malabo.

- ¿Pot ser-ne qualsevol?

- No, cal veure-ho. Cal veure el seu evú, és clar. Qualsevol persona no pot ser bandji en el bwiti.

- No. Un kombe també hi assisteix. Estem barrejats, però tots parlem en fang: perquè els kombe també parlen en fang ben clarament, com jo mateix. Clarament com jo, els kombe parlen fang. Hi assisteixen kombe, hi assisteixen bujebas, també mopuku. Hi assisteix gent de tot. Fins els baseke.

INICIACIÓ:

- ¿Tu ets bandji?

- No, no ho sóc.

- ¿Qui pot ser-ho, de bandji?

- Els bandji són gent que saben el secret. I, per conèixer el secret, t'han de donar una herba. Aquesta herba es diu eboga. La treuen, la ratllen i te la donen; i tu, en realitat te'n vas a l'altre barri, a un altre món, i hi veus coses. Veus coses a l'altre barri i, a la tornada, ja ets un bandji. És a dir que bandji significa una persona de la casa, una persona que coneix. Això és una persona bandji.

- L'eboga, ¿es mastega?

- Sí, es mastega l'arrel.

- L'eboga és l'arbre que s'utilitza per fer el bwiti. Però, ¿de quina manera? El treuen de la terra, el renten; i, després, són les seves arrels les que es poden aprofitar i les que serveixen. Les treuen, les col·loquen damunt d'una pedra i comencen a tallar-les amb un matxet. El suc es fica dintre d'un got, i el resultat és que l'aigua que hi havia en el got, o en un altre cossi, es torna vermella com la sang.

Quan algú no és «bandji» i vol ser-ne, primer es fa una cerimònia perquè pugui veure-hi. S'ajunten tots els «bandji» i es mira quins són capaços de donar-te eboga. Et col·loquen. Són els «nima», els que et poden donar l'eboga. I després comença l'acte i s'hi balla fins a la matinada. Tot això et fa demostrar perquè hi vegis: «Així ballen els altres i així és l'acte». Si t'agrada, et quedes. Si no t'agrada, te'n vas. Si tu dius: «No, això no ho puc pas fer», et diuen: «Bé, noi, no t'hem pas de dir res més». I te'n vas. I si dius: «Sí, jo vull fer aquest

acte, vull que em demostreu això», aleshores aquella persona s'aixeca i diu: «Sí, t'ho demostraré, te n'hauré de donar». I llavors, veus, utilitzem l'«okoskora» quan algun de nou ve perquè vol ser «bandji»; llavors tu surts, vas a veure el teu pare (el que t'ha donat) i li dius: «M'ha cridat un noi perquè li doni eboga». El pare ve i és ell qui donarà eboga a aquest noi. Però tot allò que haurà de fer t'ho donarà a tu. Així és com es dóna, seguint totes les instruccions. Quan ja ho ha fet tot ja és «bandji»; llavors agafa «okoskora», li dóna i aleshores ja ets un «bandji».

- O sigui que per ser «bandji» només has de prendre eboga.

- Només has de prendre eboga. I dir si tu has assassinat una altra persona de qualsevol manera, a ganivetades, amb verí, donar-li mort, has mort una persona, ho has de divulgar davant de tots els «bandji»: «He comès aquest error». I, si tu no ho avises, aleshores aquella persona que has matat et pot agafar allà, en el viatge. Te'l pots trobar a l'«ekongo» o allà on sigui, però et capta i ja no pots ressuscitar. Però si ho confesses, ja no el veus. Normal. Si ja no se'l veu, no el poden tornar a portar i es mor. Convoquen tots els esperits i els «bandji» ho fan, d'altres també van a buscar-te. I també hi ha una mena de persona que és el «bete eyen», el que mira el mirall per poder veure les coses. Aquest home, quan passa una cosa així el van a buscar encara que no hagi assistit. Han de cridar-lo i després, quan arriba, comença a invocar; i pot anar a tots els indrets. Aquest home, el «bete eyen», va a l'«ekongo», va al cel, que en diem «akombi», va a tots els punts.

JERARQUIA:

- El bandji és el que coneix, però no pas tots els bandji són iguals.

- Els que coneixen més són els que hi van especialment perquè volen ser bandji, perquè volen ser una mena de lloctinent del medecinaire. Això és el que anomenen bandji. I el medecinaire li pot dir: «Vés-te'n al bosc i porta això i això», i ell ja sap què vol dir i va directament a l'herba que el medecinaire li ha encarregat, ho agafa dels arbres medicinals i ho porta. I la persona que no coneix tant, només hi va, el curen i s'ha acabat, surt de la curanderia o de l'hospital.

- I el medecinaire que utilitza el bwiti, ¿té un nom especial?

- No, no el té. I els seus segons són els que s'anomenen bandji. Ell és el bandji principal, perquè ho sap tot.

- ¿Has sentit mai la paraula «kombo»?

- No. Deu ser una paraula kombe, no la conec.

- ¿Què és «ndjambe»?

- «Ndjamba». «Ndjamba» és el conjunt de totes les persones amb què comptem ara. Tots plegats formen «ndjamba».

- ¿Què són els «nima»?

- El «nima» és una mena de càrrec que hi ha. Són «nima», «bandji» i tota la resta. Molt bé. Tenen una categoria més important que tota la gent del davant. Aleshores les categories comencen des de la base, que és la persona que toca. Allà comença la base. A continuació els que segueixen en el càrrec, i a continuació els que tenen menys càrrec.

- Anem a veure quines categories hi ha, i així ens hi aclarirem més.

- El que té més categoria és el que es col·loca darrera del «ngonde». És el «kombo», i està darrera del que toca. Per tant és el primer. Després vénen els que toquen. El que toca es diu «bete». I el «kambe» també és de la mateixa categoria. I també el «dinyoe». El «nima» és una mica superior que aquests tres que he dit. Després del «kombo» arriba el «nima». Després del «nima» hi ha aquests tres, «bete», «kambe» i «dinyoe». I després ja es segueix amb els «bandji» i les «iomba»: quan una dona és «bandji», l'anomenem «iomba». «Bandji» i «iomba» són de la mateixa categoria. O sigui que són set noms: «kombo», «nima», «bete», «kambe», «dinyoe», «bandji» i «iomba». Són com set càrrecs. I es col·loquen de menys categoria a més categoria, en ordre creixent. En una sessió solament hi ha un «kombo» i un «nima», o tres o quatre de la mateixa categoria; perquè cadascú ja se sap la categoria que té. Jo, com que sóc

«bandji», em puc trobar que hi hagi vint o quaranta «bandji» més, però sempre tenim la mateixa categoria. Som «bandji». Uns altres són «nima» i n'hi pot haver tres, o quatre, o deu; tenen la seva categoria, són «nima». Uns altres que són «kombo». I també n'hi ha una altra, que es diu «iembe» i que també és com el «kambe». O sigui que són vuit càrrecs. Quan no hi ha cap «kambe», aleshores el «iembe» ocupa el seu lloc, informa. Són les persones que informen, o sigui les persones que invoquen. «Kambe» i «iembe» són els encarregats d'invocar els esperits de l'altre barri. I el «kambe» també ha de vigilar com a sentinella.

- ¿És un sentinella dels esperits o un sentinella dels reunits?

- De tot el treball que es fa. Si hi ha algú que falla, li diu que ha fallat. S'ocupa de tot. Si a algú li agafa mareig, diu: «Aquest està amb mareig». Ell ho veu tot abans que nosaltres, abans que ningú. Surt, arriba fins allà on és aquell home i diu: «¿Què li passa, què li passa?» El treu d'allà i el porta en un racó on el pugui ajudar. L'ajuda i li explica el que li passa.

- I, aleshores, ¿què és el que ha de fer el «kombo»?

- El «kombo» és l'administrador de tot. Tot el que faci falta per a una invocació. És a dir que si ara dèiem: «Volem tractar un "goza a soso"», o sigui perquè els homes infidels que volen veure allò que fem, hauríem d'avisar el «nima», li diríem que «volem fer un "goza" perquè la gent que volen veure el vegin. ¿Què hem de fer?» I ell ho indica: «Quan anem a fer això, has de portar tal cosa, això altre, això, això, el que faci falta. Compra tantes espelmes, compra tants pots de llet, el que s'ha de portar d'ous,

i has de portar també licor, tantes ampolles». Acaba d'indicar tot el que fa falta i després s'ho apunta, el «kambe» ho mira i ho encarrega tot als «bandji: «Per a aquest treball, ho treballarem així. Comprarem tot això, ens reunirem i ho portarem a tal lloc»; ho lliuren tot al «kambe», que crida el «iembe» i diu: «Doncs això és el que han portat». I el «iembe» i el «kambe» ho presenten al «kombo» i al «nima». Els pregunten: «¿Heu portat eboga?» Diuen: «Sí, hem portat eboga» «¿Quanta n'hi ha?» Diuen: «Un plat» «¿I quants bandji hi ha?» Diuen: «N'hi ha trenta i tants, o quaranta i tants». I si no n'hi ha prou demanen que en cridin d'altres perquè es pugui completar l'acte. Els convoquen. Tots els «bandji» s'apleguen. De manera que el «kombo» és el que mana més i el «nima» és el que arregla les coses. I quan els «bandji» ho han arreplegat tot, el «nima» ho agafa i ho presenta al «kombo». I el «kombo» només ha de donar les gràcies: «Sí, està bé. Amb això ja es pot passar». I aleshores diu quan es farà: «He dit que ho haurem de passar el dissabte». I res més, ell no s'ha de preocupar de res més. Es preocupa solament quan hi ha una malaltia, quan un home es posa malalt. Aleshores és quan es preocupa més el «kombo».

LA CERIMÒNIA: TEMPS, LLOC I DISPOSICIÓ DELS ASSISTENTS:

Després de treure'n el suc [de l'eboga], *es pren, tothom qui vol dels que estan presents en pren; i després van en un lloc que es diu «ndjimba». És un lloc que té dos seients paral·lels; i la persona que es col·loca al mig per parlar és la que anomenen «kambe». Després que el «kambe» s'aixeca, comença a parlar amb la gent de*

l'altre barri i cadascun dels reunits porta una cosa: l'un porta un ou, l'altre porta una ampolla de begudes, un altre porta realment una gallina o bé un gall, i així, segons la quantitat de diners que cadascú té, l'altre pot comprar una espelma, i així el «kambe», el qui parla, diu que tal persona ha portat tal cosa i ha vingut aquí perquè vol saber tal cosa.

Després que cadascú parla i deixa allò que ha portat, comencen a entrar a la casa on es fa l'acte, la sala on es fa tot això. Es diu «abbà».

Quan tothom ha deixat allò que portava, comencen a entrar en una mena de filera, de tres en tres, que es diu «nginda». En aquest ordre, cada persona entra i s'asseu en els bancs que hi ha, segons la preparació de l'«abbà». Hi entren de tres en tres.

- En total, ¿quants són?

- Són trenta-tres persones. Onze fileres de tres persones. Han de ser trenta-tres persones per a l'acte. Comencen a asseure's, perquè hi ha molts seients.

A l'entrada, quan vénen de fora per entrar, es col·loquen primerament els «bandji», dones i homes. Aleshores el que fa de sentinella es diu «kambe», és el que es col·loca a la porta com a sentinella mentre els «bandji», dones i homes, entren per ocupar els seus llocs. Hi ha llocs determinats per a cadascú. On hi ha el «ngombi», que és la guitarra que es toca, darrera de la guitarra, o sigui la persona que té la guitarra, darrera del seu seient, aquest lloc es diu «ngonde». Darrera d'aquest seient que es diu «ngonde» és on es col·loca el «kombo», una persona que es diu «kombo».

- Abans parlaves del «kambe».

- El «kambe» és el sentinella que es queda a la porta. Ara estem parlant del «kombo». En un «abbá» de bwiti es col·loquen d'aquesta manera: el que toca l'arpa es col·loca en un lloc determinat que és el «bete», la seva situació. És el que toca l'arpa. I davant d'ell, enfront d'on és, hi ha un tambor de canya; a la dreta de la canya és la part que s'anomena «ndjende»; a la seva esquerra tenim la canya, i tot plegat és davant del que toca. El de la canya de l'esquerra es diu «esakuna». Molt bé. I en aquest ordre, a tots dos costats, perquè són dues fileres que van després del seient de la persona, a la dreta i a l'esquerra, comencen els «bandji».

Aleshores, després que la persona que toca s'asseu, comencen a asseure's a continuació, després dels «nima», a tots dos costats, a l'esquerra i a la dreta del qui toca i seguint per davant.

- Però, ¿solament es balla els dissabtes?

- Comença des del dimecres, dijous i divendres, fins al dissabte. Es pot ballar des del dimecres.

- ¿Quatre nits seguides?

- Bé, ho solíem fer per Pasqua de Resurrecció. Aleshores treballàvem set dies seguits. Tota la Setmana Santa fins al dia de Resurrecció.

LA CERIMÒNIA: CONTINGUT:

- I allà també fumen.

- ¿Quina cosa?

- Opi.

- L'acte complet són trenta-tres «bandji». Necessiten trenta-tres «bandji», trenta-tres persones en total. Després que la persona que invoca ja ha dit el que ha

- ¿Banga?

- Sí. Fumen banga. I tothom, tothom qui hi és, ha de fumar-ne. Encara que no fumi. Però posant els llavis així, amb això n'hi ha prou encara que no xuclis ni facis res. És una mena d'obligació per a tothom qui hi assisteix. També, a tothom qui hi va, li posen un senyal de pols a la cara. Una pols blanca, normal, per a nadons i tot això. Una pols.

I després que un torna de l'altre barri, de l'altre món, del món dels morts, la persona que ha mort i ressuscitat explica allò que ha vist; perquè la gent que hi ha entorn seu, o bé aquell qui mana en aquell lloc, li demana coses: «¿Què has vist? ¿Què t'han dit allà?» I ell contesta segons el que ha vist i el que ha sentit.

- ¿Tu vas sentir aquestes explicacions?

- Sí. Jo vaig veure una persona que es va morir -ells en diuen morir-se- i va ressuscitar. Sí. I vaig sentir-ho, perquè es fa a ull obert, davant de tothom. I va explicar que de sobte va trobar-se en un lloc molt gran i obert; i van anar-hi gent amb indumentària blanca per recollir-lo; i el van portar en presència d'una mena de cap que estava assegut, també amb roba blanca, damunt d'un seient blanc, i li va preguntar: «¿Què has vingut a cercar?» I ell va respondre: «He vingut a saber per què la meva vida va malament, per què sempre em surten malament les coses, i coses així». Llavors aquell home li va explicar què passava amb la seva vida i allò que calia que fes a la tornada. També, segons ells mateixos, solen portar alguna cosa a la mà. Perquè aquell que està assegut en aquell seient li dóna una cosa, i ell la porta. Però el seu cos roman allà. Els morts li donen una cosa perquè la porti; però mentre està allà portat cadascú i el que necessiten, aleshores es comença. Després de les invocacions ja comença la dansa. Comencen a cantar. Entren des de la porta principal, passa al lloc del «ngombi» a la part del davant, i al centre hi ha la cera. Al costat de la porta hi ha un pal amb un forat, entre la porta principal i l'altra. Perquè hi ha dues portes de costat, a la part del darrera, i al mig hi ha un pal amb un forat pel mig, que és el lloc on posen la cera. Al centre de l'«abbá», al sostre, hi posen allò que en diuen «ekat», que és com allò que les dones es posen per poder carregar la cistella a l'esquena, una mena de corda que els fang tenen d'una manera i que als kombe els passa pel front. On posen la cera, és a dir el foc de la cera que es recull en el bosc, es diu «etamunga». El que té el «ngombi» entra, dóna unes quantes voltes mentre canta, i amb totes les passes que fa va marcant el senyal de la creu, els seus moviments formen una creu. S'aixeca, va endavant, torna al centre; va endarrera, torna al centre; va a l'esquerra, torna al centre; va a la dreta, torna al centre. I finalment s'asseu en el seu seient. Llavors hi ha el «ndjende» a l'esquerra i l'«esakuna» a la dreta del «bete», que són persones que estan disposades a tocar el compàs que ha de portar el «ngombi». Entren tots dos i es posen a marcar el compàs amb una canya. De manera que hi ha tres músics.

Prop del lloc on hi ha la resina, una noia té un «soke», com unes maraques. Aquesta noia ha de ser «kambe». A la seva dreta hi ha d'haver un home, també amb un «soke». De manera que hi ha d'haver dos «soke». L'un a la dreta i l'altre a l'esquerra, tots portant el compàs.

L'acte és la música i la dansa. Però, quan una persona vol

estirat, no se li veu res a la mà. Però quan ressuscita diu que li han donat una cosa, un objecte o una herba, que no es veu i que serveix per ajudar-lo.

- O sigui que la persona que se sent malalta pot anar a una sessió de bwiti per curar-se.

- Sí.

- I per a això es fa la dansa.

- Sí. Per curar i perquè la gent sàpiga què és el que passa. Però abans que un vagi a l'altre barri, a l'altre món, ha de romandre a la casa on es fa el bwiti molt de temps; i el medecinaire o el cap d'allà li fa determinades medicines, com una mena de passi o de permís per poder-ho fer. O sigui que la dansa només és al final.

anar a l'altre barri, això és el més important. I també hi ha el «soso», que és perquè els innocents vegin allò que es fa. Són coses per demostrar a la gent. Hi ha un acte que és «soso». Hi ha un altre acte que és perquè surti l'esperit.

- Quan una persona es prepara per anar a l'altre barri, ¿què se li fa?

- Primerament li donen una mica d'eboga. I després el porten al riu. Abans ha d'haver estat tot un dia sense menjar, i després li preparen un plàtan barrejat amb eboga; el parteixen pel mig i hi fiquen eboga, el cuinen . Aquesta és la darrera cosa que menja, no torna a menjar res més en tot el dia. Després l'agafen i el porten al riu. Agafen una pell de gat fer i una fulla de «mbongo»; en el bwiti se li diu «mbongo», però en fang es diu «ekon». També agafen tomàquet. I en el riu primer es col·loca el pare, després el fill i després la mare, que és la primera del final. El fill és el que anirà a l'altre barri.

- Però, quan vostè parla del pare i de la mare, ¿es refereix al pare i a la mare de veritat?

- No són pas els que l'han engendrat. Són el pare i la mare del bwiti. Se'ls diu pare i mare. Doncs bé: agafen la fulla de «mbongo», la deixen anar i passa per sota del fill. El mateix fill l'agafa d'entre les cames del seu pare i la col·loca entre les cames de la mare. I després surt i el «ngombi» comença a cantar una cançó dedicada a Nzambi. I el riu s'emporta avall la fulla, que està damunt d'un tros de resina, fins a un quilòmetre caminant per damunt del riu, sense caure per cap cantó. El corrent se l'emporta. I després, quan ja es veu molt lluny, el que toca el corn de l'antílop cavall el fa sonar i es canta una altra cançó. I els del «soke» també

toquen i comencen a donar el compàs. I després el treuen d'allà.

Arriben a l'arbre «ndembe», que en fang es diu «eyen», i diuen: «Ndembe, ndembe, ndembe, som aquí per lliurar aquesta persona a l'altra terra! Procura que aquest home no se'n vagi per sempre, que pugui romandre amb nosaltres. Te l'emportes i ens el tornes. Si no ens el tornes, et tallarem; i si el tornes te'n donem les gràcies». L'invoquem perquè aquella persona se'n vagi i torni, que no es quedi allà, que pugui tornar; i, si no, tallarem l'arbre. Sortim d'allà cantant, cantant, cantant. Ja veus que n'hi ha uns altres que toquen el «soke».

Després arribem a l'«ezigo», que és un altre arbre: «Ezigo, ezigo, ezigo, aquí et portem un valent. Aquesta persona, que ens la deixis. Se'n va i que torni. Que no la deixis viure allà. Així que aquí hem vingut i anem a canviar-te la sang. La seva sang serà teva, la teva serà d'ell». I després li talla una ferida i li treu la sang de l'arbre; i després se li fa un tall al pit i també li treuen una mica de sang. Taquen l'arbre i de la ferida de l'arbre taquen el cos.

- ¿És vermella, la saba de l'«ezigo»?

- Sí, és com la sang, és la mateixa sang. I per això li diem que si s'emporta aquella persona, que ens la torni, que no ens deixi aquella persona allà: «Si la deixes allà, et tallem». Després ja sortim al poble amb aquesta persona.

Arribem al poble i des d'allà també portem «otuma», que és un altre arbre. Portem aquest arbre, «otuma», i aquest arbre el col·loquem allà. Quan anem a situar-nos, portem el noi, el posem allà, i aleshores tothom ve, agafa «alomba», que és una fulla d'«alen»

eixint de sortir. Cadascú en treu un tros, el lliga allà i diu: «Oh, és que tinc molta mala sort, que des que la meva mare es va morir no l'he vista: ni en somnis, ni m'ha fet arribar cap missatge. Així que, com que ara lliurarem el noi, que aquest noi em porti el missatge, que em porti el missatge, que sigui bo i vostè també procuri que aquest home, com que se'n va, que ens el porti. Per això jo he lligat això, perquè el noi em digui de la meva mare». En ve un altre i aconsella la seva cosa. En ve un altre i fa el mateix. Tots els «bandji» li demanem alguna cosa.

- ¿Cada «bandji» li demana una cosa diferent, o tots li demanen el mateix?

- No, cadascú li fa les seves peticions, les seves coses. O sigui que aquell que s'ha de posar en contacte amb els esperits haurà de veure molts esperits, segons allà on el seu esperit vagi: perquè cada persona no és igual. Tota la gent no va al mateix lloc: hi ha homes que van a l'«ekongo» que és, no sé pas com explicar-ho, una mena de lloc dels dimonis. «Ekongo» és el càstig etern, una cosa així; perquè els que hi ha allà vénen amb les malalties que van tenir i que els van matar, vénen amb les malalties que ja tenien al començament d'estar-se allà. Si un home tenia un bony encara el té, o sigui que aquest home no està bé. Alguns vénen d'allà; i si el teu esperit està destinat a anar-hi, i els familiars dels que t'han donat missatges també hi són, aleshores els hauràs de veure i donar-los els missatges. I els portaràs des de l'«ekongo». Diràs: «He vist tal persona a l'"ekongo" que m'ha dit tot això». I si la teva persona no va a l'«ekongo» no pots portar el missatge. Si aquell home va a l'«ekongo» i la teva persona no hi és, no et porta el missatge. És així.

Després s'acaba l'acte. Quan ve el fred, ja ens ho notifiquen. I cadascú explica allò que ha vist. Llavors es prohibeix, que no es pot dir als homes que no són «bandji» allò que cadascú veu; perquè els seu esperit no està desvetllat i no li has d'explicar res d'allò que el teu esperit ha vist; perquè, si li expliques el que el teu esperit ha vist i de quina manera hi ha anat, quan ell hi vulgui anar no podrà fer-ho: perquè es pensarà que la seva ànima també sortirà com la teva, i no podrà sortir. Perquè la teva ànima surt d'una manera i ell estarà disposat que la seva ànima surti com la teva i no sortirà mai. Així és que tenim per costum de no avisar un home infidel d'allò que han vist els «bandji»; només als «nima», «kombo» i «bandji» que fan la reunió els expliquem allò que cadascú ha vist. Ens podem asseure vint persones a terra i cap no veurà l'altre, ningú no veurà l'altre: cadascú anirà al seu destí, cadascú anirà a les seves peticions, cadascú anirà a les seves invocacions. I després, quan tornem, ja expliquem tot el que cadascú hagi vist. Així és l'acte. ¿Què més us interessava?

- L'acte, doncs, consisteix en anar i tornar. Això ho entenc. Però, ¿com es torna?

- Mira: no et puc explicar tot el que es fa ni tot el que es diu. Però et dic que un home que s'asseu a terra, sol o bé amb dos o tres més, si aquest home comença a prendre eboga es tira enrera; agafa el «ngombi» i es posa al cap; i, quan canta, canta des del teu cap; i baixa, baixa, baixa, baixa, baixa... La música del «ngombi» baixa. I tu mateix veus com s'abaixa, baixa, baixa, baixa, baixa... i t'arriba aquí, a la cintura. I el que toca el «ngombi» et veu, veu com et baixa el «ngombi» pel cos, ho veu, perquè a cada punt on arriba trontolla així, a cada punt on arriba el cos se li

mou d'aquesta manera. I després, quan t'arriba a la cintura, et treuen el «ngombi». El posen a un altre, el posen a un altre, van a asseure's, comencen a cantar i a ballar. Quan arribes a caminar, es veu que ja estàs caminant. I aleshores continuen cantant sense parar i allà es poden cantar gairebé tres o quatre cançons seguides, sense parar. Mentre tu vas caminant, et canten en aquest espai de Terra. Arribem a passar la Terra i arribem a l'espai, som a l'espai i arribem a l'«aie», el cel. Allà arriben les nostres convocacions. Després, així, tot seguit, quan un va cantant, cantant, cantant, cantant, l'home es desperta. Aquest ja ha caminat. L'altre es mou, l'altre està caminant i vinga, continua, continua, continua, cantant molt i tocant, i els altres ballant, però ben fort i sense parar. I llavors, quan li passa el temps, ressuscita. Però durant tot el temps s'està així assegut, no cau, s'està assegut així, es mou, mou el cos. Els homes que solen anar a la bruixeria, caminen amb els ulls oberts. Els homes que no van mai a la bruixeria, caminen amb els ulls tancats. Els que van a la bruixeria, quan estan asseguts per marxar estan amb els ulls oberts. Es mou, es mou, mou tot el cos, però amb la vista oberta. I els que no van a la bruixeria són aquells que caminen amb els ulls tancats; estan cantant amb el compàs que toquen, i ell mateix també es mou, però amb els ulls tancats. Toquen, toquen, toquen, toquen... i quan acaben es desperta i comença a mirar, comença a mirar tot dient: «He tornat». I és així. O sigui que els mateixos que organitzen la reunió saben que tal persona ja està caminant, perquè una persona normal no sap res.

I si aquesta persona camina doble, no vol tornar: sempre camina, camina, camina... Aleshores criden: «Kombo, aquest home camina

molt!» El «kombo» s'aixeca, ve i diu: «¿Què passa?» Li diuen: «Mira-te'l: està caminant fins ara, i ja porta dues hores». «¿Dues hores?» Aleshores se'n va, agafa aquella pell, va al «ngonde» i comença a cantar, a convocar les seves convocacions; i convoca l'esperit que es diu «budi». Aquest «budi», a l'altre barri és una mena de metge general, un metge que ho cura tot. Aleshores, aquest «budi» també és «nganga» i «nima», és el «kombo» i el que cura. El crida i el convoca perquè vagi a buscar aquesta persona allà on sigui, perquè deu ser lluny. I, quan parla el «kombo», veuràs que tota la gent que està fent l'acte, els que són homes que poden anar a la bruixeria, veuràs que aquesta gent s'estan movent tots al mateix temps que parla el «kombo». I després, quan aquell es desperta, ja se'l miren: «Buf! T'havies quedat en el camí!» Aleshores hi va el «kombo» amb aquella pell i li pega al cap i diu: «¿On havies anat, tu, on havies anat? No hi tornis a anar! ¿Com pots perdre't dues, tres o quatre hores? ¿On has anat?» L'agafen, el porten al «ngonde» i diuen: «¿On has anat?» I aleshores comença a explicar què li ha passat. Si és que ha anat a l'«ekongo», allà l'han anat a buscar.

ESPERITS INVOCATS:

- «Nzambi e Pongo» és el nom d'un dels esperits que convoquem, són una mena d'àngels que cridem. No creiem pas que siguin de l'infern, perquè ve del cel. N'hi ha molts de «Nzambi». Són els esperits que es convoquen per als actes. Són els àngels. «Nzambi» significa «Déu», «Nzama». I després diem «Nzambi e Pongo», que és el déu de Pongwe, el riu Pongwe. És el déu d'aquest riu, el déu de

l'aigua. «Nzambi e Vanga» és el déu del foc. «Nzambi ie iamu» també és el déu del riu. «Nzambi ke keke» també és el déu de l'altura, de qualsevol lloc; però no sabem d'on ve: no és de la terra, ni del cel, ni del gel; un déu que pot venir si el convoquem, però no sabem d'on és. «Ebesa» és la germana de Déu, com la Verge Maria, creiem que és la Mare de Déu, la Maria. I n'hi ha molts d'altres.

POSSIBILITATS D'ABANDONAMENT:

- ¿Es pot deixar de ser «bandji»?

- Sí. Jo he deixat de ser «bandji». Deixes d'assistir als balls, no assisteixes als actes. He deixat de ser «bandji» perquè ja no hi assisteixo. Tot el que vaig aprendre encara ho sé, però ja no consto d'ells. Vénen i em donen «engendo», que és una fulla on fan un nus i la deixen a un «bandji» com a senyal. El «bandji» s'ho fica a la butxaca, ve cap a tu, s'ho treu i diu: «Cony, doncs això! ¿On es fa?» Si ho agafes, has d'anar-hi obligatòriament. I si no, quan en fan un altre i hi vas et posen una multa. La multa és una ampolla de conyac per a tots els «bandji», perquè no vas assistir a la darrera dansa. L'«endendo» es fa amb una fulla de palmera on es fa un nus. És senyal que et criden, i al mateix temps t'indiquen on has d'anar.

- ¿Com és que ja no hi assisteix?

- Perquè les coses canvien. Jo em pensava que era una religió. I un dia vaig trobar que Déu diu que no s'ha d'adorar cap dibuix d'aquest món, solament ell, i que no es posi cap altra cosa entremig. I en aquella dansa es respecta més

el «ngombi» que els homes, i és un instrument que toca la gent, la persona humana. ¿Per què cada dia m'havia de creuar amb el «ngombi»? I deia: «No, que només és un tros d'arbre».

Per tal de completar la informació que ens dóna la transcripció d'aquestes dues converses, afegiré aquestes observacions:

* Ondo Edu va ser el president del govern autònom immediatament anterior a la independència.

* D'entre els diversos arbres i plantes que es citen, a banda de la iboga, he pogut identificar aquests:

- el *mbongo*, *ekon* en llengua fang, és el plàtan de cuina, *Musa paradisiaca*, de la família de les musàcies. En llengua tsogo, *mbongo* també significa *piragua*: la fulla allargada del plàtan representaria una piragua que passa entre les cames dels iniciats i que té un doble simbolisme: perquè el riu representa alhora el sexe i el si de la dona: *El camí del bwiti és en el riu* (cita de René Bureau, *La religion d'eboga*).

- el *ndembe*, *eyen* en llengua fang, és el *Distemonanthus benthamianus*, de la família de les cesalpiniàcies. Representa el camí del cel i les proves que ha de superar un difunt per arribar-hi.

- l'*alen* és la palmera d'oli, *Elaeis guineensis*, de la família de les palmes.

- no he sabut trobar el nom científic de l'*ezigo*, que correspon al *mbel* fang. Es creu que els primers van créixer en el lloc on va caure el primer flux menstrual d'Eva, i sol representar la sang femenina.

- tampoc no he trobat el nom científic de l'*okoskora*, que correspon a la *modedeka* dels ndowe.

- no he sabut identificar l'*otuma*.

* René Bureau, a *La religion d'eboga*, transcriu sistemàticament el mot *goza* per *ngoze*; i el considera equivalent a *cerimònia nocturna*.

* Cal entendre *caminar* com a equivalent d'*assolir la situació de trànsit*; i *cera* com a *resina*.

A banda d'aquestes informacions que acabo de precisar, vull fer notar:

* la confusió en què cau Fabio Ntutumu quan afirma que la *ndjamba* él la comunitat bwitista, i no pas l'*ebandja*. Com que es tracta d'una simple confusió, això no aporta res de nou al meu estudi.

* la denominació de *Nzambi a Pongo* que dóna al déu que es pot veure en la visió al·lucinatòria. Es tracta de la versió en llengua fang de *Ndjambe a Pongo*, però resulta interessant de constatar que ell mateix afirma que la traducció seria *déu de Pongo*, és a dir de *Pongwe*: com que Pongwe és el nom ndowe de Libreville, aquesta traducció tornaria a relacionar el bwiti fang amb el bwiti del sud, en aquest cas dels mpongwe (que són un subgrup dels miene).

* la separació que fa Pedro Matogo entre la bruixeria que es fa en el bwiti i la tradicional del mebili (tot fent notar que utilitza el terme *bruixeria* en un sentit molt ampli, i no pas amb la precisió que he mantingut al llarg del treball). Quan diu que en el mebili *un esperit entra dintre de la persona i comença a xerrar les coses que passen*, podem establir una relació, tal com veurem tot seguit, amb el *ndjembe* de les dones ndowe (i també, és clar, amb d'altres pràctiques que inclouen episodis de possessió).

* dintre de la mateixa explicació de Pedro Matogo:

- la seva descripció d'una visió.

- la seva exolicació dels *miracles* que es solen fer en el bwiti fang (i que de vegades recorden les evolucions del *mekuio*).

- la seva afirmació que en els rituals bwitistes no es pren solament iboga, sinó també d'altres dogues (banga = haixix).

En general, les explicacions de les converses es presenten desordenades i fins i tot amb lapsus de lògica i/o de continuïtat. Així s'esdevé, per exemple, amb la seqüència ritual que ens aporta Fabio Ntutumu: sembla que expliqui, novament, només el ritual del segon dia; i no queda clar fins a quin punt barreja l'explicació d'un ritual ordinari i el ritual d'iniciació. Tot i així, podem remarcar-hi tot d'episodis que ens són familiars:

* l'advertiment d'una mancança: referida a la pròpia salut, a la pròpia situació, o a la necessitat de cercar una explicació d'algun fet que no es considera ordinari.

* la sortida de la casa familiar: en aquest cas, la sortida de l'ebandja per anar al bosc i al riu; ben entès que la sortida obeeix també a una prescripció del ritual.

* l'entrada en el bosc.

* la superació de proves establertes prèviament.

* l'entrada en un riu.

* la iniciació sexual: que aquí podem associar a la dansa o bé al moment en què una fulla (en forma de piragua) es fa passar entre les cames del padrí i de la padrina del bwiti; acció que també pot simbolitzat, tal com hem vist, un naixement a la inversa (i, per tant, també un re-naixement).

* el pas invers del riu.

* la tornada del bosc.

* la reintegració a la vida familiar, en aquest cas la reintegració a la comunitat, l'ebandja.

* l'àpat ritual: la ingestió d'iboga, que André Mary[548] assimila a la comunió cristiana.

* la dansa ritual.

* el contacte amb éssers supranaturals.

* la recepció d'ensenyaments concrets: sobre la vida a l'altre món, el sentit de la vida *real* i la solució de la mancança inicial.

* la resolució de la mancança inicial.

* la direcció a càrrec d'especialistes, els iniciats de jerarquia més alta: tot i que en el bwiti la responsabilitat, i la visió, i per tant la solució de la mancança, són individuals.

Pel que fa a l'explicació del ritual específic de la iniciació tal com l'he descrit més amunt, trobem igualment la major part d'aquests episodis:

* advertiment d'una mancança.
* decisió a càrrec d'un familiar (el padrí i la padrina del bwiti).
* sortida de la casa familiar (ebandja).
* entrada en el bosc.
* superació de proves.
* pas per un riu.
* iniciació sexual.
* pas invers del riu.
* sortida del bosc.
* reintegració a la vida familiar (ebandja).
* àpat ritual.
* dansa ritual.
* contacte amb éssers supranaturals.
* recepció d'ensenyaments concrets.
* resolució de la mancança inicial.

---

[548] *La naissance à l'envers*

* direcció a càrrec d'especialistes (amb la mateixa observació).

Pel que fa al bwiti mitsogo, tot i que l'explicació d'en Filiberto Bendjele no perseguia una descripció total del ritual, també hi podem distingir els episodis semblants:

* advertiment d'una mancança.
* sortida de la casa familiar.
* entrada en el bosc (= construcció provisional d'una ebandja en el pati del malalt).
* contacte amb éssers supranaturals.
* recepció d'ensenyaments (o informacions) concrets.
* sortida del bosc.
* reintegració a la vida familiar.
* resolució de la mancança inicial.
* dansa ritual.
* direcció a càrrec d'especialistes.

El mateix ens passaria amb qualsevol altre ritual bwitista. Per exemple, i per acabar, observem aquesta descripció del ritual d'iniciació al grau de kombo:

> *La prova del «mbata ndembe», que decideix l'accés al grau més elevat del Bwiti fang, comença per una seqüència ritual que recorre al mateix material i utilitza el mateix simbolisme. El candidat, que primer ha absorbit una certa dosi d'iboga, ha de començar per travessar, completament nu, a quatre grapes, un túnel fet amb branques a l'interior del qual se'l sotmet a tota una colla de condicionaments: amenaces, crits i udols d'animals salvatges. Després se l'obliga a enfonsar-se en un forat ple de fang amb el qual els iniciats li unten el cos sencer. Aquesta primera seqüència no és altra cosa que una introducció al ritu pròpiament dit. A la sortida del forat, el candidat es troba davant d'un tapall que amaga la natura de la prova que l'espera; abans de poder «passar» la cortina, ha de respondre un interrogatori on li demanen de dir el seu nom, la seva genealogia i les seves motivacions. Aleshores l'inviten a pujar per una escaleta a un tronc llis fixat horitzontalment, a uns dos metres per damunt del terra, amb dos peus en forma de forques. Primer ha de caminar en equilibri per aquest «pont»; i, a mig camí, ha de seure encamellat i imitar el gest de remar amb una branca de palmera («etong») sense tocar les branques que serveixen de barana. La dificultat creix pel fet que tot el seu cos està empastifat de fang. Al cap del «pont» es dreça el tronc massís de l'arbre ndembe.*[549]

[549] André Mary, *Le rituel initiatique du Bwiti : mémoire collective et bricolage*

El ritual anterior continua amb una *crucifixió* simbòlica del candidat a l'arbre ndembe i es porta a terme durant la festa bwitista de la Pasqua. Tot i que el relat tampoc no és complet, em sembla que hi podem identificar els episodis següents:

* advertiment d'una mancança.
* sortida de la casa familiar (ebandja).
* entrada en el bosc.
* superació de diverses proves.
* pas d'un riu (simbolitzat per la travessa del «pont» i l'acció de remar).
* recepció d'ensenyaments concrets (per tal d'accedir al grau de kombo).
* sortida del bosc.
* reintegració a la vida familiar (a la comunitat).
* resolució de la mancança inicial.
* àpat ritual (la ingestió de la iboga).
* dansa ritual.
* direcció a càrrec d'especialistes.

En el volum anterior[550], identificava també molts d'aquests episodis en els rituals de maduresa de diverses cultures; i establia una relació entre aquests episodis i els esdeveniments que podem trobar a les rondalles del cicle de *Ndjambu*. Els episodis dels rituals que podien tenir correspondència amb els esdeveniments de les rondalles eren els següents:

1.- advertiment d'una mancança.
2.- decisió a càrrec d'un familiar amb prou autoritat: pare, mare, coesposes...
3.- sortida de la casa familiar.
4.- entrada en el bosc.
5.- superació d'una o diverses proves o càstigs.
6.- pas d'un riu.
7.- contacte amb éssers supranaturals.
8.- recepció d'ensenyaments concrets.
9.- iniciació sexual.
10.- pas invers del riu.
11.- sortida del bosc.
12.- reintegració a la vida familiar (adulta).
13.- resolució de la mancança inicial.
14.- àpat ritual.
15.- dansa ritual.
16.- direcció a càrrec de vells o d'especialistes.

En aquest capítol, per altra banda, els rituals dels quals he aportat alguna informació han estat aquests:

A.- ritual ordinari del bwiti mitsogo.
B.- ritual d'iniciació al bwiti fang.
C.- ritual ordinari del bwiti fang.
D.- ritual *mbata ndembe* del bwiti fang.

---

[550] Pàgina 394

Si posem en relació els quatre rituals esmentats i els setze episodis que poden tenir correspondència amb els esdeveniments de les rondalles, obtindríem:

QUADRE 100

	A	B	C	D
1	x	x	x	x
2		x		
3	x	x	x	x
4	x	x	x	x
5		x	x	x
6		x	x	x
7	x	x	x	
8	x	x	x	x
9		x	x	
10		x	x	
11	x	x	x	x
12	x	x	x	x
13	x	x	x	x
14		x	x	x
15	x	x	x	x
16	x	x	x	x

Malgrat que alguns dels rituals no han estat explicats d'una manera completa o exhaustiva, les coincidències són molt altes. És clar que això no ens ha pas de venir de nou: els rituals del bwiti tenen una inspiració certa en els rituals tradicionals, i per això no és pas estrany que molts dels episodis centrals coincideixin. Aquesta coincidència, doncs, no aporta res de nou al meu estudi.

Ara bé: si ens fixàvem en la correspondència que es podia establir entre els episodis dels rituals i els esdeveniments de les rondalles, també era per una raó que és important dintre del cicle: perquè, d'una manera paral·lela, a partir d'aquesta constatació establíem també una correspondència entre els personatges de les rondalles i les figuracions dels rituals:

QUADRE 92

personatges	figurants dels rituals
Ndjambu	avantpassat mític
Ngwalezie	padrina ritual
Ngwakondi	mare real, instigadora
Ilombe	neòfita, candidata
Ugula	neòfit, candidat
Etundji	oficiant, gran iniciat
Totiya	oficiant, especialista

Caldria veure ara, doncs, si podem establir una correspondència entre els personatges del cicle i els figurants dels ritus bwitistes; i si això aporta algun element nou a l'estudi. De manera que anem a veure quins són els personatges que intervenen en els rituals. En tots els casos faré una ordenació de major a menor jerarquia:

* pel que fa al bwiti mitsogo, i segons el relat de Filiberto Bendjele, que curiosament coincideix força amb Pedro Matogo, només hi podem trobar dues menes d'actants:

QUADRE 101

bandji
mepundji

El *bandji* seria el *nganga*; i els *mepundji* serien els iniciats que l'assisteixen. Es tracta, molt probablement, d'una informació incompleta: sembla estrany, per exemple, que no hi hagi un nom especial per als candidats a la iniciació.

* pel que fa al bwiti fang, i segons el relat de Fabio Ntutumu, les categories serien cinc:

QUADRE 102

<table>
<tr><td colspan="4">kombo</td></tr>
<tr><td colspan="4">nima</td></tr>
<tr><td>bete</td><td>kambe</td><td>dinyoe</td><td>iambe</td></tr>
<tr><td colspan="2">bandji</td><td colspan="2">iomba</td></tr>
<tr><td colspan="4">nguse</td></tr>
</table>

* Moreno Moreno[551], en canvi, presenta vuit figurants i dóna per a cadascun d'ells una simple equivalència:

QUADRE 103

obispo	director del grup
yomba	secretari d'organització
ekambo	mestre de cerimònies
bete	tocador de la guitarra
padres	iniciats des de fa 10 anys
bibenga	socis que poden iniciar
bandyi	socis simples
nguse	catecúmens

L'autor menciona també la presència de simples ballarins en els rituals.

* René Bureau[552], per la seva banda, estableix una primera diferència que em sembla interessant: distingeix entre personatges que tenen unes funcions rituals concretes que no requereixen un grau diferent d'iniciació i personatges que tenen uns rols cultuals concrets que necessiten graus d'iniciació diferents.

Segons això, de fet hi hauria tres tres graus jeràrquics:

QUADRE 104

<table>
<tr><td colspan="2">kombo</td></tr>
<tr><td colspan="2">nima</td></tr>
<tr><td>bandji</td><td>iombo</td></tr>
</table>

- el *kombo*, que potser equivaldria al *bisbe* de Moreno Moreno, tindria com a missió principal la interpretació oficial del culte. Simbolitza el cap del regne dels morts; i vetlla perquè els secrets no siguin desvelats. Dintre dels rituals, tanmateix, la seva característica més acusada és la **passivitat**, la **inactivitat**:

---

[551] *Formas de antropofagia en los territorios españoles del golfo de Guinea*

[552] *La religion d'eboga*

Seguint el model tradicional i social, el kombo pertany a la generació més veterana. Patriarca del llinatge, ha esdevingut responsable de les aliances i dels conflictes: els observa i hi intervé amb tota independència per reconciliar les parts i fer regnar la pau immutable en la qual està immers. No se sap ben bé si encara és membre de la comunitat dels vius o si ja és soci de l'assemblea dels avantpassats. (...) Símbol essencial del Déu creador (...) No és pas un ésser pur. Més aviat es situa més enllà de les distincions entre pur i impur.

- el *nima* seria el que controla els rituals; no pas l'oficiant, donada la responsabilitat i la necessitat de participació individual en el bwiti. Sempre n'hi ha més d'un, i es tracta de bandji experimentats que han demostrat unes condicions de maduresa: sentit religiós, coratge en les proves, coneixement dels símbols, esperit comunitari, discerniment espiritual... Com a controladors dels ritus, a més a més, han de ser bons coneixedors de les plantes. I solen actuar com a *pares* dels nous iniciats.

- el *bandji* seria l'iniciat, en contraposició al no iniciat. És a dir, aquell que ha passat el ritual de la iniciació. El coneixement no li serà donat en aquest acte, però: perquè, tal com he anat explicant, serà l'acumulació d'experiències místiques, de visions, allò que farà que vagi trobant el camí i la comprensió. I ho anirà assolint d'una manera individual.

- La *iombo* és l'equivalent femení del *bandji*.

- D'altres personatges amb funcions específiques dintre dels rituals serien:

· l'*ekambo* o guardià, que també és l'autor de les autòpsies.
· el *nganga* o home pur, que presideix el culte.
· el *beti* o músic de l'arpa nkombi, que és veu de Déu i custòdia del sagrament del bwiti.
· el *mangongo* o músic de l'arc musical.
· els músics de l'obaka i dels tambors.

La seva funció dintre dels rituals, però, segons l'autor, no requereix una iniciació que impliqui una diferenciació jeràrquica dintre de la comunitat, de l'ebandja.

* Finalment, James W. Fernandez[553], no proposa pas un ordre jeràrquic determinat ni una separació en els graus d'iniciació, donada la complexitat que troba en l'estructuració del bwiti fang; i es limita a donar una llista de les classes de membres que hi pot haver, tot remarcant la seva solidaritat i unitat a l'ebandja:

---

[553] *Bwiti : an etnography of the religious imagination in Africa*

- *bandji*: iniciat ordinari, membre de l'ebandja.

- *beti ngombi*: músic que toca l'arpa ngombi.

- *bomo obaka*: personatge que toca l'instrument de percussió obaka.

- *kombo*: guardià de la capella i supervisor de l'activitat ritual. Persona posseïda per esperits. Procedent potser del mot tsogo *kambi*, que significa *albí*, persona totalment blanca.

- *nganga*: cappare de les danses i/o dels cants. També, l'encarregat d'iniciar els nous membres de la congregació.

- *yemba*: l'erudit de la capella. Presenta i explica els rituals, les cançons, i les subtileses dels evangelis. Etimologia del mot relacionada amb el fang *yem*, saber.

- *yombo*: cap de les dones iniciades. És un mot que procedeix del tsogo *yombo*, que Fernandez tradueix com a *membre de la societat secreta femenina, ndjembe*.

- *nima*: cap de la capella, responsable de la preparació de les cerimònies i mestre de la possessió espiritual.

És clar que no pas tothom coincideix, i que els actants, els personatges i les seves funcions, varien segons la procedència de la informació i la seva sistematització. En tot cas, i partint dels exemples que he aportat, si establíssim una relació entre els personatges de les rondalles del cicle de Ndjambu i els figurants del bwiti podríem obtenir, per exemple, un quadre com aquest:

QUADRE 105

personatge	figurants dels rituals	figurants del bwiti
Ndjambu	avantpassat mític	kombo, nganga
Ngwalezie	padrina ritual	nima, ekambo, nganga, bibenga, iemba, pare, iombo
Ngwakondi	mare real, instigadora	iombo
Ilombe	neòfita, candidata	nguse → iombo
Ugula	neòfit, candidat	nguse → bandji
Etundji	oficiant, gran iniciat	nima, nganga, iembe
Totiya	oficiant, especialista	iembe, kambe

La correspondència que podem establir entre els personatges de les rondalles del cicle de *Ndjambu* i els figurants del ritual bwitista no és pas ben igual que la que podíem establir entre aquells i els personatges dels rituals tradicionals. La diferència és que ara, en el ritual de la societat iniciàtica, que té una jerarquia molt més estereotipada, els figurants reben un nom concret: tal com s'esdevé amb els personatges del cicle, que també reben un nom concret i que estan relacionats entre sí d'una manera jeràrquica.

Si més amunt afirmava que el cicle estereotipava els personatges d'una manera similar als figurants dels rituals, ara em cal precisar que aquesta estereotipació pren model més aviat **dels figurants dels rituals de les societats iniciàtiques.** Potser d'aquesta manera s'explicaria el fet que els personatges de les rondalles, a banda d'una fixació que és habitual a la majoria de relats, rebin també un nom concret que roman inalterable i que provoca, tal com explica van Gennep[554], fenòmens de **convergència**, d'atracció cap al cicle de rondalles externes.

Tanmateix, no afirmo pas que la societat iniciàtica que pot haver influït més directament en la formació del cicle sigui el bwiti. Tot i que hi ha alguna altra coincidència que em convé assenyalar. Per exemple, una part de l'espai ritual que s'anomena *ndjimba* o *ndjimbe*, un nom emparentat amb el *Ndjambe* dels ndowe i, doncs, amb el nostre *Ndjambu*:

> *Fent de vincle entre el bosc i el temple, el «ndjimba» és un lloc essencial del culte. Situat a la prolongació de l'eix longitudinal del temple, el «ndjimba» és un rectangle envoltat de seients baixos. El costat estret del fons mira al bosc; el costat contrari està obert i dóna a l'entrada del temple. Lloc de reunió, el «ndjimba» és l'avantcambra de l'espai sagrat. Normalment les dones hi pareixen i els morts hi són enterrats, o almenys a la rodalia. Totes les cerimònies comencen al «ndjimba»: libacions preparatòries, discussions, recompte d'ofrenes, primer discurs ritual del «nganga», primera ingestió de la iboga, preludis de l'arc musical, marcatge dels participants amb roig i blanc, confecció del braçalet vegetal que es fixa a la mà dreta, etc. El «kombo» presideix el «ndjimba», de la mateixa manera que Déu presideix les reunions dels avantpassats a les assemblees del cel on es decideix la mort dels homes.*[555]

> *En parlar de les danses d'entrada ja hem apuntat que el «ndjimba» és concebut com un punt original, un indret arquimedià des del qual es pot crear i fer existir tot el cosmos del Bwiti. Els primers pessics d'iboga es prenen en el «ndjimba».*

---

[554] *La formación de las leyendas*

[555] René Bureau, *La religion d'eboga*

Allà és on es fan les primers pregàries individuals (en oposició a les pregàries collectives, que només es permeten dintre de la capella); i és allà on els membres es reuneixen i planifiquen les cançons i danses concretes de cada vespre. Es diu que el «ndjimba» és, igual que el bosc, un indret fred. El mot «ndjimba» procedeix del tsogo, i significa «lloc de reunió secret». L'equivalent fang podria ser «elik», aquell lloc del bosc on els avantpassats havien viscut, on es poden portar a terme alguns rituals, i on els homes podran tornar d'aquí a poc a fer-hi estada i a començar de bell nou.[556]

Per la seva banda, Veciana Vilaldach[557] anomena *ndjimbe* l'espai que hi ha a la part posterior de la capella, entre l'obaka i la paret; i el considera un lloc sagrat, un *santuari*. Igual que allò que ell anomena *manbongo*, (= sepultura), l'altar del temple, un lloc prohibit per a les dones.

Si tenim present que **Manbongo** també és el nom que els ndowe del nord donen a l'avantpassat mític (= Ndjambe, = *Ndjambu*); i que l'espai on tradicionalment es celebraven molts rituals estava situat entre el poble i el fons del bosc, veiem que aquests mots -que ens remeten del bwiti al cicle de les rondalles de *Ndjambu*- ho fan també a aspectes determinats -mítics i rituals- de la religiositat tradicional.

Potser estem en el bon camí, però continuo pensant que difícilment es pot establir una relació directa entre la societat iniciàtica del bwiti i les rondalles del cicle de *Ndjambu*:

* perquè, malgrat tot, el bwiti -al contrari que les rondalles del cicle- no fa pas una reivindicació clara dels valors tradicionals relacionats amb la família, sinó que més aviat mira de superar l'estructura familiar tradicional per adaptar-se als nous temps.

* perquè, dintre dels grups centrals de rondalles, i tal com he assenyalat en el primer volum del treball, hi ha una preponderància evident dels personatges femenins.

Crec que totes dues objeccions es poden resoldre amb la presentació d'una altra societat iniciàtica que alguns autors, erròniament, han presentat com el paral·lel femení del bwiti: el **ndjembe**.

---

[556] James W. Fernandez, *Bwiti : an etnography of the religious imagination in Africa*

[557] *La secta del bwiti en la Guinea Española*

3.- LA SOCIETAT INICIàTICA DEL NDJEMBE:

En general, hom sol considerar que els rituals femenins solen tendir a la individualitat. Els ritus col·lectius són escassos, perquè la majoria d'ells es relacionen amb episodis de la vida particular de cada dona: la menstruació, la pèrdua de la virginitat, el matrimoni, l'embaràs, el part... Episodis que ho són també de la vida familiar, eix temàtic del cicle de les rondalles de *Ndjambu*. Tot i ser escassos, els rituals femenins col·lectius també existeixen. Jean S. La Fontaine[558] n'assenyala aquestes característiques comunes:

* inclouen episodis de llicència sexual, en contraposició al comportament femení habitual: perquè es considera que el ritual està dintre d'un temps marginal.

* solen situar la iniciació abans del primer part.

* destaquen el poder femení, que procedeix sobretot de la seva capacitat de crear vida. Aquest poder de reproducció implica una superioritat damunt dels homes, que els rituals miren de manifestar.

El professor Mve Ondo sembla estar d'acord amb aquesta apreciació, i a més a més indica les dificultats d'estudiar aquests rituals:

> *Els ritus femenins tradicionals es presenten com una celebració de la fecunditat i del poder de la dona. Tenen com a finalitat protegir les dones de tota mena de maleficis. L'estudi d'aquests ritus es fa molt difícil, fins i tot actualment, per diverses raons. Primer, perquè són secrets. Després, perquè estan prohibits als homes per principi. A més a més, es situen fora del circuit de relacions de llinatge o de clan, al contrari d'allò que passa amb els dels homes. Per accedir-hi, en principi, una dona ha d'estar casada, és a dir que no ha de viure amb la seva família d'origen. És per això que el marc de les seves activitats rituals no és pas, com per als nois, el llinatge, sinó la relació de coesposa, o de sogre a jove, o bé les relacions d'afinitat o de veïnatge al si dels pobles. Finalment, un bon nombre d'aquests ritus ja ha desaparegut; i els que subsisteixen s'han integrat poc o molt en els ritus masculins o han canviat de sentit.*[559]

---

[558] *Iniciación : drama ritual y conocimiento secreto*

[559] Bonaventure Mve Ondo, *Sagesse et initiation : à travers les contes, mythes et légendes fang*

Aquest poder femení que deriva de la capacitat de reproducció que tenen solament les dones, però, no té un reflex equivalent en l'estructura social. El rol de la dona és clarament inferior a totes les cultures de la zona, cosa que justifiquen tota mena de mites, rondalles i llegendes. Les societats de dones, en aquest context, funcionen com a institucions paral·leles, que tenen molt sovint un caire compensatori respecte del poder real masculí. Per això, moltes vegades semblen vertaderes rèpliques de societats masculines. Però, en tot cas, el més important és que les dones hi poden trobar un espai reservat, allunyat del control dels homes i que transcendeix la realitat *ordinària* amb una organització exclusiva. Potser per això el zel en el manteniment del secret és tan fort.

Hi ha moltes menes de societats femenines. Entre els bubi, per exemple, hi ha una agrupació on podem observar una bona colla de les característiques que he explicat: el *rihida*. El resum que en faig és el resultat de les informacions que em va proporcionar, a Moka, la meva informadora **Eulalia Orityi:**

> El *rihida* és una societat de dones, d'adscripció voluntària, que existeix a tots els pobles de l'illa. Com que busca el bé per a les dones, no semblaria normal que alguna d'elles no volgués pertànyer-hi. Totes poden formar-ne part, de fet, excepte aquelles que estan posseïdes per algun esperit, encara que sigui un esperit bo. Cal també que les que volen entrar-hi tinguin ús de raó i una certa educació: han de saber cantar, ballar, invocar... i no tenir antecedents que es considerin dolents (per exemple, relacionats amb la bruixeria).
>
> Quan s'accepta l'entrada d'una candidata, es fa una festa d'iniciació: la més vella de les dones del grup imposa les mans damunt de la candidata per tal que els esperits la il·luminin; també ungeix el seu cos amb fulles vermelles: de ceeba o de boha[560]. A la cerimònia no pot assistir-hi cap home dels que es podrien casar amb la candidata.
>
> La dona que té més experiència i més coneixement (perquè hi ha nascut o perquè l'ha adquirit) es diu *mosammo*; sol tenir algunes ajudants. Les iniciades simples reben el nom de ***mwa ohola***.
>
> En el *rihida* no hi ha secrets. La seva finalitat és ajudar les dones que en són membres quan tenen algun problema:

---

[560] Pot ser que la primera es pugui identificar amb l'*Eryngium foetidum*, de la família de les umbel·líferes. No he sabut trobar el nom científic de la segona. Cap d'elles no és al·lucinògena

* amb els esperits.
* amb els homes.
* amb un embaràs.
* en d'altres qüestions domèstiques.

La condició per a la solució del problema és la confessió prèvia i pública de qualsevol actuació que hagi pogut provocar el problema; i també la invocació als esperits, cosa que es fa d'una manera personal i en coves.

Els esperits aconsellen la solució pertinent: per exemple, si un marit pega molt a la seva dona, el poden cridar i advertir-lo; i, si no en fa cas, poden aconsellar a la dona que el deixi. Tot aquest procés, sí que es considera secret; i hi ha tot de càstigs per a les infractores que el puguin desvelar.[561]

El context de l'illa de Bioko deu haver resultat decisiu per a la conservació d'aquesta societat en unes condicions que segurament s'aproximen força a les tradicionals. Ben entès que hi deu haver hagut canvis, especialment pel que fa als episodis de llicència sexual, perseguits amb tota certesa pels missioners i els administradors. En d'altres contextos, és clar que els canvis han hagut de ser més brutals. Vegeu com a exemple la societat de l'*Étoile Brillante*, de Brazzaville:

- Són dones que s'ajunten per ajudar-se entre elles en cas de necessitat. Però també volen fer festes boniques amb els seus cants i les seves danses. Totes van molt boniques, llavors, perquè es posen els vestits nous i s'omplen de joies... Hi ha un home que és el seu president. Mireu aquell tipus gras de vestit blau. És ell qui s'ocupa d'«Étoile Brillante».

Es va aturar. Semblava reservar-se alguna informació que jo em pogués imaginar fàcilment.

- ¿Hi ha d'altres graus, entre les dones de l'associació?

- Trien una presidenta, que ja ha de ser rica i tenir un aspecte imponent. És una «mama mokonzi». També elegeixen una tresorera, i una comissària encarregada d'acceptar o refusar noves adhesions. També tenen una predicadora, la més atractiva i amb millor veu, que compon els cants o els fa repetir... Aquestes dones saben seduir i hi ha molts homes que les desitgen. Però fan pagar massa car.[562]

[561] Conversa anotada el 3 de juliol de 1991

[562] Georges Balandier, *Afrique ambigue*

Aquesta pràctica de la prostitució com a recurs propi de la societat contrasta amb la sensualitat d'altres pràctiques -ara no pas rituals- que també es donen a l'Africa Central:

> *Hi ha hores dolces, tendres, íntimes, quan el bosc calla sota la calor i arriba la migdiada, quan els infants dormen i el marit pesa figues tot filant cotó; és llavors quan, dins la penombra tèbia de les cabanes, les dones es deixen anar a les confidències i... a les carícies. Aquests «jocs», practicats habitualment per coesposes, no estan reservats solament als períodes de prohibició sexual, sinó a qualsevol moment de distensió. Considerats pel marit com una cosa normal, ell no hi pren part mai; mentre que els nens petits no en són allunyats gaire, i encara menys les nenes, per a les quals l'educació comença molt aviat en aquest terreny. Si aquests «jocs de dones» només existeixen entre coesposes a manera de passatemps, moltes dones tenen una amiga predilecta. L'ambigüitat de les seves relacions -característica de l'amistat femenina- les distingeix de les simples relacions de bon veïnatge, de cortesia o de finesa.*[563]

La primera impressió és que la major part de les societats femenines que he pogut conèixer a través de la bibliografia tenen força coincidències. I que les llegendes i mites que en sustenten l'existència tenen sempre protagonistes femenins; i presenten històries força similars a les de la nostra *Ilombe*:

> *Morihi volvió a su pueblo y, pasado cierto tiempo, sucedió que, siendo presidenta de la sociedad de mujeres, faltó en ella cierta cantidad de aceite y las mujeres culparon de ello a la misma presidenta. Esto le causó tal furor que, enloquecida, se dirigió al mismo barranco donde se había despedido de su hijo y de allí siguió subiendo hacia arriba, escalando la montaña entre mil penalidades por las pendientes más escabrosas, pensando únicamente encontrar el consuelo de su propio hijo. Subió hasta donde se inicia la región del otro mundo, cerca del poblado que había fundado Chiba en el Pico. Mientras tanto, en todo el sureste, se inició la búsqueda de la madre de Chiba, desde el río Kape hasta el Moaba. Por ninguna parte dieron con Morihi, y decidieron recurrir a los espíritus hasta que después de muchas súplicas el mismo Chiba les dijo: «No busquéis más a mi madre, está conmigo en la región de los difuntos».*
>
> *En efecto, Morihi pudo llegar hasta el pueblo de su hijo, a cuya entrada pidió con insistencia que la admitieran.*

---

[563] Chantal Guilmain-Gauthier, *Le jeu de la femme*. In *Femmes du Cameroun*. Es refereix a les dones fali

Pero su hijo no permitía que entrase. Durante tres días estuvo a la entrada, hasta que, al fin, conmovido por la pena de su madre, la dejó entrar, pero con la condición de que no comiera nada de la comida preparada para los espíritus, ya que en ese instante se convertiría en otro espíritu y no podría volver más a la tierra.[564]

Cosa que de moment encara no ens permet cap conclusió, perquè trobar rondalles semblants no és pas cap novetat. De la mateixa manera que és ben habitual de trobar temes femenins recurrents en una gran nombre de rondalles de totes les cultures: relacions incestuoses entre mare i fill, mares que no volen que la seva filla es casi, relacions incestuoses entre una noia i el seu cunyat, matrimonis entre una dona i una bèstia, noies que no es volen casar de cap manera, mare bruixa que vol destruir la seva jove, dona que en realitat és un animal metamorfositzat, relacions entre germà i germana, dona capriciosa que demana al seu marit coses impossibles, dones fidels, dones adúlteres, dones coratjoses que ajuden el seu pare, l'orfeneta maltractada per la madrastra, la coesposa poc estimada, dones rebels als dictats socials, rivalitats entre germans, o entre coesposes, o entre germanastres, esterilitat, velles bondadoses, velles terribles... Fóra difícil no trobar coincidències.

A banda de les possibles similituds amb rondalles, un tret remarcable, que tindrà el seu interès més endavant, és el de constatar que moltes de les societats iniciàtiques femenines, que, igual que les masculines, manlleven els recursos de la cultura i els costums generals, fan radicar la seva veneració no pas en un avantpassat, sinó en una avantpassada. Però tampoc aquest detall no és exclusiu de les societats iniciàtiques femenines i procedeix de certes tradicions. Així, per exemple, Sabater Pi[565] explica d'aquesta manera el concepte de *nvogo-bot*:

Equivalent a «gran família»; té un cert paral·lel amb el poblat: tenen un cap («midjà») i una casa de reunions («abà»). Procedeixen d'una avantpassada de la qual conserven el nom i el record en el culte o les pràctiques religioses.

A la bibliografia que conec sobre els ndowe, solament Augusto Iyanga[566] fa una brevíssima al·lusió a l'existència d'una societat femenina: la *ilongha*, de la qual no explica absolutament res, ni una trista informació.

---

[564] Amador Martín del Molino, *Los bubis : ritos y creencias*

[565] *Els tatuatges dels fang de l'Africa Occidental : art, simbolisme i biologia en una manifestació artística poc coneguda*

[566] *El pueblo ndowe : etnología, sociología e Historia*

En canvi, totes les dones amb les quals he parlat han admès l'existència del ndjembe; i el fet que, quan es troben en un mal moment, se'n van a Libreville, o en general als benga del Gabon, perquè creuen fermament que el ndjembe les pot ajudar. Aquesta confiança tan segura ha de procedir d'un contacte secular amb aquesta societat, que les dones mpongwe i miene han heretat de les mitsogo; i del fet que, si actualment no existeix aquesta societat entre els ndowe de Guinea, sembla que havia existit amb anterioritat: així, per exemple, tota la família de **Martín Endje**[567] afirmava que vint anys enrera hi havia ndjembe al poble de Bomudi, just al costat d'Asonga. **Mamà Emilia**, de 80 anys, ja m'havia explicat anteriorment que el ndjembe de Bomudi, el seu poble, era una agrupació de dones que s'organitzava d'una manera semblant a la congregació del mokuku[568]. ¿Què és, en realitat, el ndjembe?

> *El ndjembe és una estranya secta femenina, molt estesa al Gabon, l'objectiu de la qual, força misteriós, sembla raure en una associació contra l'element masculí. Al costa de la seva cara oculta, aquesta societat també fa festes públiques, entre les quals la coneguda dansa del «bolo», ballada per noies que encara no han estat veritablement iniciades. Aquesta dansa profana va seguida habitualment d'una dansa ritual que es desenvolupa d'una manera esfereïdora.*[569]

Estranya. Misteriosa. Esfereïdora. Ben al contrari que en el cas del bwiti, les informacions sobre el ndjembe són ben disperses, fraccionàries i escadusseres: en tota la bibliografia que conec, es redueixen a informacions puntuals, breus i mancades d'una visió global de la societat. La màxima aportació va a càrrec d'André Raponda-Walker i Roger Sillans, que tanmateix només li dediquen una quinzena de pàgines[570]. Potser la severitat amb què es castiga la divulgació de les coses de la societat, que més endavant veurem, justificaria prou la reserva extremada que l'envolta. Sigui com sigui, el caràcter críptic i la manca d'informacions en són les característiques més evidents.

Curiosament, la primera informació que se'n conserva, força antiga, ja es refereix a aquesta circumstància. També es fa referència a l'existència d'una casa de culte, i al fet que aquesta era també la casa *d'un ídol*, cosa que d'antuvi relaciona el ndjembe amb el culte als avantpassats:

---

[567] Notable ndowe que resideix a Barcelona. Conversa anotada el 27 d'agost de 1991

[568] Conversa anotada a Barcelona el 27 de març de 1991

[569] A. Raponda-Walker & R. Sillans, *Les plantes utiles du Gabon*

[570] *Rites et croyances des peuples du Gabon*

Totes les dones del poble es pintaven la cara i el cos, tocaven el tam-tam caminant pels carrers, i de tant en tant entraven a la casa de l'ídol. Hi van ballar tota la nit i van fer un rebombori encara més espantós que el que havien fet els homes. També van oferir tot d'antílops a la deessa. I al dia següent van marxar gairebé totes al bosc a cantar les lloances de Njambe[571].

Em vaig adonar que n'havia quedat mitja dotzena en el poble. Van entrar a la casa de Ndjambe, on van romandre molta estona sense fer cap soroll. La curiositat, prou excitada pels misteris d'aquest culte, em va guanyar. Vaig decidir d'anar-hi a fer una visita. Vaig començar per fer uns quants tombs pel carrer, tot passant per davant de la casa sense cap afectació, per no aixecar sospites; finalment m'hi vaig atansar, vaig apartar unes quantes fulles i hi vaig treure el cap. Primer, la foscor em va impedir de veure-hi res; després hi vaig observar tres velles fetilleres completament nues, que seien a terra davant d'una pila de fetitxes que semblaven adorar en silenci.

Quan es van adonar de la meva presència, van deixar anar alhora un gran udol de ràbia, i es van llançar al bosc per cercar les seves companyes. En poca estona van arribar totes, cridant i rondinant, i es van precipitar cap a mi amb gestos de fúria i d'amenaça. Vaig córrer cap al meu allotjament i, tot brandant el fusell amb una mà i la pistola amb l'altra, vaig declarar que esberlaria el cervell de la primera que gosés passar la porta.[572]

El mateix ha passat al llarg de la meva investigació: des de comentaris intimidadors (*Aquest va buscant coses sobre el ndjembe; no deu voler tornar a casa*[573]), fins a un refús sistemàtic a donar qualsevol informació que anés més enllà d'una aproximació. Aquestes van ser les més interessants:

- Entre els bapuku no hi ha res de tot això. És dels benga. Jo no sé res d'aquest ball. No l'he vist mai, però n'he sabut, n'he sentit parlar. El ballen a Corisco i al Gabon. Perquè de benga també n'hi ha al Gabon. ¿M'entens? Allà hi ha una dona que en sap moltes coses.

---

[571] Noteu el nom de Ndjambe, el déu creador i avantpassat mític dels ndowe (i dels mpongwe, i dels miene...) com a objecte del culte de la societat; i la seva semblança amb el nom mateix de la societat, *ndjembe*. La nota és meva

[572] Paul Belloni Du Chaillu, *Voyages et aventures dans l'Afrique Équatoriale*

[573] Conversa entre dues dones anònimes a Corisco, el 12 de desembre de 1992, en llengua ndowe: pensant-se, doncs, que no les entenia?

- Però no és solament una dansa, també és una societat...

- Tot això és el mateix. Ndjembe i ngwe-evilo és el mateix. I també serveix per curar: elles poden curar.

- ¿Quina mena de malalties poden curar?

- ¿Què vols que et digui? Com que jo mateixa no l'he vist, només ho he sentit... Curen moltes coses. Moltes. S'assembla al mumwa a zityi, però només és per a les dones. Si en vols ser, t'agafen, et porten allà i vas estudiant durant una setmana, que et fiquen en una casa... No sé què, però quan et treuen fora ja estàs preparada per a això. Ara que no en pot ser qualsevol.

- ¿És una casa del bosc?

- No. És una casa qualsevol. Jo mateixa, si ho hagués volgut ho hauria fet. N'hi ha moltes que ho demanen; sobretot si són corisquenyes. La majoria ho són. No et puc dir res més. N'hi ha una a Libreville que en sap moltes coses. També té molts fills. I en el mateix Corisco, també n'hi ha.

- O sigui que entre les bapuku no hi ha ndjembe.

- No n'hi ha, però en fan. Van a les corisquenyes, i allà els ensenyen i d'altres coses. Però no pas aquí. És una cosa dels esperits i dels avantpassats. No en sé res. Diuen que prenen iboga. Solen explicar-ho. Per exemple: si estàs malalta, que ja hi portes molt de temps i no et cures, aleshores et porten allà i et pots posar en contacte amb la gent de la teva família que ja es va morir. I et diuen moltes coses estranyes, i les veus. Com que jo no ho he fet, et dic això. Sembla el bwiti, però el ndjembe és molt millor: cura més, encara que no prenen tanta iboga: és que aquests només estan per curar coses i coses. ¿M'entens? Els de bwiti veuen més coses, segons m'han dit.

- ¿I no heu conegut ningú, del ndjembe?

- Sí. Hi havia una noia... Vivíem juntes, a Sendje. I un dia va marxar al bosc amb una torxa de foc. ¿On deu anar, aquesta? I, quan va tornar, em va preguntar: «¿Què ha passat aquí, amb una noia?» I em va estranyar. Després es va posar a la boca una mena de bitxo, i el va escopir a la porta d'aquell senyor. Perquè l'altra noia no l'estimés més. I és que aquell senyor amb qui vivia havia estat amb una altra noia tota la nit. Per això em va estranyar, perquè ho va saber. ¿I com ho va saber? És que al ndjembe veuen les coses. Són moltes dones i veuen les coses. Sobretot corisquenyes.

- ¿I les kombe no ho tenen?

- Si una kombe vol saber alguna cosa d'això, ha de consultar amb una corisquenya o buscar una ngwe-evilo. La hi poden ficar. Si no vol, no.

- La dansa ndjembe, ¿s'assembla a la ivanga?

- Una mica. Però ho fan bé i cura.[574]

El ndjembe és una dansa que ballen els benga del Gabon. També és d'altres coses, però les amaguen en el bosc i tenen un caràcter secret. Fins i tot amaguen el seu secret a totes les altres dones.

El ball el pot veure tothom: es fa a la nit, igual que la ivanga. I també qualsevol dona pot demanar de pertànyer al ndjembe.

Ara es continua fent a Libreville. La dona que fa de cap del grup es diu ngwe-evilo: es tracta d'una persona coneguda per la seva capacitat de curar, i cada una d'elles té el seu propi grup.[575]

Més que no pas un ball, el ndjembe és tot un ritual. Ve de Libreville i és privatiu de les gaboneses, però més val no ficar-s'hi gaire: es tracta de coses secretes i privades, l'única manera de saber-ne alguna cosa del cert és entrar-hi, però tot i així el sol fet d'explicar-ne alguna cosa pot portar alguna malaltia.

Es tracta d'un ritual molt dur, perquè les proves de la iniciació són molt dures. Per exemple: córrer pel descampat, a la nit, molta estona, sense atemorir-se. Però serveix per invocar els esperits i per curar, de manera que se'l considera molt eficaç.

Està a l'abast de totes les kombe: basta que es posin en contacte amb gaboneses, cosa força habitual, per poder-se'n servir. Ara bé: quan hi has passat, has de complir tot de prohibicions i de consignes. Un exemple: la germana de la informadora es va morir a la presó de Bata, sota el règim macista, perquè la societat l'obligava a tornar-s'hi cada vegada que la maltractaven.

---

[574] **Ana Imendji Mapendje**, upuku de Mbini, té uns 80 anys i em va explicar diverses rondalles ndowe, cap d'elles del cicle de *Ndjambu*. Aquesta conversa, la hi vaig gravar el 13 de juliol de 1991

[575] Conversa anotada el mateix dia 13 de juliol de 1991; i al mateix lloc, Mbini. La informadora és **Lidia Beholi Malambo**, de 62 anys, benga de Corisco

A les zones de Sipolo i de Mbini hi ha seguidores i iniciades al ndjembe. Al contrari que en el cas del bwiti, però, no fan ni pràctiques públiques ni proselitisme.[576]

El ndjembe, secta propagada sobretot en l'ètnia myéné (Libreville - Port Gentil - Lambaréné - Fernan Vaz) i també en l'ètnia isogo (Sindara - Mimongo).

És difícil dir alguna cosa d'aquesta secta. Tot el que es pot dir no serà que incomplet, car no diuen res dels seus secrets que als iniciats.

En general els membres són dones, però ara també s'hi troben bastants homes iniciats. Les dones poden ser iniciades als 18 anys, però els homes no menys de 35 anys i més grans.

¿Com s'inicien? És difícil de dir-ho exactament. La iniciació es fa a la selva, els iniciats han de quedar-se sota la guàrdia del «gwevilo» durant quinze dies.

7 dies després, van entrant per etapes en el secret del ndjembe, es fan vetllades a la fi de cada 7 dies. Cada dia a l'aurora, els iniciats se'n van a «g'esore» (selva).

«Gwevilo» = la que inicia.

«Igodje» = les que van a ser iniciades.

Per arribar al grau de gwevilo, les persones no són designades. Segons la seva ancianitat a la secta, i que es sentin amb ànims de cuidar les noves iniciades, i per arribar a la responsabilitat de gwevilo s'escullen lliurement. La persona qui ho ha decidit, organitza llavors la cerimònia de presa del poder i de possessió del seu «iwenga» (= punt on es fa la trobada dels adeptes amb el gran esperit). Cada gwevilo té el seu «iwenga gue ndjembe». El gran esperit és sovint designat del nom de mare (= gwe en ètnia myéné).

És doncs una secta femenina amb obertura per als homes. No hi ha cap finalitat terapèutica. Tampoc, res pels morts. No prenen la iboga, almenys al Gabon.[577]

---

[576] Conversa amb **Magdalena Banganga**, mestra kombe de 47 anys procedent de Sipolo (districte de Mbini). Anotada el 19 de juliol de 1991 a Sipolo

[577] La germana **Mª Zita Sanahuja i Carulla**, missionera concepcionista, ha treballat al Gabon durant 40 anys. La transcripció correspon a una carta que em va enviar amb data 6 de desembre de 1991

Al meu poble existeix la secta del ndjembe; però no en sabria dir gran cosa, perquè mai no n'he format part. De fet es podria dir que és com la branca femenina del mokuku.

Només en poden formar part les iniciades. El cristianisme va desprestigiar-les, perquè s'oposaven a la religió europea.

Les dones que són membres de la societat es troben en una cuina qualsevol del poble. No tenen un lloc específic, i es troben en una de les cuines de les components. Ara que només es troben quan hi ha alguna necessitat que ho aconsella: que no hi hagi pesca, que hi hagi males collites... Aquests problemes es solucionen mitjançant la invocació als esperits: amb cants i danses escaients.

La presidenta de la societat rep el nom de «nyangwe a kowe». No és pas una dona qualsevol, sinó que es caracteritza per un poder terapèutic molt gran. N'hi ha una de sola en tota la zona.[578]

Totes aquestes aportacions comencen a dibuixar un esquema del que pot ser la societat actualment. Ho fan, això sí, d'una manera dispersa; i les completaré més endavant amb d'altres de més qualificades. Pel que fa a la bibliografia, la nota predominant és també la necessitat de lligar caps a partir de la dispersió. Joseph Ambouroue-Avaro[579] ens en dóna aquestes característiques generals:

* procedeix dels sira.
* és la societat femenina per excel·lència.
* sembla com el *yasi* de les dones.
* acompleix sobretot una funció de compensació.
* té un sistema infal·lible per descobrir els culpables de qualsevol anomalia.
* també té la missió d'iniciar les noies en la sexualitat, per la qual cosa no és estrany que les seves danses siguin escandaloses.

Tots els autors coincideixen en la procedència meridional de la societat (sira, mitsogo, apindji, ivea, masango, bapunu, mpongwe...). I tots ells aporten informacions força vagues, amb molt poques dades dels rituals i nombroses contradiccions. Gairebé tots es centren en la funció social que acompleix el ndjembe, el seu caràcter:

---

[578] **Juana Epitie** és una ndowe de 62 anys del grup *iyasa*, procedent de la zona camerunesa del riu Ntem. Vaig anotar-li aquesta conversa el 12 d'octubre de 1991

[579] *Un peuple gabonais à l'aube de la colonisation : le bas Ogowe au XIXè siècle*

* una rèplica del bwiti o d'altres societats masculines:

> *La gent costanera no passava pas per alt l'atracció persistent de la bruixeria africana, fins i tot quan s'omplia amb els perfums d'Europa i de la societat dels comerciants. A les seves tradicions, tan aviat es giren cap a la costa com al costat del bosc, és a dir, en aquest cas, vers els coneixements esotèrics i les pràctiques màgiques que han donat com a resultat societats secretes com ara el bwiti o bé el seu equivalent femení que és el ndjembe (la més estesa ara per ara), així com veritables professionals de l'encant i de la bruixeria.*[580]

Solament André Raponda-Walker i Roger Sillans[581], i més endavant Georges Balandier[582], el fan equivalent a una altra societat femenina, el *mevungu* de les dones fang:

> *El mevungu, que avui pràcticament ha desaparegut, era una societat secreta de dones, organitzada jeràrquicament igual que l'actual ndjembe. Hi havia, tal com passa en el ndjembe actual, un indret reservat exclusivament a les cerimònies de la secta, que es deia «elik Mevungu».*

* un element de compensació dintre d'una societat dominada pels homes:

> *Aquell observador excellent*[583] *va escriure que el ndjembe «protegeix les dones contra els seus enemics del sexe masculí, tot venjant els seus greuges; i les serveix en qualsevol circumstància, segons les seves fantasies». Era destacar, amb molta finesa, el paper de compensació que tenen essencialment aquests agrupaments. Tot formant part de la «societat de les dones», la dona posa remei a la situació de marginalitat i de submissió de la seva vida quotidiana. Imposa o fa necessària la seva collaboració en moments importants per a la comunitat, o bé en temes que normalment li estarien prohibits.*[584]

---

[580] François Gaulme, *Le Gabon et son ombre*

[581] *Rites et croyances des peuples du Gabon*

[582] *Sociologie actuelle de l'Afrique noire : dynamique sociale en Afrique Centrale*

[583] Paul Belloni Du Chaillu. La nota és meva

[584] Georges Balandier, *Sociologie actuelle de l'Afrique noire : dynamique sociale en Afrique Centrale*

* un mitjà d'educació sexual de les noies:

> *Les antigues regles matrimonials s'han relaxat amb l'escolarització massiva d'aquests darrers decennis: un dels seus efectes més evidents, que no era ni dels més esperats ni dels més desitjables, ha estat la multiplicació dels casos en què l'embaràs dóna testimoni de la precocitat d'unes relacions sexuals sense experiència ni formació (abans es donava en el marc de la societat femenina del ndjembe, per exemple).*[585]

* un recurs segur i fiable de pràctiques endevinatòries:

> *- Aixeca't, oh ngwe-evilo, i mira'm. Sí, gosa mirar cara a cara el teu rei. Sàpigues que tot un poble té els ulls girats cap a mi d'aquesta manera; i que aquests ulls són impressionants, perquè són ulls de moribunds.*
>
> *Fins ara, tots els que havia vist morir tenien els ulls esblaimats; però, en aquesta plaga, els aguekaza es moren amb els ulls espurnejant de vida. Tota la força que ja no tenen els seus pobres cossos, sembla haver-se refugiat en aquests ulls que m'interroguen. Volen saber per què es moren. Volen que el seu rei els ho digui. Però, ai las!, el seu rei està mut perquè no ho sap pas. Per això t'he fet venir, ngwe-evilo. La teva llengua no ha enganyat mai ningú. Per a tu no hi ha secrets ni misteris. Tu ets la veritat mateixa; i, com que no ets altra cosa que veritat, el rei et demana que revelis la causa de l'ira dels déus. Només llavors la sabré calmar. Recorda que no vull res més que la veritat; fins i tot si l'ofensor fos jo mateix, vull que m'ho diguis; i si he de pagar amb el meu cap aquesta ofensa, no ho dubtaré pas. ¿Què és el miserable cap d'un rei al costat del benestar d'un poble?*[586]

De fet, totes aquestes explicacions sobre el caràcter del ndjembe no són pas excloents. Ara bé, la descripció s'una societat iniciàtica requereix també d'altres objectes d'estudi, que la majoria dels autors no assoleixen de posar a l'abast: un espai sagrat, una jerarquia, un ensenyament, un ritual d'iniciació, un conjunt de símbols o de senyals distintius, i una tècnica expressada a través d'una dansa específica. Miraré d'explicar alguns d'aquests aspectes a partir d'ara.

Són André Raponda-Walker i Roger Sillans[587], novament, els que ens informen una mica de l'espai sagrat del ndjembe:

---

[585] François Gaulme, *Le Gabon et son ombre*

[586] Laurent Ambaye Owondo, *Les impurs*

[587] *Rites et croyances des peuples du Gabon*

La *ivenga* és un espai circular d'uns 10 metres de diàmetres, situat en un lloc del bosc que ha estat desbrossat i netejat amb cura. Està situada relativament lluny del poble i el seu entorn és ple de determinades plantes sagrades o rituals. Entre elles, una mena d'*Arum* les fulles de la qual recorden, per la seva forma, una ploma de pintada[588]. Al mig hi ha un petit munt de terra, en forma de termitera artificial, on s'enterraven les relíquies d'alguna adepta especialment venerada. Quan es porta a terme una iniciació, s'hi construeix una cabana provisional, la *igondja*.

Els mateixos autors ens aporten alguna informació entorn d'aquesta iniciació. Hi podem trobar aquests elements:

* el subjecte de la iniciació són totes les noies de 10 a 12 anys: de moment s'inicien a la dansa, i solament quan són en disposició de casar-se reben la revelació dels secrets del ndjembe.

* la durada de la iniciació és d'unes tres setmanes: té lloc a la ivenga i els rituals són nocturns; durant el dia, les candidates i les iniciadores fan una vida enclaustrada a la cabana provisional.

* hi aprenen i executen cants i danses.

* porten un vestit ritual.

* han de complir un gran nombre de prohibicions i enfrontar-se a proves que solen ser d'una gran duresa.

* reben una marca específica, que consisteix en un tatuatge determinat a les cuixes.

* han de fer tot d'ofrenes a la presidenta en un acte ritual.

* fan un jurament ritual i una dansa final de sortida.

* el pas per la iniciació els permet de menjar pintada, l'ocell sagrat del ndjembe.

Tots els autors coincideixen a assenyalar la gran duresa de les proves. Mallart ens en descriu algunes:

> *Al Gabon, entre els mitsogo, apindji, ivea i sira, la candidata a la societat del ndjembe s'ha de collocar, amb els ulls embenats, al peu de l'arbre mebenga, on ha d'agafar una formiga amb els dits. En el mateix ritual, aixafen unes fulles d'urticàcies amb aquestes formigues; i ho dilueixen tot plegat en un suc de «palisota» o d'«amorphophallus».*

[588] La pintada és l'ocell sagrat del ndjembe

Amb aquesta barreja freguen el cos de les afiliades al ndjembe per immunitzar-les contra les influències malèfiques que podrien alterar la seva iniciació.[589]

Tot plegat, però, no és pas cap informació exhaustiva. Encara menys, quan es parla d'altres rituals propis de la societat, els rituals secrets que les dones del ndjembe porten a terme en el bosc. Aleshores s'aporten exclusivament testimonis que han observat *indicis* del ritual per tal de treure'n conclusions:

Aquest mateix comerciant[590] *va afirmar igualment que una nit, al poble de Ngumbi (en el baix Ogooué) es va adonar que totes les dones anaven a la vora del riu amb un matxet i una panera de vímet. Se'n va anar a dormir sense donar-hi més importància, quan de sobte, en el cor de la nit, el va desvetllar un mateix crit que feien totes les noies i les dones de la colla:*

- My'adèngi ngwè! My'adèngi ngwè! (He trobat una mare, he trobat una mare!), cantaven totes mentre tornaven al poble.

El comerciant, intrigat, corre cap a les cantores i furga dues o tres paneres: no res!. Fica la mà a la quarta, i pateix una descàrrega. Les dones havien trobat un silur elèctric[591]*. Li deien «la seva mare» i se l'emportaven per fer determinats rituals.*

No sabem pas quin paper té el silur dintre del ndjembe. Però és versemblant -ni que sigui per la reacció de les iniciades quan van capturar el silur elèctric- que representa el fetus, o sigui l'embrió que conté en potència tots els principis necessaris per a la propagació de la vida orgànica i espiritual.

Semblaria, doncs, amb tota evidència, que el silur, versemblantment detentor dels principis espirituals, va ser sacrificat per posar remei a diversos estats momentanis d'impuresa espiritual que redueixen les iniciades a un estat de vacuïtat.

---

[589] Lluís Mallart i Guimerà, *Ni dos ni ventre : Religion, magie et sorcellerie evuzok*. Es tracta d'exemples aportats per André Raponda-Walker i Roger Sillans, ob. cit.

[590] Anònim. La nota és meva

[591] El *Malopterurus electricus*, que viu en aigües dolces

Si el sacrifici del silur intervé com a factor de plenitud, es comprèn la importància que donen les adeptes a la captura d'un d'aquests peixos.[592]

La menció d'un peix, i més concretament del silur, ens acosta a una simbologia que sol anar lligada als mites de fecunditat i de procreació[593], previsibles en una societat iniciàtica femenina. Tot l'episodi ens torna a relacionar la dona amb l'aigua, tal com s'esdevé a moltes de les rondalles d'*Ilombe*. I ens recorda, tal com també era previsible, la fama escandalosa del ndjembe i de moltes iniciacions i danses femenines africanes; una fama que moltes vegades sembla anar més lligada a certes manifestacions externes que no pas al paper d'educació (o d'iniciació) sexual que acompleixen:

El cantó esotèric del ndjembe, universal al Gabon on rep noms diferents segons les regions i les ètnies, comporta igualment un toc emocionant en certes fases del seu cerimonial, les cançons i el ritme. La dansa i els cants solen conformar un espectacle escandalós a base de cants obscens i contorsions lúbriques.[594]

Penso que el meu treball de camp pot completar força aquestes informacions disperses que es poden trobar a la bibliografia. El primer pas serà aportar una transcripció de dues converses que crec especialment interessants. Tal com he fet en l'apartat dedicat al bwiti, presento un informador extern a la societat i un altre d'iniciat. La presentació -per temes i en columnes paral·leles- vol facilitar la comparació i m'obliga a combinar retalls. Tanmateix, les converses estan transcrites d'una manera íntegra:

- la primera la vaig mantenir amb **Liliane Aganga:** és una dona miene, de 25 anys, originària de Fernan Vaz (Gabon). Filla d'un poble on gairebé totes les noies s'inicien al ndjembe, ella no ho va fer a causa de la proximitat de la seva família als missioners catòlics de la localitat: aquest fet va contribuir a convertir-la en religiosa concepcionista, però no va impedir que totes les altres germanes s'iniciessin. Vaig parlar amb ella al llarg d'una setmana a Etxarri-Aranatz (Navarra), i la transcripció que presento correspon a una de les nostres primeres converses.

---

[592] André Raponda-Walker & Roger Sillans, *Rites et croyances des peuples du Gabon*

[593] Denise Paulme, per exemple, a *La mère devorante : essai sur la morphologie des contes africains*, cita un conte egipci en què l'heroi s'emascula i llança el seu sexe al riu, on el silur se l'empassa

[594] Jean-Rémy Ayoune, *«Africanisme» et «Occidentalisme»*

- la segona la vaig mantenir amb **Micheline Ndianguedio:** una dona mpongwe de Libreville, de 37 anys, amiga d'alguns dels meus amics benga. És una gran iniciada, una ngwe-evilo que procedeix de tota una nissaga d'avantpassades ngwe-evilo. Vam mantenir converses gairebé diàries al llarg de tot un mes, amb el pacte previ que jo no miraria de fer-li desvelar cap secret. Igualment, la transcripció que presento correspon a un dels nostres primers contactes.

A.
Etxarri-Aranatz, a 6 de març de 1992
Informadora: **Liliane Aganga**

B.
Libreville, a 29 de desembre de 1992
Informadora: **Micheline Ndianguedio**

CARàCTER:

- Ndjembe és una iniciació secreta de les dones.

- Potser es podria dir que el ndjembe és una religió. Però jo prefereixo dir que es tracta d'una tradició, un costum que ens han deixat els nostres avantpassats.

- ¿Sou cristiana?

- Sí que ho sóc. Però no és pas que el fet de ser cristiana no em sigui suficient. Ho és prou. Quan fem el ndjembe, sabem que es tracta d'una cosa que els nostres avantpassats ens han deixat. És com la religió, que es tracta d'una cosa deixada per Déu. Hi ha moltes religions i cadascú té la seva. Si parlem del ndjembe, de les iniciacions, cal dir que Déu ho ha deixat tot. Déu ho ha deixat tot. No està pas prohibit.

- Però sabeu que els missioners no en són pas simpatitzants.

- Els missioners, no me'ls crec pas. Això que són ells els que em van ensenyar.

ORIGEN:

Quan parlen del descobriment del ndjembe, normalment diuen que el ndjembe va ser descobert per un home, mentre que el bwiti va ser descobert per una dona. I s'ho van intercanviar, i per això el ndjembe és de les dones.

- ¿Com va néixer, el ndjembe?

- Va ser un home qui va descobrir el ndjembe. I va ser una dona qui va descobrir la dansa dels homes, el mokukue. No sé pas explicar com els va anar, als homes. Però per a les dones va anar així: un home va descobrir el ndjembe i de seguida es va adonar que això era una tasca massa difícil per a un home; de manera que va preferir de donar-ho a la dona. I quan la dona va descobrir els actes de l'home, el mokukue, va trobar que era massa dur per a la dona de fer-lo i per això el fan els homes. De manera que els homes ballen, i tenen les seves màscares i tot això, i les dones no ho poden fer; i, igualment, les dones ballem, portem els vestits i ballem davant de la gent i del públic, així, i els homes no ho poden pas fer: no suportarien pas d'estar-se allà tres setmanes, i és per això que van preferir de donar-ho a les dones. I les dones, per la seva banda, van declarar: «nosaltres tampoc no podem suportar això que feu. Quedeu-vos-ho». Aquesta és la història que ens han explicat.

- En el ndjembe, ¿s'explica alguna història de la creació?

- No. Això potser ho saben els que fan «bosc sagrat», perquè poden volar. Però en el ndjembe no es menja pas iboga. Ballem i tenim esperits, això és cert, però ells poden volar i veure l'altre món, fins i tot el mateix Déu. De fet, quan mengeu iboga podeu veure els vostres avantpassats.

ESPAI RITUAL:

Cada «ngwe-evilo» té la seva «ivenga», el lloc on va per trobar-se amb «Ngwe». Hi ha el «hesore»,

- ¿Què és la ivenga?

- Només és un petit tros de

que és molt gros, però ella elegeix el seu lloc concret, i aquest lloc es diu «ivenga nyi ndjembe», que és el lloc on fan els ritus.

Pensa que l'«ebandja» i la «ivenga» són dues coses diferents. L'«ebandja» està dintre del poble; és com una cuina, però és provisional solament per a aquests dies de la iniciació; per això es fa amb fulles de palmeres, i s'hi queden a dormir tots catorze dies. A terra. Mentre que la «ivenga» és en el bosc. Diria que això és tot.

bosc, res més que això. Un tros que nosaltres netegem per poder-hi anar amb les joves iniciades. Quan hi ha iniciades, ho fem tot allà.

- ¿Hi ha alguna relíquia?

- No. Ni relíquies ni estàtues. Només hi fem una cabana per protegir les iniciades, per poder-hi menjar, beure i reposar. Hi aneu a una hora determinada i hi passeu tot el dia. Ho feu tot allà: hi prepareu les coses, hi mengeu... per evitar haver d'anar a casa vostra: perquè les iniciades tenen prohibit qualsevol contacte amb els homes. La ivenga, en canvi, és un lloc prohibit per als homes i per a les dones no iniciades. Encara que una dona tingui criatures, aquestes no poden entrar-hi perquè no estan iniciades. Ni jo mateixa no podria dir-ho a la meva filla, perquè no és iniciada.

La cabana que fem a la ivenga és provisional. Després de la cerimònia es treu. L'anomenem «ndjimbe» i s'ha de fer nova cada vegada. La ngwe-evilo hi fa una petita protecció contra el món de la bruixeria.

- ¿I què és la Ngw'akondo?

- No conec pas aquest mot.

- ¿Cada ngwe-evilo té la seva pròpia ivenga?

- Sí. Cada ngwe-evilo té la seva pròpia ivenga; però, en cas de no tenir-ne, pot fer la iniciació a la ivenga d'una altra. De fet, qualsevol iniciada pot assistir a la cerimònia de qualsevol ivenga. Fins i tot, si hi ha una iniciació jo m'hi presento sense cap problema. Hi ha un codi per reconèixer si una és iniciada. Et fan preguntes i, si no les contestes, et fan fora o et fan pagar una multa.

Hesore és el bosc. És la part del bosc que està en la foscor.

Igual que una no iniciada, que no coneix res, que viu a la nit, a les tenebres.

ADMISSIÓ:

- Ndjembe és una iniciació secreta de les dones; però ara també la passen els homes, encara que n'hi ha molt pocs. Han de ser homes d'edat avançada, els joves no. Mentre que les dones sí que poden ser iniciades des dels dotze anys o fins i tot més joves. Ndjembe és una cosa que cal parlar-la des de dintre.

- ¿Cal tenir evú per poder entrar al ndjembe?

- L'evú és una altra cosa que tenen els fang. És una altra cosa. No en tenen. Això que l'evú no és pas res de dolent, hi neixes. Però al ndjembe hi pot entrar qualsevol que no sigui de l'altiplà bateke. Aquests no.

No accepten pas qualsevol, però, per iniciar-se. Els que tenen més ndjembe són els miene i els mitsogo. Aquests accepten que, per exemple, s'hi iniciïn els fang, els eshira i els bakumu; però no accepten ningú de les planures bateke, o bé altres de l'altiplà. No sé pas per què, però no els accepten.

- I, ¿qui pot ser ogondje?

- Per exemple, una malalta qualsevol. Si no està iniciada és una ogondje. Ara que no pas tothom es pot fer iniciar. Només les dones, els homes no. Solament les dones, i encara d'unes ètnies determinades: les mpongwe, les benga i les sekiani. I prou. Les dones de les altres ètnies es podrien fer curar les malalties, però no pas fer-se iniciar. Les bapunu, per exemple, ja tenen el seu ndjembe, i també les eshira. Cada dona ha d'anar al ndjembe de la seva ètnia si es vol fer iniciar. Una dona qualsevol no podria gosar acostar-se'ns amb aquesta intenció.

- ¿Cal pagar, per fer-se iniciar?

- És clar que sí. Però no és pas gaire car. Depèn. Cada ngwe-evilo ho estableix en funció de les coses que demana: cal comprar els plats, els gots, les teles per fer els vestits de popó, les begudes, el tabac, una gran cubeta blanca...

En el ndjembe no hi ha pas confessió. Això ho té la gent de la iboga. Com que no n'hi ha, fins i tot es podria donar el cas que una bruixa es volgués fer iniciar. Si ve amb la seva bruixeria, hi trobarà alguna cosa que li farà mal: perquè la ngwe-evilo és allà, i hi veu.

- ¿A quina edat es sol fer la iniciació al ndjembe?

- Normalment es pot fer iniciar una noia fins i tot de sis

anys; però aleshores no pot entrar a la ivenga. Perquè, si hi anés, podria explicar qualsevol cosa als que no són iniciats. La iniciació sol ser a partir dels tretze anys.

- ¿Depèn de la primera menstruació?

- Sí. I abans d'això no hi ha pas cap mena d'educació especial per a la iniciació. Quan veieu que la vostra filla a casa és calmada o dòcil, ja sabeu que si la inicieu a tretze anys pot resultar. Però si veieu que és nerviosa, que fa malifetes, aleshores ho deixeu córrer un temps, almenys fins a quinze anys.

- I, quan feu iniciar la vostra filla, ¿què és el que aprendrà en el ndjembe?

- Una educació. Ara no li puc dir encara, perquè no és iniciada; però llavors li podré donar consells perquè sàpiga les coses dolentes que pot trobar.

INICIACIÓ:

En aquesta iniciació no es fa servir la iboga. No s'utilitza. En el bwiti sí, tot i que tenen un origen semblant. Les dones es van quedar amb el ndjembe i no s'hi pren iboga. Quan una es va a iniciar, ha de passar set dies tancada; i cada dia ha d'anar al bosc, en un lloc que es diu «hesore», que en la llengua miene es refereix a un lloc del bosc ple d'arbres i on no es pot entrar amb facilitat. Allà és el lloc on es troben amb la seva divinitat, que es diu «Ngwe», que significa «mare» en llengua miene. Allà fan les diferents etapes per anar al coneixement d'allò que és el ndjembe. Els primers dies no arriben a veure, malgrat que hi vagin; i han d'estar segures que ja

- ¿Quan de temps es necessita per iniciar les igondje?

- La persona que no té cap esperit dintre seu, tarda dues setmanes. Si teniu un esperit, per exemple un que vulgui que sigueu ngwe-evilo, aleshores és un mes. S'hi fan coses diverses. El primer dia, les igondje porten un vestit especial, d'un color qualsevol, que conserven fins que s'acaben les dues o tres setmanes, perquè la durada de la iniciació tampoc no és una cosa exacta. Això no s'ho poden pas canviar; han d'anar sempre amb aquest mateix vestit. Cada dia igual, fins al dia de la sortida. Durant aquests quinze dies se'ls ensenya a ballar i a fer moltes coses.

estan madures per guardar el secret del ndjembe, de manera que passen per moltes proves en el bosc. Al bosc només poden anar-hi les persones iniciades. Per introduir les joves que van a iniciar-se, han d'acostar-se a les etapes amb la «ngwe-evilo». La «ngwe-evilo» és la que inicia. Les seves ajudants es diuen «avenga bengi», que significa que l'ajuden a la «ivenga». Cada «ngwe-evilo» té la seva «ivenga», el lloc on va per trobar-se amb «Ngwe». Hi ha el «hesore», que és molt gros, però ella elegeix el seu lloc concret, i aquest lloc es diu «ivenga nyi ndjembe», que és el lloc on fan els ritus.

Normalment van a la «ivenga» a la matinada i en tornen al migdia. El primer dia, quan han de començar la iniciació, porten del bosc una planta que fa un tubèrcul molt gran, i es planta en el lloc on han de ballar les «igondje», és a dir les que s'estan iniciant. En el grup hi ha la «ngwe-evilo», les «avenga bengi» i les «igondje». Les «avenga bengi» són les que ja estan iniciades i que ajuden més de prop la «ngwe-evilo». Bé. Porten la planta i la planten en el lloc on han de ballar. Fan com una mena d'arc amb l'ajuda d'un pal, i entorn d'això les «igondje» ballaran quinze dies: set dies, que és el que tarden en iniciar-se; i set dies més que hi romandran. I ningú que no estigui iniciat no pot passar per sota de l'arc. Si hi passes, hauràs de quedar-te amb elles per iniciar-te, perquè els que no estan iniciats no hi poden passar.

Això es queda allà fins que s'acaba el ritu d'iniciació. I, mentrestant, cada dia hi han de ballar diverses vegades. Les que no estan iniciades també hi poden ballar, però fora del cercle de les que estan iniciades i de les que s'estan iniciant. I també hi ha un menjar especial. Tot ha d'estar fet allà. Hi cuinen una planta que es

Els dies de la iniciació, la vetllada passa a la nit. La gent balla i balla fins a una hora determinada, fins a la una o a les dues, depèn de cada ngwe-evilo. Hi ha ngwe-evilo que vol que la partida continuï fins a les quatre de la matinada; i d'altres, les més dolentes, que fan que duri fins a les tres de la matinada per baixar després al bosc, a la ivenga: hi baixen amb les iniciades, i es queden allà fins que és ben de dia. Això és el dia de la iniciació. Però quan la iniciació s'acaba, tot passa durant el dia: perquè les iniciades ja no són a les tenebres.

- ¿Passen moltes proves, les igondje, durant la iniciació?

- Han d'aprendre la dansa i a cridar Ngwe, això és tot. No és pas gran cosa, no us penseu. També es cusen els vestits amb ràfia, es treballen amb ràfia; perquè els dies es fan llargs.

- ¿Quantes iniciades hi por haver, en un grup de ndjembe?

- Fins a dues-centes o tres-centes. Moltes.

diu «fanifa», una planta amb punxes que es dóna a les dones que acaben de parir o que estan a punt de fer-ho. Durant tot aquest temps, les «igondje» passen casa per casa i els han de donar una mena d'ofrena, alguna cosa, i això també farà part del menjar que es prendran. Mentre són a la iniciació, si van a algun lloc han d'anar sempre amb algú, i pel camí sempre han de cantar una cançó que demana on van les noves iniciades; i les altres contesten on van.

Al setè dia d'iniciar-se es fa el dia de sortida. Perquè els primers set dies són dies de tancament en un lloc com l'«ebandja» del bwiti, que es construeix amb fulles de palmera. La primera setmana és de tancament allà. Estan tancades allà i només surten per anar al «hesore» i ballar tota la nit o durant el dia; i també han d'estar disposades a posar-se a ballar cada vegada que algú els demana que ballin. Després d'aquests set dies hi ha el dia de la sortida: van molt i molt aviat al «hesore» i tornen amb un vestit de sortida, una tela que en diem «okore» i que porta flors, perquè els primers dies portaven una tela blanca. Ara porta flors i està brodada amb color vermell tot al voltant, o bé blanc amb una vora vermella; i també porten una corona de fulles. Aquest dia passen allò que anomenen «utele»: els presenten un mirall i cadascuna ha de ballar davant del mirall; algunes entren en estat de trànsit, d'altres no; però a vegades no posen el mirall i agafen fulles de mango i ballen amb un ram de fulles de mango. Segons l'estat de cada persona pot entrar en trànsit; sense prendre cap droga, perquè aquest estat depèn dels moviments i del ball. Jo hi he assistit i puc dir que entren en estat de trànsit sense prendre res, solament pel fet de cantar i ballar amb una mena de maraques.

La família paga amb diners

per a la iniciació; i el dia de sortida donen teles, segons el grau que cada noia hagi assolit: si la noia passa bé totes les proves que fan en públic, també solen donar diners de més. Després d'això ja surten d'estar-se els set dies a l'«ebandja» i els queden uns altres set dies.

Durant aquests altres set dies viuen amb la «ngwe-evilo», acabant els ritus; però ja no van sistemàticament al «hesore»; hi van si volen o bé si la «ngwe-evilo» decideix que és necessari fer-ho; però si no, es queden a casa. Viuen en grup i tot ho fan en grup: si van al mercat hi van en grup... però durant aquests dies no saluden la gent encaixant la mà. Si algú s'equivoca i ho fa, els ha de pagar alguna cosa. Durant aquests set dies no saluden així la gent.

- O sigui que ja no viuen a l'«ebandja».

- No. Dormen a l'«ebandja». Però no hi són sempre, com passava en els primers set dies.

Els dies que van després de la sortida, després dels primers set dies de la iniciació, van a fer un ritu en el riu.

JERARQUIA:

La «ngwe-evilo» és la que inicia. Les seves ajudants es diuen «avenga bengi», que significa que l'ajuden a la «ivenga». En el grup hi ha la «ngwe-evilo», les «avenga bengi» i les «igondje». Les «avenga bengi» són les que ja estan iniciades i que ajuden més de prop la «ngwe-evilo»

- La responsable s'anomena ngwe-evilo. ¿Vós ho sou?

- Sí. Però també hi ha d'altres graus: la ngwe-evilo és la responsable. La que segueix es diu ntyende; per exemple, quan ella té el pensament d'anar al bosc, és la ntyende la que ho fa tot. Per exemple, si la ngwe-evilo li diu que vagi al bosc a buscar una fulla, o bé si s'han de preparar les coses per banyar un malalt, és la ntyende la que ho fa. La que

segueix és l'amenga-amenga. És el tercer graó dintre del ndjembe. Quan es fa una cerimònia és la que renta els plats, ho prepara tot, ho té tot a punt. Aquest és el darrer graó, no n'hi ha d'altre. Només hi mancarien les igondje, les iniciades de nou. De seguida que han passat la iniciació esdevenen amenga-amenga. Són les dones que van a iniciar-se, les aspirants.

- ¿Cal donar alguna persona per esdevenir ngwe-evilo?

- No. És qüestió d'esperit. No es dóna pas. Si hi ha un esperit que us vol, pot venir a vós i esdevindreu ngwe-evilo.

- ¿Hi ha una autoritat per damunt de la ngwe-evilo?

- No. Cada ngwe-evilo és independent. Algunes vegades ens reunim, sobretot si hi ha d'haver alguna iniciació, però això és tot. Això és en els mesos de juny, juliol i agost, a l'estació seca. És molt interessant. Ara no, perquè plou. Quan plou no es pot fer: si les iniciades anessin al bosc, es mullarien.

PROGRESSIÓ PERSONAL:

- I, ¿qui us va ensenyar el ndjembe?

- La meva mare. Allò més habitual és que una mare faci iniciar la seva filla. Igualment, jo faré iniciar la meva filla.

- I, ¿què heu hagut de fer per arribar a ser ngwe-evilo?

Per arribar a ser ngwe-evilo no cal fer res d'especial. Perquè una ngwe-evilo ha de tenir un esperit dintre seu. L'esperit, per exemple, d'un avantpassat mort que ve dintre seu. És la persona que ha

mort, que és un esperit, la que entra dintre seu; i aleshores la persona esdevé ngwe-evilo. Aquest avantpassat pot ser una tia, o una àvia... sempre ha de ser una dona. Aquest esperit l'anomenem «Ngwe».

- I, ¿com podeu entrar-hi en contacte?

- Cal anar dintre del bosc. No es pot fer a la casa, sinó a la «ivenga». Ara bé: si voleu, podeu cridar-la en un lloc qualsevol, a condició que sigui isolat, que estigui dintre del bosc, entre dones, i que la crideu. Aleshores us ve.

- I, per a això, ¿cal prendre iboga o alguna altra cosa?

- Res de res. Només cal cantar una cançó i l'esperit us ve. No es pren ni iboga ni res.

- ¿I solament la ngwe-evilo pot entrar en contacte amb aquest esperit?

- La ngwe-evilo i també la ntyende. També hi ha amenga-amenga que tenen esperits.

- ¿Podeu precisar una mica més la vostra història?

- A Libreville hi ha tot de casos com el meu. La meva àvia, per exemple, la mare del meu pare, era ngwe-evilo del ndjembe. És morta. Quan es va morir, el seu esperit va venir a apoderar-se de la meva germana gran. Per una altra banda la meva tia, la germana del meu pare, també era ngwe-evilo. Quan es va morir, el seu esperit va venir a apoderar-se de la meva germana gran, també. És ella qui la va fer iniciar. Ella és la ntyende de la meva àvia, que era ngwe-evilo, perquè té el seu esperit; i també és la ntyende de la tia.

RITUALS:

Hi ha un ritu funerari quan es mor una iniciada. Però no el conec perquè fan sortir tots els no iniciats. Només sé que canten una cançó que diu que ara es separaran els camins; la persona que ha mort ja no farà el mateix camí que les altres. Elles fan els ritus, però les altres només sentim els sorolls: perquè canten i piquen les parets; però no sabem què fan.

DANSA PÚBLICA:

Sovint fem una dansa que es diu ndjembe. A vegades ho fem

- ¿Hi ha alguna època especial per fer el ball? ¿Depèn de la lluna?

- No té cap relació amb la lluna. És balla quan és l'estació seca: perquè les igondje no es poden mullar.

- ¿En quina llengua canteu?

- En mpongwe. Sempre en mpongwe. El ndjembe és una cosa ben mpongwe. Els mitsogo tenen el seu; els eshira tenen el seu; i els mpongwe també.

- La nostra dansa no és pornogràfica. Si algun blanc se n'ha escandalitzat és perquè ha vist alguna persona en estat de trànsit, perquè tenia l'esperit dintre seu i parlava. Si us hi poseu al costat ho sentireu; però és l'esperit qui parla per ell. I tot seguit us pot dir coses que passen: «En aquesta casa hi ha algú malalt, algú que es morirà demà». És així. I quan l'esperit se'n va, tu retornes; i no saps el que has dit. No ho podeu recordar, i ha de ser el que teniu al costat qui us expliqui: «Heu dit això, i això altre...».

senzill, sense anar al bosc a buscar aquella planta. I quan el fem així tothom pot ballar. Però si es va a buscar, els que no estem iniciats hem de ballar al darrera. Quan la van a buscar ja ho diuen i sabem que serà així. Durant la festa, si per exemple jo tinc una germana que està iniciada, aniré a veure-la, m'asseuré, però no hi entraré. M'esperaré, la veuré ballar i res més. El ball que ballen les «igondje» també es diu ndjembe. El ball, a més, pot servir per ballar a qualsevol festa; i les cançons i danses que les nenes aprenen de petites solen ser del ndjembe. En certa manera, les iniciades al ndjembe també poden formar un grup de ball.

ESPERITS:

Per a elles, «Ngwe» és més aviat un esperit. Hi posen tota la confiança. I és més aviat un esperit. Un esperit femení. Però no és un avantpassat.

En miene, «Ndjambe» és el tro.

En el ndjembe, tenim un esperit que és un avantpassat; i aquest avantpassat parla i, per exemple, diu: «Cal treure aquella ampolla d'allà. És aquest noi qui us la hi ha posada, i és dolenta». L'avantpassat us parla. No el podeu veure, perquè és un esperit: un esperit que tinc dintre meu i que em fa parlar. Ell em dóna els mots.

No sempre és per a això que es fa la dansa. A vegades només la fem perquè és una tradició. Ara bé, quan feu la dansa l'esperit us ve, entremig del ball. I, per tant, no podem guarir ningú sense la dansa. La dansa és pública, tothom hi pot anar i veure-ho tot; però una part de la dansa es fa dintre de la «ivenga» i només la poden veure les iniciades.

- Després de la iniciació, ¿quina és la utilitat del ndjembe?

- Bé. A la vida ordinària, les persones que estan al ndjembe... Com sabeu, a l'Africa no hi ha res que passi perquè sí. Quan hi ha alguna cosa, per exemple algú que es mor, les que estan iniciades van a buscar qui és el que ha fet allò. Se'n van a la «ivenga», sempre amb la «ngwe-evilo», totes les que estan iniciades. I allà troben «Ngwe» que els revela alguna cosa. I quan tornen, en aquest moment ja diuen el que els ha dit allà. O per exemple, quan algú emmalalteix, van a buscar qui li fa això, qui li ho provoca. De manera que val més estar iniciada, perquè a la vida passen moltes coses i a vegades et cal consultar algú; i a través del ndjembe es pot fer. Per exemple si hi ha algú que està

- A les dones del ndjembe no ens interessa si alguna té problemes a casa seva.

- ¿Podeu actuar en el món de la nit?

- No, no hi podem fer res. Però la ngwe-evilo té la seva manera de treballar respecte del món de la nit que de fet busca de fer el mal. La ngwe-evilo pot veure-hi: per exemple, si hi ha algú que vol actuar amb dolenteria contra les iniciades, la ngwe-evilo ho pot veure i tot seguit ho explica. Pot lluitar contra la bruixeria, i hi lluita. És perillós i en pot resultar ferida: si ets feble, pots resultar-ne ferida; i fins i tot hi pots morir, si l'altre és més fort que tu. Aleshores, si quedes ferida, has d'anar a veure un medecinaire. Et poden guarir si hi vas i els dius tot allò que ha passat en el món de la nit; si no li ho dius, no s'ho pot pas imaginar; i aleshores és quan et pots morir.

- Si esteu malalt, aneu a veure la responsable i li expliqueu el problema que teniu. Aleshores ella us fa una llista de tot allò que cal comprar. I si tot això s'esdevé a l'estació seca, es pot continuar endavant.

- Algunes dones m'han dit que en el ndjembe es pot endevinar la causa del problema que un hom té, però que en canvi no es pot curar.

- És veritat que es pot endevinar, però també es pot curar. Si endevines una cosa, ja estàs preparada per guarir-la.

- I, per guarir, es fa una dansa...

- Sí. Una dansa de les iniciades. Hi ha una dansa, una cerimònia que dura tota la nit. Les

malalt, o alguna cosa que passi en alguna família, van al ndjembe. O si alguna persona diu: «Tu m'has fet això» i l'altra diu: «No, no t'ho he pas fet», aleshores també poden anar a veure en el ndjembe la veritat. I hi van.

- O sigui que hi pots trobar un culpable. Però, ¿també pots trobar-hi el remei?

- No. El ndjembe no té pas aquesta cosa de curar. No. Pots buscar, però no pas curar. No té aquesta finalitat. Això es fa en d'altres ritus, com ara el «mweri».

- Aquesta iniciació, ¿té alguna relació amb l'aprenentatge sexual?

- No. Abans hi havia una altra iniciació a part. Una iniciació que donava al jove i a la jove un ensenyament sexual i de la

dones ballen i després la responsable us porta al bosc per curar-vos. És això.

- ¿Quines malalties es solen guarir, en el ndjembe?

- Sempre són malalties dels esperits. Quan un esperit, per exemple, vol venir dintre meu, cauré malalta. Si no estic iniciada, em començaré a trobar malament, m'aprimaré, deixaré de menjar, potser tindré molta set... aniré a l'hospital, em miraran de curar i res... Bé, això passa.

O, per exemple, a vegades passa que vols tenir fills i no en tens; o bé has fet tot d'infants i de sobte no en pots tenir més perquè ja no quedes embarassada... tot això.

Totes les ngwe-evilo tenen uns esperits tan forts... I quan una ngwe-evilo està en trànsit, l'esperit parla. L'esperit diu: «Sóc jo qui l'ha deixada així».

Certament, també hi ha malalties de les dones provocades pels homes. Pel marit també. Això també pot ser recíproc, de tots dos costats: si la dona no és fidel al seu marit, per exemple. Això pot passar. Però si ella sap prou bé que és fidel al seu marit en tot moment, i es posa malalta, pot ser que sigui culpa del seu marit. Aleshores, si em passa això, crido el marit i hi parlo tranquil·lament. Li dic: «Escolta, estimat: tu m'has provocat això i no ho vull patir». Si ho reconeix vertaderament, tot passa; però si no ho reconeix, és la guerra.

- ¿També es tracta d'una educació sexual?

- No, en absolut. En canvi, sí que se'ls ensenya a ballar. Se'ls ensenya una dansa. De fet, el ndjembe també és una dansa. Es fa ballar les iniciades: nosaltres,

llar. Ara això ja se sap, però no hi ha cap relació. No té res a veure ni amb la sexualitat, ni amb la primera menstruació ni amb el matrimoni.

que ja som iniciades, anem a les noves iniciades, les igondje, i les fem cantar i ballar. Se'ls ha ensenyat això i ballen sempre que convé.

SECRETS:

- ¿Què passa, si algú viola una prohibició o descobreix un secret?

- Que es morirà; o bé es tornarà boja i no la podran curar.

- ¿I si jo, anant pel bosc, veig una cerimònia secreta?

- Totes les dones us maleiran i les conseqüències seran les mateixes.

- ¿Fins i tot si és una cosa accidental?

- No hi ha coses accidentals.

RELACIÓ AMB D'ALTRES RITUALS I SOCIETATS:

Les dones itsogo s'han dedicat més al bwiti; mentre que les miene van més al ndjembe. Però treballen plegades. La cosa és que totes les cançons del ndjembe són miene, mentre que en el bwiti es fa servir el mitsogo i una mica de miene.

- ¿Hi ha alguna relació entre el bwiti i el ndjembe?

- No. Són coses diferents. El bwiti és una cosa dels homes. Mai no hi ha dones. Mai.

Nosaltres, les dones, no fem pas miracles, com en el bwiti.

- ¿I amb el iengu?

- No. La persona que pot tenir alguna relació amb la «mummy water» és la de la ivanga. És ella la que té l'esperit de l'«ombwiri». Perquè si no tens l'esperit... elles per exemple es van a rentar a

un lloc on hi hagi un gran riu; i la mummy water és allà. Doncs bé: si la «mummy water» us vol, anirà a vós i ballareu amb ella. Això és la ivanga. Però el ndjembe, no res.

- ¿I no coneixeu la ivanga?

- Sí, prou. Però no és pas el ndjembe, és una altra cosa. Les ballarines de la ivanga no necessiten una iniciació, no s'inicien. Però també han de tenir... no pas una iniciació, però t'han d'ensenyar tot de coses; és a dir que has de tenir també un apropament a aquestes persones que hi estan. Però no té res a veure amb el ndjembe. Tothom pot ballar ivanga, vestir-se com elles i ficar-se en el cercle.

- ¿I entre el ndjembe i la ivanga?

- Més o menys. És clar que, com que jo no hi sóc iniciada, no ho sé massa bé. Però també és una dansa dels esperits. No és el mateix, perquè van al riu, es renten, es vesteixen, es maquillen, ballen en públic... No tenen pas una iniciació com en el ndjembe, no tenen secret...

- És a dir, que no tenen contacte amb els esperits.

- Sí. A la ivanga també hi ha contacte amb els esperits. Però no hi tenen el mateix contacte que la gent del ndjembe. El ndjembe és més fort, perquè hi passem molt de temps: estem en el bosc tres setmanes o un mes i tot això; mentre que a la ivanga no és això. A la ivanga, si saben que a la nit han de dansar, al matí s'ajunten les dones, van al costat d'un riu, al migdia es van a banyar, es renten... durant el dia, tot això no ho fan pas a la nit. Tot passa en un dia i a la dansa ballen totes. Però també tenen esperit. El ndjembe és prou més difícil.

ALTRES:

- Una dona iniciada, ¿pot deixar el ndjembe?

- De cap manera. No pot pas. S'és del ndjembe fins a la mort. Una altra cosa és que no vulgui assistir més a les cerimònies: això passa, però aquesta dona queda maleïda. La ngwe-evilo no queda

contenta d'això que ella fa i li llança una maledicció. Es podria morir; o, en tot cas, ja no tindrà bona sort en res. Hi ha secrets que no es poden dir. Si els revela, es tornaria boja o es moriria: aniria despullada pel carrer, o coses així.

- ¿Us sembla que el ndjembe pot arribar a desaparèixer?

- No. En absolut. No es morirà mai perquè els fills neixen i ho continuen. Això progressa, i cada vegada més.

El fet que no s'estableixi un contacte amb tots els avantpassats (ni amb Déu = Ndjambe) sinó solament amb els propis; el fet que sigui el mateix esperit qui elegeixi la persona a través de la qual vol actuar; el fet que l'accés a aquest esperit sigui a través d'una dansa i que, al llarg d'aquesta dansa, la gran iniciada (ntyende o ngwe-evilo) caigui en un estat de trànsit... són elements que aproximen molt el ndjembe als rituals tradicionals. Estaria més a prop, segurament, del *Mokuku* dels ndowe, de les actuacions terapèutiques dels nganga, o del bwiti mitsogo, que no pas dels rituals bwitistes fang; tot i que també hi ha elements compartits amb aquests darrers, els comuns a totes les societats iniciàtiques: una estructuració jeràrquica, etc.; a part de detalls concrets, com ara el nom de *ndjimbe* que les dones del ndjembe donen a la cabana provisional on es porta a terme la iniciació[595].

Per altra banda, també es produeixen algunes oposicions entre el ndjembe i el bwiti que les meves informadores han assenyalat: que el descobridor del bwiti (o del primer bier) va ser una dona i el del ndjembe un home, amb un creuament posterior de coneixements; o el fet que els rituals bwitistes es solen portar a terme a l'estació de pluges mentre que els del ndjembe tenen lloc a l'estació seca. A més a més, voldria destacar d'altres aspectes de les converses que he transcrit:

* en la conversa amb Liliane Aganga:

- que afirmi la possibilitat que els homes s'iniciïn al ndjembe. Com que Micheline Ndianguedio ho nega, pot ser que aquesta possibilitat només existeixi entre els miene, però no pas entre els mpongwe.

---

[595] Per al seu significat en el bwiti, vegeu més amunt p. 605-606

- que destaqui el fet que es balli davant d'un mirall. De seguida veurem el significat dels miralls en el ndjembe.

- que negui la finalitat terapèutica del ndjembe, cosa que Micheline Ndianguedio desmenteix amb una lògica abbasegadora: Si pots conèixer, també pots curar.

* en la conversa amb la ngwe-evilo Micheline Ndianguedio:

- que destaqui, per damunt de tot, el caràcter dels rituals: que tenen per objecte la curació mitjançant la **possessió** de la gran iniciada per part de l'esperit.

- que destaqui, igualment, la universalitat del ndjembe en tot de pobles relativament veïns; tot i reservar la independència de cada *ètnia*.

* totes dues, per altra part, neguen el caràcter d'educació o iniciació sexual del ndjembe. Pot ser que es tracti d'una característica moderna, donada la persecució dels *escàndols* per part de les autoritats forasteres.

He tingut l'oportunitat de parlar amb unes altres (poques) ngwe-evilo, tant a Libreville com a Corisco. Les seves informacions han coincidit gairebé totalment amb les de la seva companya Micheline. Una d'elles, **Angela Idembo**, una corisquenya de 26 anys que viu a Libreville, va acceptar d'aprofundir-les una mica més; i em va fer aquestes precisions[596]:

> *- No en faig pas a Corisco, de ngwe-evilo. Les iniciacions es fan aquí al Gabon, i la dansa tampoc no es fa mai a Corisco. Hi ha ngwe-evilo que som d'allà però no ho podem fer allà. Per això vivim aquí. I això és perquè el darrer rei de Corisco, el rei Uganda, no ho acceptava. Va dir: «Això és una religió que té el seu límit aquí». Per això, si ets de Corisco i vols practicar aquesta religió has de venir al Gabon.*
>
> *- Moltes vegades, quan es fa una iniciació, la ngwe-evilo es mor: perquè totes les forces contràries miren d'incidir-hi per evitar-la.*
>
> *- La iniciació al ndjembe no es fa pas en el riu. Però sí que hi ha un moment en què es va al riu: quan la iniciació és a punt d'acabar-se i les igondje es canvien de roba per anar a ballar en públic. Aleshores es fiquen en el riu, es banyen i es posen el vestit nou. Perquè després de catorze, quinze o setze dies, estan brutes. Abans de sortir, quan s'acaba la cerimònia privada, van a rentar-se al riu per poder fer la cerimònia pública. I allà es canvien.*

[596] Conversa gravada a Corisco el 17 de desembre de 1992

*- Mamà **Mbamba Toya** és la primera dona del ndjembe al Gabon. Cada ngwe-evilo és independent. Però passa com a les botigues: tu pots tenir una fàbrica de cerveses; un altre pot tenir una fàbrica de peres; un altre pot tenir una fàbrica de plats... però hi ha un Ministeri que us mana a tots. Les seves normes són respectades. Tenen normes que no es poden violar. I quan tu tens un problema que com a ngwe-evilo no pots resoldre, has de venir a ella ràpidament. Per exemple, si tens moltes dificultats per guarir una dona. I quan hi vas, ella et diu si pots realment guarir-la. La seva jurisdicció és per a tot el ndjembe dels mpongwe i dels miene.*

A més a més, Angela Idembo em va mostrar els seus objectes rituals i me'n va deixar fotografiar alguns. Són aquests que ara presento, amb dibuixos de **Montserrat Biarnès:**

CUADRE 106

ELEMENTS RITUALS DE LA NGWE-EVILO	
nom i comentari	dibuix
MISEMU: És una pols preparada amb diverses espècies vegetals, que es conserva sempre en contacte amb un paquet màgic. Té la funció de cridar els esperits; la seva utilització és imprescindible per entrar-hi en contacte, tant si es tracta d'iniciar un estat de tràsit com de tocar algun dels objectes sagrats. El seu llançament a l'aire, damunt de les persones o damunt dels objectes produeix un triple efecte: purificació predisposició concentració	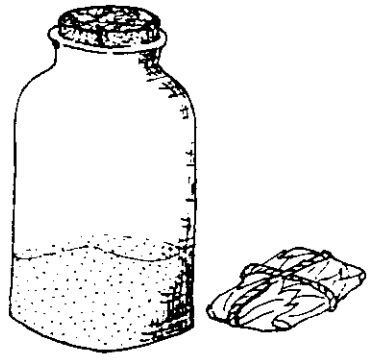

EKOTO A MOSINDJI:

És una pell de gat salvatge.

Després d'una preparació precisa ja no és vista com una pell de gat salvatge, sinó que adquireix un altre valor i un altre poder: perquè representa, és, el mateix esperit. Sense això, doncs, no hi ha res; i, juntament amb el misemu, és l'objecte ritual fonamental del ndjembe; perquè poden posar en contacte el món del dia i el món de la nit.

Els fang la poden substituir per una pell de lleopard.

IONGO:

És un instrument musical semblant a una maraca. Està fet de canya i carbassa.

Les iniciades el comparen a una campana que serveix per cridar els esperits.

Però només la pot utilitzar la ngwe-evilo, i encara quan està sola i en estat de trànsit.

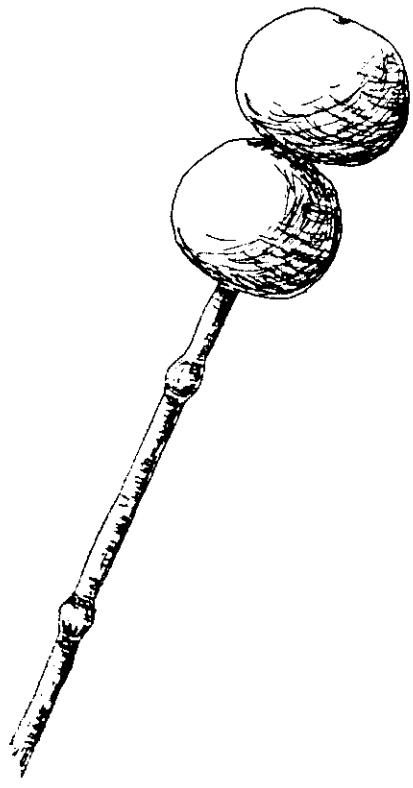

OREGA:

Un altre instrument musical de percussió, format per una caixa de ressonància buida i un pal. Totes dues peces són de fusta i no tenen afegits.

Totes les iniciades poden tocar aquest instrument, que també té com a finalitat atreure l'atenció dels esperits; però no el poden utilitzar en determinades ocasions:
- quan tenen la regla.
- quan han fet l'amor, si abans no han portat a terme una cerimònia de purificació (centrada en un bany ritual).

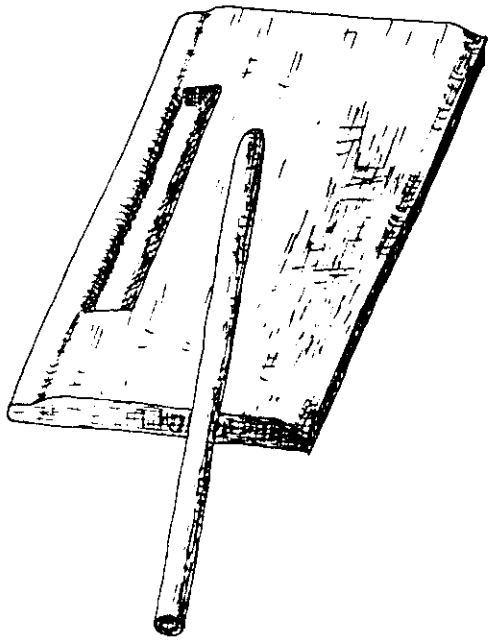

EDJIO:

És el nom del pal roig, «Pterocarpus suyauxii».

La ngwe-evilo en guarda tions ja utilitzats. Durant les cerimònies se'n crema, perquè el fum que desprèn «mana» damunt de tots els poders contraris que hom hagi pogut disposar i els anula.

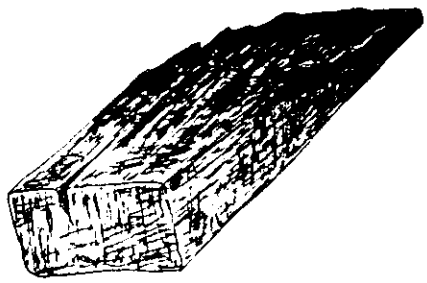

IBENGA NA NGOYI:

És el primer d'una sèrie de quatre objectes rituals que des del punt de vista material són molt similars: estan formats per un teixit de nipa que acaba en unes corretges trenades que permeten de subjectar-los al cos. En pengen cascavells i petits miralls; aquests darrers, encastats en unes boles buides fetes de caolí i amb pintures vermelles. Tot plegat queda voltat per una filera, també de nipa, de color vermellós, que forma una mena de plomall continu.

Aquest primer, la ngwe-evilo se'l col·loca sobre el pit; i queda amagat pel llençol que porta damunt del cos.

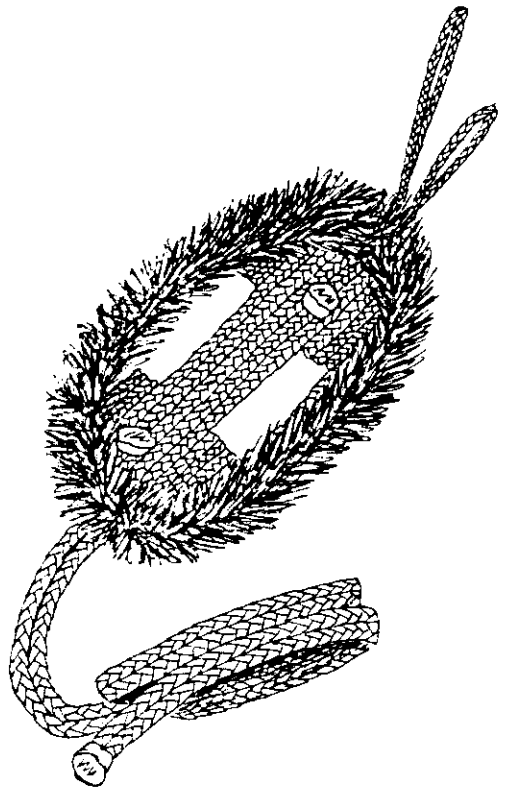

DIOKEMBELE:

El segon d'aquests objectes es col·loca com un cinturó. La seva factura recorda el «ekopi» de la ivanga de les noies ndowe.

Es considera que, a partir del moment que la ngwe-evilo el porta posat, deixa de ser ella mateixa; i des de llavors és l'esperit el que parla i actua per ella.

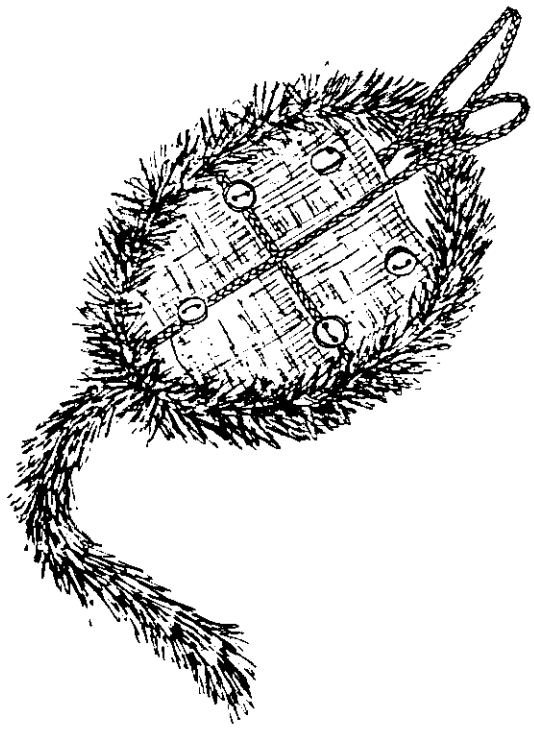

IKONGO:

El tercer objecte es col·loca damunt del cap, és un capell.

El fet que hi hagi un mirall a cada banda simbolitza que permet veure-hi en dues direccions: endavant i endarrere, el dia i la nit, el bé i el mal.

Els miralls representen el lloc on es pot localitzar un esperit; o, més precisament, la bola buida de caolí on estan encastats. Cada un dels miralls «conté», en el moment de la cerimònia, un esperit. I cada esperit és un avantpassat femení de la ngwe-evilo.

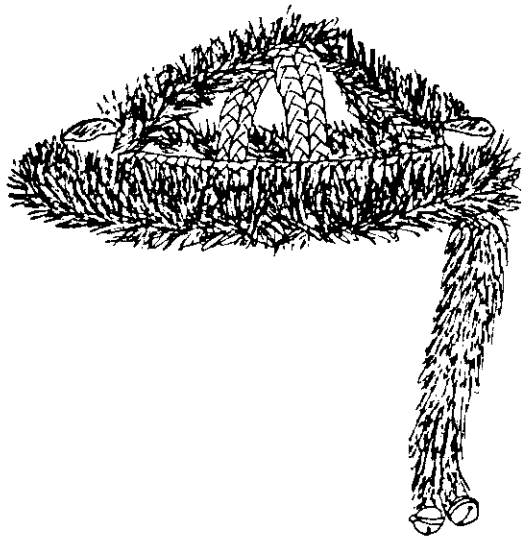

DIBUTI:

El darrer dels objectes té forma de serp i representa l'arc de Sant Martí. La ngwe-evilo se'l col·loca damunt del cos, tapat amb el llençol.

Cada esperit té el seu «treball». Per això, la ngwe-evilo no porta pas sempre aquests quatre objectes: segons el tipus de malaltia, convindrà més estar en contacte amb un(s) o altre(s) esperit(s) i, per tant, decidirà quin(s) posar-se per tal de garantir el guariment. Només a les cerimònies d'iniciació se'ls posarà tots: perquè, donat que es tracta d'un moment perillós, necessitarà la màxima protecció.

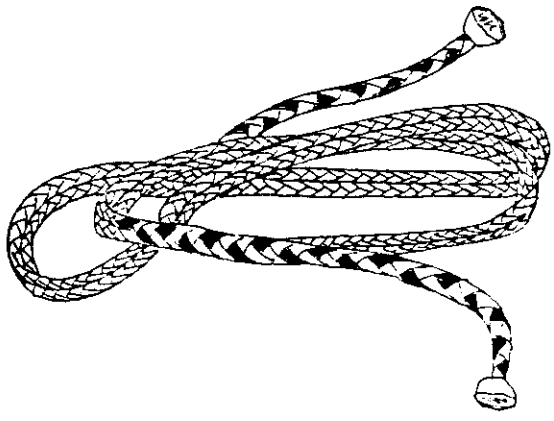

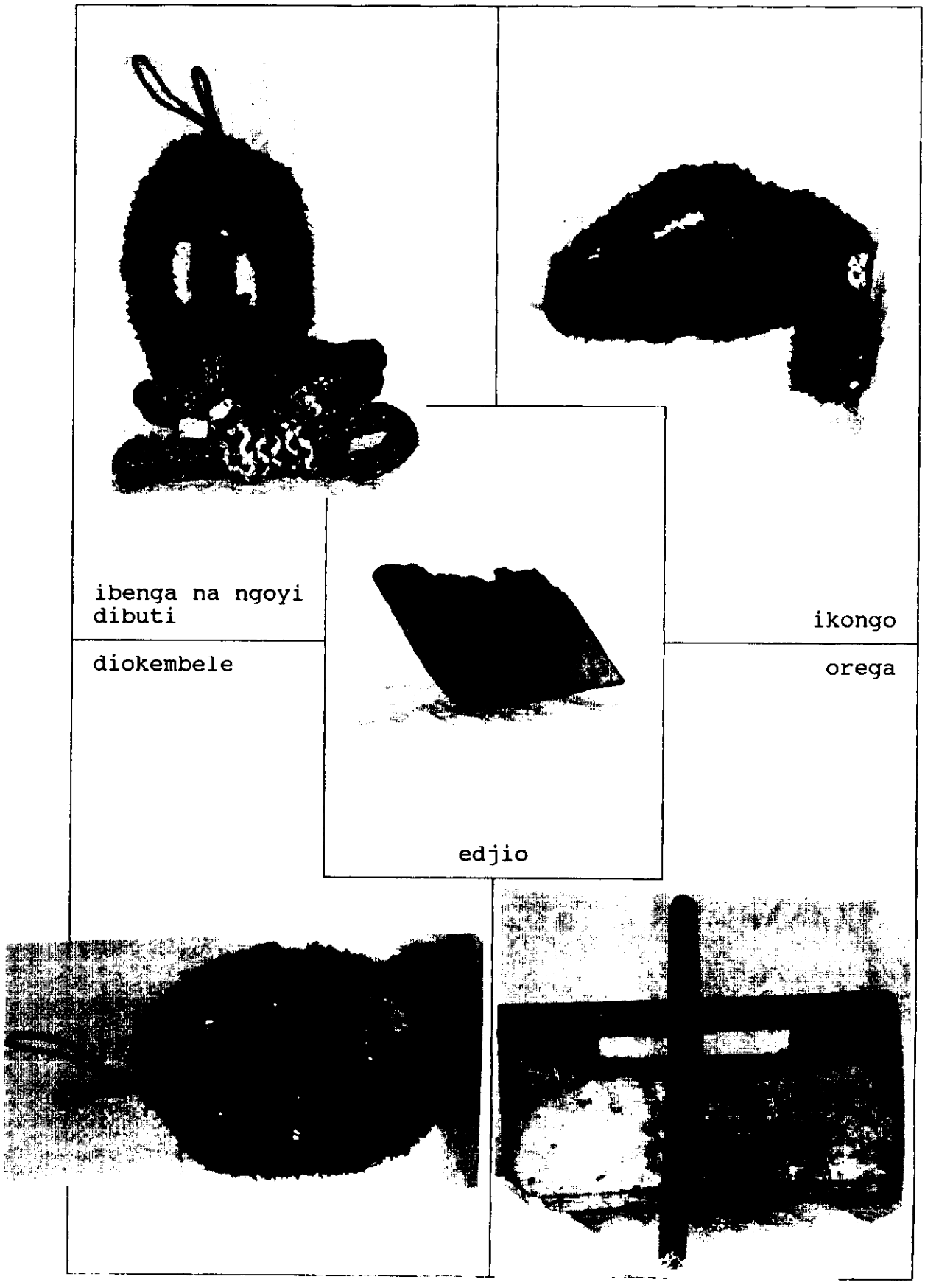
ibenga na ngoyi
dibuti
ikongo
diokembele
orega
edjio

Com que allò central en el ndjembe és el contacte de la ngwe-evilo amb el(s) esperit(s), tots els objectes rituals tenen relació amb aquesta finalitat: serveixen per cridar els esperits, atreure'ls, o ser-ne l'estatge:

QUADRE 107

objecte ritual	eficàcia	
edjio	general	anulació forces hostils
misemu		accés al món de la nit
ekoto a mosindji		
iongo	específica	reclam dels esperits
orega		
ibenga na ngoyi		quariment de malalties
diokembele		
ikongo		
dibuti		

Aquesta mateixa relació amb la **possessió** explica també que els objectes rituals siguin un dels secrets més ben guardats de les iniciades al ndjembe. De fet, cap dels autors que conec no en diu un mot; tret del cas de l'orega, que és un instrument que es toca públicament (i del qual els inevitables André Raponda-Walker i Roger Sillans[597] informen que es fa amb fusta de *Newbouldia laevis*.

Amb tot el que hem vist fins aquí, podem establir quins són els episodis, d'aquells que formaven part de la majoria dels rituals i que retrobàvem com a esdeveniments de les rondalles, que també són en el ndjembe:

1.- advertiment d'una mancança: la necessitat d'una iniciació, d'una educació que es considera necessària i positiva.
2.- decisió a càrrec d'un familiar amb prou autoritat: la mare.
3.- sortida de la casa familiar.
4.- entrada en el bosc (la ivenga).
5.- superació d'una o diverses proves o càstigs.

[597] *Les plantes utiles du Gabon*

6.- pas d'un riu (a l'acabament de la iniciació; o en rituals com la pesca del silur).
7.- contacte amb éssers supranaturals.
8.- recepció d'ensenyaments concrets.
9.- iniciació sexual (anteriorment).
10.- pas invers del riu.
11.- sortida del bosc.
12.- reintegració a la vida familiar (adulta).
13.- resolució de la mancança inicial.
14.- àpat ritual (els menjars rituals de la iniciació).
15.- dansa ritual.
16.- direcció a càrrec de vells o d'especialistes.

La possibilitat d'identificació és, per tant, absoluta: tots els episodis que havíem considerat apareixen novament en el ndjembe. I recordem que tots ells, tret potser de la iniciació sexual, es repeteixen en els subgrups de rondalles del cicle més elaborats, i molt especialment en les rondalles d'*Ilombe*.

Pel que fa a la jerarquia dels membres de la societat, ja hem vist que James W. Fernandez considerava una *iombo* com a simple adepta al ndjembe; i que Juana Epitie, a la conversa que n'he transcrit més amunt, afirmava que la seva presidenta es diu *nyangwe a kowe*. Per la seva banda, Liliane Aganga, Micheline Ndianguedio i André Raponda-Walker i Roger Sillans[598] proposen graus i noms que no coincideixen plenament. Són, respectivament, aquests:

QUADRE 108

ngwe-evilo
avenga bengi
igondje

QUADRE 109

ngwe-evilo
ntyende
amenga-amenga
igondje

[598] *Rites et croyances des peuples du Gabon*

QUADRE 110

presidenta
iniciades
aspirants

Aquests darrers autors donen diferents noms per a cada un dels graus, depenent de les diverses ètnies en què el ndjembe està implantat. Entre aquests noms hi ha el de *ngwè-eviló* per a la presidenta, *amenga-menga* per a les iniciades i *igondje* per a les aspirants: coincideixen, doncs, amb la nomenclatura lliurada per Micheline Ndianguedio, però no pas en els graus.

Una refosa de totes aquestes informacions ens donaria aquest quadre de la jerarquia del ndjembe:

QUADRE 111

graus jeràrquics			interpretació
ngwe-evilo	nyangwe a kowe		presidenta
ntyende			gran iniciada
amenga-amenga	avenga bengi	iombo	iniciada
igondje			aspirant

Podem intentar, ara, tal com hem anat fent anteriorment, d'establir una relació entre els figurants dels rituals del ndjembe i els personatges del cicle de rondalles de *Ndjambu*:

QUADRE 112

personatge	figurants dels rituals	figurants del ndjembe
Ndjambu	avantpassat mític	Ngwe
Ngwalezie	padrina ritual	ngwe-evilo ntyende amenga-amenga
Ngwakondi	mare real, instigadora	iniciada
Ilombe	neòfita, candidata	igondje
Ugula	neòfit, candidat	
Etundji	oficiant, gran iniciat	
Totiya	oficiant, especialista	ntyende

En el quadre anterior he utilitzat solament la nomenclatura de Micheline Ndianguedio, i no he cercat una paritat per als personatges masculins de les rondalles: *Etundji*, en el seu paper de medecinaire (nganga), quedaria exclòs d'una equivalència en els rituals d'una societat iniciàtica; mentre que *Ugula* en quedaria d'una societat exclusivament femenina. És clar que les possibles correspondències no són pas biunívoques, i es podrien interpretar d'una altra manera: al cap i a la fi, una cosa és el ndjembe i una altra cosa són les rondalles.

Allò que miro de demostrar no és pas una identitat entre les rondalles i la societat iniciàtica; sinó que les rondalles -o, almenys la part més elaborada d'elles-, en la seva evolució històrica han adoptat recursos puntuals que en principi pertocarien a les societats iniciàtiques. Un dels quals seria la fixació dels personatges, cosa que imitaria en certa manera l'organització jeràrquica de les societats i dels seus rituals. I si han manllevat recursos d'altres àmbits és perquè hi ha una cosa que els uneix: la defensa d'uns valors tradicionals, especialment aquells que es refereixen a l'organització familiar.

Si això és veritat, em sembla que puc dir que la societat iniciàtica més propera al cicle és precisament el ndjembe: perquè, més que no pas el bwiti, s'hi pot trobar una identificació -i no pas un afany de superació- dels valors familiars tradicionals; i, evidentment, la preeminència femenina entre els seus personatges.

Respecte d'aquesta relació entre les rondalles del cicle i el ndjembe voldria fer notar:

* el fet que Micheline Ndianguedio afirma en diverses ocasions que el ndjembe *és una cosa que ens han deixat els avantpassats*; que relaciona alguns aspectes de la vida familiar (sobretot l'educació de la seva filla) al ndjembe; i que condiciona qualsevol possible contacte amb un esperit al fet que aquest esperit sigui membre de la pròpia família.

* el mateix nom de la societat, ndjembe, emparentat amb Ndjambe (= Déu creador = avantpassat mític = Ndjambu); i que, de fet, apareix transcrit així en diverses ocasions:

> *Les indicacions d'aquest autor*[599] *revelen un culte de fonament clànic, que agrupava únicament els homes (les dones formaven part del «Ndjambe»*[600].

---

[599] Es refereix a Du Chaillu. La nota és meva

[600] Transcrit «Ndjambai». Georges Balandier, *Sociologie actuelle de l'Afrique noire : dynamique sociale en Afrique Centrale*. Vegeu també més amunt la cita del propi Du Chaillu de la p. 613

* el nom que es dóna a l'avantpassada mítica de cada grup de ndjembe: *Ngwe* = mare, en llengua miene. Recordi's que, a les rondalles d'*Ilombe*, la protagonista es veu obligada a anar al món dels morts en cerca d'una **avantpassada**, la seva mare. En general, aquesta paraula és utilitzada sistemàticament pels miene en contextos mitificats. Per exemple: poble miene = *Ngwemiene* = mare de la veritat[601]. La utilització ve donada per la consideració de la mare com a font i origen de la vida; i, doncs, pel fet que d'ella depèn la supervivència i la prosperitat del clan.

* el nom que, segons Raponda-Walker i Roger Sillans[602], es donava anteriorment al secret màxim del ndjembe: les relíquies d'una antiga gran iniciada que es guardaven en un indret específic de la ivenga: *Ngwè-Akanda* o *Ngw'Akanda* (= *Ngwakondi*?), que en llengua miene pot significar *la mare dels més pretensiosos*[603], etimologia que escau força bé en relació al personatge dolent del cicle.

* el fet que l'etimologia dels noms de dues de les dones protagonistes del cicle (*Ngwalezie* i *Ngwakondi* = padrina ritual i instigadora) es poden relacionar clarament amb el mateix lexema *ngwe* (= mare, que és efectivament el paper que fan a les rondalles i el que els correspondria en els rituals).

* per una altra banda, tanmateix, el mot *ngwa'kondi* significa, en llengua miene, *la primera esposa o l'esposa preferida*[604]. Pel que fa a *Ngwalezie*, no n'he pogut trobar el significat precís. També hi ha la possibilitat de relacionar aquest mot amb el ndowe *ngweli* (= bruixa), cosa que l'allunyaria de l'àrea d'influència miene (i, en certa manera, del ndjembe); però que, al mateix temps, testimoniaria una interessant inversió de papers a les rondalles del cicle.

Em penso, doncs, que aquesta relació entre les rondalles del cicle i la societat iniciàtica del ndjembe existeix. Hi ha tota una colla d'indicis que m'inclinen a creure-ho així. I si l'arrel d'aquesta relació s'ha de cercar en una defensa comuna de la tradició, i més concretament de l'organització familiar tradicional, els indicis encara són més versemblants: perquè passa ben sovint que les dones juguin un paper important en la conservació del valors tradicionals; especialment si aquests valors van lligats a determinades concepcions religioses. Tal com van fer, per posar un sol exemple, les dones lebú:

---

[601] Pasteur Teissères, *Méthode pratique pour apprendre l'Omyéné*

[602] *Rites et croyances des peuples du Gabon*

[603] Carta de **Liliane Aganga**, datada el 24 de febrer de 1992

[604] Ibídem

Mantenen un comportament religiós autènticament negre que l'Islam ha foragitat dels llocs oficials de pregària. En aquest cas concret dels lebú, la lluita no ha pas estat a mort; la religió dels homes i les de les dones es completen per una mena de divisió del treball religiós entre els sexes. Un Islam intractable, en canvi, hauria portat amb ell una cacera de bruixes i de [605]

[605] Georges Balandier, *Afrique ambigue*

4.- LA IVANGA DE LES NOIES NDOWE

Estimar, menjar i ballar. Amb un deix d'ironia, molts homes africans citen aquests tres verbs per referir-se a allò que fan les dones al seu país. No cal dir que la descripció és superficial, però no hi ha cap dubte que ballar és una de les principals activitats femenines; i que, tal com acabem de veure en el ndjembe, no sempre es tracta d'una simple diversió; sinó que sovint és una manera de transcendir els límits estrets d'aquest món *d'aquí*.

També hem vist que, en determinades ètnies, totes les noies són iniciades al ndjembe. El secret no els serà revelat fins més endavant, però el pas per la iniciació els permet almenys de participar en la dansa amb unes certes prerrogatives: totes les noies mpongwe saben ballar el *bolo*, la dansa de la societat iniciàtica que es fa en ple dia i que per a moltes d'elles és l'únic ritual al qual tenen accés de moment. Igualment, totes les noies ndowe saben ballar la *ivanga*: un ball reservat exclusivament a noies i dones, que són les que canten i ballen i arraconen els homes al paper de músics oespectadors; un ball que, tal com confessaven les meves informadores del ndjembe, també té una relació amb els esperits.

Al contrari que en el *bolo*, però sobretot al contrari que en el *mekuio* propi de la iniciació masculina, la ivanga es balla solament a la nit. Igual que el mekuio, es tracta d'una dansa pública a la qual pot assistir tothom; i que es porta a terme sempre que en el poble hi ha hagut qualsevol esdeveniment especial: un naixement, un acomiadament, un retorn... El seu caràcter nocturn l'oposa a la iniciació masculina; i fa una primera impressió de rèplica des del sexe oposat; malgrat que, tal com he explicat, la iniciació femenina és -entre els ndowe d'avui- molt limitada; i que els músics són sempre homes. ¿Podria ser, la ivanga, el vestigi d'antics rituals iniciàtics femenins? Francament, això seria anar més enllà del que permeten les dades.

Curiosament, i almenys en la seva forma actual, no sembla pas que la dansa sigui anterior als anys trenta. Aquesta data, propícia a l'aparició de noves formes d'expressió dels sentiments religiosos tradicionals africans, i un indubtable origen mitsogo[606], s'ajunten a una relació amb el bwiti que també sembla d'aquella època:

---

[606] Encara avui els cants són sempre en aquesta llengua

Sabemos que la primera persona que bailó «ivanga», hacia los años treinta, de origen bwiti, fue Piga, al darse la circunstancia de que a uno de sus tíos, curandero «bandji», iniciado en la secta, se le pidió la aplicación de los conocimientos adquiridos en el «ivanga», formándose así éste, primera conexión «ivanga»-«bwiti»; luego surgirían otros más o menos demostrables, como el «ivanga» de Ekuku, expresándose en una filosofía propia, original tan sólo de los «kombes», donde pertenece.[607]

Val a dir que ni James W. Fernandez[608] ni René Bureau[609] no mencionen aquest personatge, *Piga*, en els seus treballs sobre el bwiti; ni hi relacionen la ivanga. Tanmateix, José Manuel Novoa Ruiz insisteix en el tema:

La «ibanga» es una de las danzas más típicas del pueblo «ndowe». Los «bandjis» de la rama fundada por Misembe, que según la tradición, era un «ngan-gan» a quien su padre, en un sueño, le reveló el «Bueti», cuentan: que las mujeres pidieron a Misembe que las dejase bailar «ibanga» dentro de la «mbandja», Misembe aceptó y desde entonces esta danza se convirtió en la parte pública, de esta rama del «Bueti», de los pueblos playeros.[610]

Aquesta adaptació al bwiti pot ser certa. Però no correspon pas a la meva experiència: sempre que he vist la dansa, es feia sense cap relació a cap altre ritual; i cap dels meus informadors no me n'ha dit res, ni en parlar del bwiti ni en parlar de la ivanga. A gairebé tots els pobles ndowe hi ha, en tot cas, un grup d'ivanga que funciona amb independència.

Sí que hi ha, a la dansa, com en tantes d'altres que es relacionen amb la fertilitat, elements d'erotisme femení que, ben comprensiblement, degueren semblar *immorals* a les autoritats colonials, que la van prohibir el 1954, juntament amb d'altres quatre: l'ekota, el ngong-etang, l'ozila i el bwiti[611]. Sembla, doncs, que per a les autoritats colonials tampoc la ivanga no formava part del bwiti.

---

[607] Marta Sierra Delage i d'altres, *La danza ivanga en Guinea Ecuatorial : (manifestaciòn musical de los kombe)*

[608] *Bwiti : an ethnography of the religious imagination in Africa*

[609] *La religion d'eboga*

[610] *Guinea Ecuatorial : Historia, costumbres y tradiciones*

[611] Gustau Nerín, *Història en blanc i negra : estereotips sexo-racials i relacions sexuals interracials a la Guinea Equatorial, 1843-1992*

¿Què és la ivanga? Des d'un punt de vista etimològic, Mª Cristina Dyombe Dyangani[612] vol que signifiqui *elegància*; però els diccionaris ndowe no li recullen cap accepció específica fora de la pròpia dansa. En llengua miene, en canvi, la ivanga és la *llei*. Tal com passava amb el ndjembe, les notícies que ens en dóna la bibliografia són escasses, disperses i sovint contradictòries. Aquesta seria la versió d'Heriberto Ramón Alvarez:

> *Es la «ivanga» una danza corisqueña llena de un fuerte sabor erótico y pasional. Su ejecución requiere una preparación previa muy estudiada. Es un baile exclusivamente interpretado por mujeres.*
>
> *El día anterior al que ha de bailarse la «ivanga», las bailarinas comen con parquedad para encontrarse más ligeras, pues que esta danza es un ejercicio que exige una habilidad excepcional. Por la noche se reúnen en la casa llamada «ukoso», donde preparan el vestuario y pintarrajean su cuerpo. Mientras dura esta ceremonia suenan en la plaza las «tumbas». Los adornos típicos del baile son: penachos de plumas en la cabeza, alguna piel y semillas a modo de cascabeles, que rodean el bajo vientre, sobre la cadera. Hoy suelen utilizar también un pequeño «clote», que cubre sus partes pudendas. Como todos los bailes que ya he reseñado, la «ivanga» tiene su bailarina directora, que se la conoce por el nombre de «akaja». Esta danza, que suele durar toda la noche, es sólo posible resistir y superar por la «iboga» ingerida, que mantiene a las bailarinas en constante excitación. Al final caen rendidas, bajo los efectos de una inconsciencia tremenda. Posible es que de los bailes que pude presenciar éste sea el más inmoral de todos. Según se dice, procede del antiguo Congo francés.*[613]

Alvarez, doncs, descriu la dansa com un espectacle. I ja ho és. Però també és més coses. Potser el treball que procura aprofundir més en el cantó amagat de la ivanga és el de Marta Sierra Delage[614], que insisteix especialment en presentar la dansa com el resultat d'un sentiment compartit, i com una afirmació de grup -de la identitat dels ndowe com a poble- a través de la dona. La ivanga no és solament un espectacle: està relacionat amb l'educació de les noies i amb la seva iniciació:

> *Recordemos que antiguamente las niñas llevaban una cadena o collar en las caderas y dependiendo del tamaño de ese collar se calculaba el desarrollo de éstas y el período puberal de la adolescente.*

---

[612] Material inèdit

[613] *Leyendas y mitos de Guinea*

[614] i d'altres autors, *La danza ivanga en Guinea Ecuatorial : (manifestación musical de los kombe)*

Ésta dejaba de ser niña para convertirse en mujer casadera o capaz de procrear. Hay que observar que si el movimiento de las caderas era tan frenético que provocase la ruptura de los collares, la niña había llegado al máximo de la danza y normalmente era mujer. «Mesanga na pata pa poco bele be diba» es la frase hecha para significar el éxito de una danza femenina. Tras esa ruptura la mujer tiene que ser iniciada en el baile. Aquí interviene el bosque como lugar de iniciación; del bosque volverá hecha una danzarina de verdad.

Enfront dels dubtes i imprecisions de la bibliografia, les informadores que he anat trobant ho han tingut sempre molt clar. I és que totes les dones ndowe han passat per l'experiència. Com a exemple proposo la transcripció de dues converses que vaig mantenir a propòsit d'aquest tema: la primera, amb una dona que havia format part, de joveneta, del grup d'ivanga de Sipolo, del qual va ser la «ukongo», i que en fer-se gran ho va deixar; la segona, amb una altra dona que hi ha continuat, i que és des de fa molts anys l'*akaha* d'Asonga. Totes dues han estat informadores meves de les rondalles del cicle:

A.
Sipolo, 22 de juliol de 1991
Informador: **Magdalena Banganga Ipuwa**, kombe originària de Mbini, de 35 anys.

B.
Asonga, 25 de juliol de 1991
Informador: **Ana Mª Etombadjambo**, originària d'Asonga, de 27 anys.

PROCEDÈNCIA:

- *La ivanga és una dansa típica dels ndowe i tradicional dels ndowe del Gabon. Per importació s'ha generalitzat i adoptat per tots els ndowe de Guinea Equatorial, de Corisco a Río Campo.*

Realment, la ivanga no va començar aquí a la Guinea Equatorial. Es va exportar des del Gabon. O sigui que la ivanga no és tradicional d'aquí. És tradicional dels miene i dels de Pongwe. Es diuen miene i són els ndowe d'aquella zona. I els mitsogo, perquè realment les cançons de la ivanga, la majoria les cantem en

mitsogo. També són ndowe, els mitsogo, igual que els ulongo, els mitsogo i els miene. I aquest ball ve d'allà. Igual que el «ndjembe»; només que aquí no en tenim, de «ndjembe». Tenim «mekuio».

COMPOSICIÓ DEL GRUP:

La dansa l'executen les dones. Els homes solament hi serveixen d'animadors i orientadors. Hi toquen els tambors i d'altres instruments semblants. El conjunt està format per: «akaha», com a cap del ball; «ukongo», la secretària; i la resta composta per diverses dones que són les «mekumba» o auxiliars.

L'«akaha» és al davant; i després la «ukongo»; i la tercera, la «usende»; i després ja les noies, les ballarines, les «mekumba».

PREPARACIÓ DE LA DANSA:

Les ballarines solen anar amb llençols blancs que els arriben a les aixelles i els tapen els pits. S'adornen les espatlles amb rulls. Van amb la cara pintada amb una mena d'argila blanca que nosaltres anomenem «pembe». Els peus es pinten, a la banda de l'empenya, amb tres ratlles verticals. I es fan el mateix a les cames.

A part d'això, l'«akaha» porta un rull al cap en forma de perruca. I com a distintiu especial porta un bastó molt guarnit. I com a remat de tot plegat, totes es posen a la cintura una tela ampla que cobreix les natges i on es cusen tot de cascavells que titil·legen durant el ball. Aquesta tela es diu «ekopi». El de l'«akaha» porta un mirallet al mig. Des de lluny sembla una cosa meravellosa i bonica.

Em dic Ana Mª Etombadjambo i sóc la secretària de la ivanga. Si jo no hi sóc, l'ivanga no es pot ballar. Primerament, el que solem fer és anar al bosc a buscar una corda llarga feta de fulles. Aquesta fulla es sol fer servir per a l'«akaha»: l'agafem, la lliguem al cap de l'«akaha» i, després, l'altra corda a la cintura. Després d'això ja ens estem preparant per a l'organització de la ivanga.

Agafem aquesta corda i la deixem a part. Tornem a buscar «modedeka» per a la preparació de la ivanga; també busqem «ibito», que s'assembla a la fulla de la iuca. Això ho deixem a part. Agafem l'«elinga» que hem preparat per ballar; també agafem els «bekopi», que totes les noies en tenen, i ho fiquem tot dintre de la cistella que tenim per ballar i que es diu, en la nostra llengua, «elinga».

Normalment la ivanga es balla a les solemnitats o a les festes de noces, durant la nit. Per a això es prepara en el pati exterior una cabana de branques de palmera que nosaltres anomenem «ugoi», com a escenari entorn del qual es situen els espectadors, de manera que les ballarines quedin al mig.

Abans de començar la dansa, tot el conjunt de la ivanga fa un assaig en una casa propera a l'escenari. Allà es vesteixen tal com he dit, animant-se mentrestant amb tot de cançons. Aquesta casa on assagen es diu «ndjimbe», aquell lloc.

El «ndjimbe» és un dormitori on estan per sortir. Allà es vesteixen. No ha de ser en el bosc: si la ivanga es balla aquí, podem adaptar una cambra aquí al costat; perquè, com que van gairebé nues, solament amb un llençol, aleshores no ho poden fer a fora i les porten a un dormitori. Allà es preparen, es vesteixen amb d'altres dones que ajuden a cantar, a lligar els llençols allà mateix; però no pas en el bosc.

¿Què passa? Agafem tots els llençols blancs, els fiquem dintre d'aquesta cistella. Aquesta cistella es diu «elinga». Les noies tornen. També agafem la pols, la posem dintre d'un plat. Aquesta pols és de color blanc i es diu «pembe». L'agafem a la vora del riu Utonde: mirem per sota, fem un forat i a sota trobem aquest «pembe». L'agafem, el portem a casa, el passem per una tela mosquitera perquè tota la brutor es quedi al damunt, i agafem solament la pols.

Després d'això les noies tornen. Organitzem en un lloc. Comencem a pintar-nos la cara.

- ¿Com es diu, aquest lloc on us organitzeu?

- És el «ndjimbe», «ndjimbe a ivanga». Amb totes les noies ens acabem de pintar. La pintura que ens solem posar a la cara és la mateixa pintura que ens posem als braços i a les cames. Hi ha una cançó especial que cantem quan ens pintem [en canta un fragment]. Continuem. Les noies cantant. I, quan hem acabat de pintar-nos la cara, doncs llavors ens posem el llençol. El llençol també té una cançó [en canta un fragment]. Després que hem acabat de posar-nos el llençol, doncs ja agafem el conjunt que ens solem posar en el cap i també als braços. Es diu «maniege». També és blanc, però no és pas roba, és el conjunt que es posa al cap i després aquí. Es diu «maniege». Hi solem posar sacs d'arròs, que són blancs, i amb això utilitzem aquest uniforme. El cosim i ens queda un uniforme d'ivanga. I quan ens estem posant aquest uniforme tant al cap com als braços, hi ha una altra cançó també [en canta un fragment]. Ens l'acabem de posar i després agafem l'«ekopi», que és una tela que està formada amb cascavells, encara que siguin cascavells de cervesa o els

mateixos cascavells, perquè sonen igualment. L'agafem, el lliguem al cul, que es diu pompis, el lliguem i ara ja no hi ha una cançó. I després que hem acabat de posar-nos tot això per sortir fora, perquè tothom ens vegi, tenim una cançó per sortir del «ndjimbe» [en canta un fragment] *i que significa que ja estem sortint del «ndjimbe».*

- Però la cançó parla de «Ndjambe», i no pas del «ndjimbe».

- És el mateix. «Ndjambe» és Déu; «ndjimbe» és el lloc que ningú no pot trepitjar. Significa l'organització de les dones: no res que els homes hi puguin entrar, solament les dones.

- Però en el tros de cançó que has cantat es parla de «Ndjambe». ¿Què significa, aquesta cançó?

- Jo només et canto la cançó, però la persona que conegui el kombe més te l'explicarà; perquè, total, jo no conec pas tots els significats. Però «Ndjambe» significa Déu. N'hi ha que diuen «Ndjambe a Pongwe», que per a mi em sembla com si estiguessin parlant de l'altre món, d'anar a l'altre món. «Ndjambe a Pongwe» significar anar a l'altre món. Però d'altres diuen que «Ndjambe a Pongwe» és Déu del Gabon, Déu de Libreville. I, mirant-ho bonament, és així: Déu de Libreville. I, després, «ndjimbe» i «Ndjambe» ja són dues coses. ¿Em sents?

Quan estem en el «ndjimbe» jo agafo una fulla de plàtan i la poso a terra; agafo «modedeka», la ratllo i ho poso dintre de la fulla; agafo fulles d'«ibito» i les poso dintre de la mateixa fulla; ho embolico com un embut i ho deixo anar en els ulls de les noies perquè no s'adormin.

LA DANSA:

Quan ja han acabat de vestir-se, totes surten cantant en filera índia; tret de l'«akaha», que es queda allà en aquell lloc per sortir més tard. La «ukongo» encapçala la filera. Una de les ballarines porta una cistella, també guarnida a la manera de les ballarines, i que està tapada amb un vel blanc. A dintre hi ha tot d'objectes propis del ball. Una altra ballarina porta un banc petitet, que anomenem «mbata», on després s'asseurà l'«akaha». Dues altres porten un arbust, com una canya, anomenat «ibito», que fora de la ivanga anomenem «modedeka». L'han de plantar allà al mig. I també una làmpada, la làmpada que solen tenir a la cambra on assagen, també la treuen. Quan arriben a l'escenari, tots aquests objectes es situen al mig amb les cançons corresponents. Cadascun dels objectes té una cançó que s'ha de cantar en deixar-lo.

Els «bekopi», que tenen cascavells, es posen dintre de la cistella. Els rulls, que hem dit que guarneixen el cos, llençols... Si en ballen dotze, o catorze, cadascú, després de la dansa, diposita el seu llençol i el seu «ekopi» allà. Tot ha de ser allà a dintre. I aleshores, quan us criden per ballar en algun lloc, hi porteu la cistella. Si en falta alguna del grup, les seves coses es queden dintre de la cistella. I quan aneu ballant situeu la cistella. A mesura que es balla, a vegades els cascavells cauen pel moviment; i cadascuna de les coses que cauen es recullen i es fiquen a la cistella. Per això la cistella ha de ser al mig. Tot el que caigui, es recollirà i s'hi ficarà.

Aleshores comença el ball d'una manera ordenada. És a dir: van ballant una per una a cada

Després anem a fora, on hi ha tota la gent, segons l'explicació de la ivanga que estic fent aquí. I quan ja som a fora, on s'ha de ballar la ivanga, totes les noies estan formades: l'«akaha» és al davant; i després la «ukongo»; i la tercera, la «usende»; i després ja les noies, les ballarines, les «mekumba». L'«akaha» porta «bitwa» a la mà, una làmpada de país que els blancs anomeneu espelma. Nosaltres tenim espelma de país i li diem «bitwa»; l'«akaha» ho té a la mà, igual que la «ukongo» i que la «usende» i que les «mekumba». Tota aquesta gent porta aquesta espelma a la mà. Li diem «bitwa». I després la «ukongo» té la cistella de la ivanga. I la «usende» té la làmpada a la mà, la làmpada de bosc; i també té «imogi», que en dieu la copa i hi tenim totes les herbes: primerament hi posem conyac; després hi posem vi; i una herba del país que es diu «ikome dka ikayi», l'aixafem i la posem dintre d'aquesta copa; i després agafo «pebe» i poso aquest fruit que fa molta olor dintre de la mateixa copa. I les «mekumba» no tenen res.

Continuem fins on són els tambors. Ens aixequem allà on hem de ballar. La primera cançó és per deixar la cistella de la ivanga a terra [en canta un fragment]. *Després d'aquesta la segona, amb la mateixa cançó* [en canta un fragment]. *Deixem aquesta i agafem una altra cançó* [en canta un fragment] *que diu que el plat de «pembe» que la «usende» porta a la mà, l'ha de deixar a terra i per això cal que hi hagi una cançó* [en canta un fragment]. *La cançó significa que «aquest pembe l'he portat de Ngonde* [la lluna]». *I després d'això, totes les coses que tenim a les mans, «mbundu»,*

cançó i en forma circular entorn de la cistella i tornant al punt de partida, i així successivament fins a exhaurir tota la dotació de «mekumba» o una part d'elles: perquè, a vegades, en una cançó ballen totes; altres vegades, només quatre o tres. El ritme essencial consisteix a moure les natges i les espatlles alhora.

Quan el ball és al seu moment culminant, o sigui quan té més animació, cap a la una de la matinada, tot el grup de ballarines, amb una cançó determinada, van a buscar l'«akaha». Aquesta surt en companyia de tot aquest seguici amb molta alegria i visques del públic entusiasmat. Igual que a la sortida anterior, també vénen en filera índia, ara encapçalada per l'«akaha».

Una vegada que l'«akaha» és a l'escenari, el ball s'anima molt. I ella ballarà més cançons seguides que no pas les altres, demostrant més traça que les altres. I d'aquesta manera s'alternen l'«akaha», la «ukongo» i les «mekumba», i ballen fins a sol ixent.

- ¿Tot això li ha explicat l'«akaha» de la ivanga de Sipolo?

- Realment, per parlar de la ivanga una ndowe no ha de consultar l'«akaha», perquè és una cosa que practiquem des de nenes. Jo també pertanyia al grup, vaig ser-ne la «ukongo» fins als setze anys. Quan vaig anar als col·legis és quan ho vaig deixar. O sigui que no em cal consultar això de la ivanga.

«pembe», làmpada, ho agafem i ho deixem tot a terra.

- El lloc on deixeu tot això, ¿té un nom?

- No, no té cap nom. Ho deixem a fora, així, però no té cap nom. Però el lloc on es balla es diu «eboka», a fora.

Això era la preparació de la dansa. Ara, a ballar. Abans de moure el cul s'obre a fora. La primera cançó [en canta un fragment] i et mous així i així, fent com una creu i et vas obrint cap a fora descrivint creus a l'aire. Després, quan has acabat aquesta cançó, ho deixes i se n'agafa una altra, ara per agafar les claus i obrir a fora [en canta un fragment]. Tu agafes les claus així, i obres així. És a dir que estàs obrint la dansa. Tot són gestos així. I, quan has acabat de cantar aquesta cançó, tu crides ara els «mahanda», crides els esperits [en canta un fragment]. Els estàs cridant i la dansa ja és a punt per ballar.

Després d'això dius [en canta un fragment] que ara sí que és la dansa després d'haver cridat els esperits. I si tu tens esperits en el teu cos, també tens un moviment fort. No et canses de ballar quan tens un esperit en el teu cos. ¿Em sents? I, quan estàs ballant, és que ja no notes que tu ets la que està ballant. L'esperit ha vingut al teu cos i ja estàs d'una altra manera. ¿Em sents? Balles però no et canses.

Després d'això, quan has acabat, qualsevol cançó que vulguis ballar-hi ja la pots ballar com si res. Així. Res més que això.

Hi ha persones que ballen la ivanga i no tenen esperit. Ballen perquè volen saber-ne. Però una persona que té esperit i una

persona que no té esperit ballen de dues maneres diferents. De dues maneres. La que no té esperit també ballarà; però comparació amb la que té esperit, no n'hi ha.

Hi ha noies que ballen la ivanga amb iboga. I n'hi ha que el ballen sense iboga, com ara jo que el ballo així. Però les de Bomudi són les que ballen la ivanga amb iboga. Jo no he menjat iboga, però sí que sé que hi ha una altra mena d'esperits que et toquen el cos com una enrampada. El cos et fa: Bim!, quan balles. I quan la cançó té ànim, també et toca una dolçor. Només tens ganes de ballar. Ganes, ganes, ganes... de ballar. I quan et ve aquesta cosa, també te n'adones. Només fas un moviment per allà a fora i ja et sembla que tens el cap una mica trastocat. I quan ho acabes de ballar tot, la gent et diu: «De manera que saps ballar així!» ¿M'entens? I tot el moviment que has fet, no el saps. Només sents que estàs ballant. Això ve de l'esperit, però no sé si prenent iboga veus d'altres esperits. És l'esperit que balla amb tu. Si prens iboga balles més. Jo ballo la ivanga simple si hi ha tambor.

DANSA I ESPERITS:

- ¿Com és que la ivanga només la poden ballar les dones?

- No és que no el ballin els homes. Hi ha tantes noies que ballen la ivanga perquè tenen esperit en el seu cos. N'hi ha moltes que no volen ballar; però si una té un esperit així que la posa malalta, és que l'esperit l'obliga a ballar. I si és que la noia no vol ballar, cada vegada estarà més malalta. I per curar-se necessita ballar. Un esperit no la molesta; però si té una altra classe d'esperit, l'estarà molestant; i

fins que no la curin no podrà estar tranquil·la.

- I la manera de curar-se és ballar.

- A part de la dansa, primerament va a una curandera. I si és que aquest esperit cada vegada se l'està treient i cada vegada ve a molestar-la perquè parli, perquè parli, i si li diuen tal cosa... Perquè hi ha esperits que vénen i diuen: «Posa't a ballar». I si tu no et poses a ballar, no estaràs tranquil·la amb el teu cos. I si és que la persona en fa cabal, entén allò que li diu el seu esperit. I si aquest esperit li ve per enganyar o per portar-li d'altres dolors, ha d'anar a fer-se una cura. Li acaben de fer aquella cura i li treuen aquell esperit si és fluix. I, si no és fluix, el curander ha de combatre amb aquest esperit fins a fer-lo fora, perquè la persona quedi sana. Si s'ha de ballar o no, doncs, depèn de la persona. Jo aquí estic ballant perquè tinc un esperit. I si no volgués ballar, tard o d'hora, si no em curen bé, hauria de caure malalta.

DANSA I CURACIÓ:

- ¿Pot servir per curar, la ivanga?

- No. La ivanga és solament una dansa per divertir-se. Només l'«akaha», si és una curandera especial, perquè és curandera; però la cura que practica no és de la ivanga. El que passa és que, tot i essent curandera, també pot ser ballarina. Curar seria una cosa particular.

- ¿I la ivanga es pot fer servir per curar d'altres coses?

- Per curar no res. Només si tens esperit. I si tens un esperit que no et molesta, que no et fa posar malalta, tranquil·la: no has d'anar a la cura. Per a mi, la ivanga és una dansa per ballar i prou.

La conversa amb Magdalena Banganga és força descriptiva, però també entra poc en detalls i es limita a donar una visió general de la dansa. Ana Mª Etombadjambo, en canvi, dóna una gran importància, més que a l'espectacle en si, a tota la part preparatòria; i a les causes que provoquen que la dansa tingui *ànima*. En destacaria:

- alguns elements que ja havíem trobat en el bwiti:

· la procedència mitsogo; o, en general, gabonesa.
· la presència del ndjimbe (que Ana Mª sembla identificar amb Ndjambe) com a lloc on es porta a terme la preparació de la dansa.
· el traç del senyal de la creu amb el moviment del cos, quan es balla.
· la ingestió d'iboga, que no practiquen pas tots els grups (de fet, jo no ho he vist mai; però tampoc no he vist mai la ivanga de Bomudi); i que, lògicament, deu donar un nivell d'experiència i de coneixement diferents.
· la presència de l'herba *modedeka*, que és l'*okoskora* del bwiti.

- alguns elements que ja havíem trobat en el ndjembe:

· la procedència mitsogo; o, en general, gabonesa.
· la presència del ndjimbe (que Ana Mª sembla identificar amb Ndjambe) com a lloc on es porta a terme la preparació de la dansa.
· la invocació als esperits (*mahanda*).
· la possessió per part d'un esperit, que és l'episodi central del ndjembe; i que representa, segons Ana Mª, el moment en què comença veritablement la dansa. De fet, tal com s'esdevenia en el ndjembe, és l'esperit qui balla; i la ballarina es transforma en el seu instrument.
· el fet que sigui l'esperit el qui pren la iniciativa en la seva relació amb la ballarina.
· la importància que es dóna als objectes rituals, que són guardats per l'*akaha*.

- el ritual de l'obertura dels ulls, que té lloc en el ndjimbe i que retrobem a les rondalles d'*Etundji*, el nan, el medecinaire.

- el fet que la preparació de la dansa exigeixi l'anada al bosc i, posteriorment, l'anada al riu. La recerca dels elements de culte suposa, en certa manera, una prova que cal superar satisfactòriament per tal que la dansa es pugui portar a terme; però no suposa el mateix grau de dificultat que les proves físiques que es poden trobar a les iniciacions de les societats iniciàtiques que hem vist fins ara.

Marta Sierra Delage[615] insisteix molt en l'existència d'una part secreta de la dansa; aquesta part crearia vincles especials entre els membres del grup i mantindria un caràcter iniciàtic que no solament es traduïria en una fixació ritual de tots els episodis; sinó que exigiria de les components una disciplina en els costums, l'observància de preceptes i una certa qualitat moral. Alguns dels episodis que cita, pertanyents a la part amagada del cerimonial de preparació, són:

* la concentració en el bosc.
* els banys purificadors (que es fan al riu).
* l'exposició de possibles problemes: referents al lloc on es farà la ivanga, al públic assistent o a les ballarines.
* l'anàlisi de les condicions en què es farà el ball.
* el maquillatge.
* el vestit de les ballarines; que, igual que el maquillatge, es porta a terme en el ndjimbe.

Sobretot, però, el treball de Marta Sierra ens aclareix dubtes i el significat de molts dels aspectes de la dansa:

> *Se ha especulado mucho sobre la parte secreta del «ivanga» y deducciones atrevidas coligen que estas mujeres ingieren productos estimulantes que las permite mantener una actividad frenética durante toda la noche; todo ello suele ser fruto de una imaginación, en la mayoría de los casos, ignorante de la realidad de la danza. Lo que ha sido comprobado es el grado de solidaridad y la intensa comunicación entre las mujeres del «ivanga»; el esmerado cuidado mutuo, las ganas de agradar y el sentido de grupo tan fuerte que se crea en todo este preámbulo, sumado a la actitud positiva y la seguridad con la que actúan logran crear un ambiente sumamente agradable que se transmite a toda la comunidad que de un modo u otro participa.*
>
> *(...)*
>
> *En los grupos de «ivanga» con cierto raigambre, todos los objetos, y en particular la «elinga», se guardan en una habitación de la casa y está prohibido el acceso a ella a toda persona ajena al «ivanga». En la «elinga» se guardan generalmente las prendas de vestir que usan las bailarinas, así como otros objetos que corresponden al secreto del «ivanga».*
>
> *(...)*

[615] i d'altres autors, *La danza ivanga en Guinea Ecuatorial : (manifestación musical de los kombe)*

Las mujeres que danzan deben despojarse de todos los condicionantes de la realidad normal y admitir una nueva dimensión protagonizada por ellas. Para ello invocan, mediante canciones y actos «litúrgicos», la concurrencia y presencia de los entes -«manganga»- capaces de producir estos estados anímicos, donde la alegría, la felicidad y el benestar son la norma usual, por lo que cualquier actitud, pensamiento o acto considerado como elemento o fuerza negativa debe ser anulado tanto en las que danzan como en todo el conjunto de personas presentes. Esta tarea se lleva a cabo en los ritos preparatorios, de un modo especial en el primer acto.

Hi ha una semblança entre aquestes paraules i les que he aportat més amunt, pertanyents a la ngwe-evilo Micheline Ndianguedio. En tot cas, dintre de la ivanga tornem a trobar la major part d'aquells episodis que, inclosos en molts dels rituals iniciàtics, retrobem igualment en alguns grups de les rondalles del cicle de *Ndjambu*:

1.- advertiment d'una mancança: la necessitat d'una dansa festiva que també té un punt d'iniciació, d'educació, que es considera necessària i positiva.
2.- decisió a càrrec d'un familiar amb prou autoritat: la mare.
3.- sortida de la casa familiar: sortida del poble per preparar la dansa.
4.- entrada en el bosc.
5.- superació d'una o diverses proves: la recerca dels elements rituals, l'anàlisi de la situació. No pas proves físiques, a diferència de les societats iniciàtiques.
6.- pas d'un riu: banys rituals.
7.- contacte amb éssers supranaturals: possessió durant la dansa.
8.- recepció d'ensenyaments concrets.
10.- pas invers del riu.
11.- sortida del bosc.
12.- reintegració a la vida familiar: retorn a un indret positiu del poble per interpretar la dansa.
13.- resolució de la mancança inicial.
15.- dansa ritual.
16.- direcció a càrrec de vells o d'especialistes.

Pel que fa a la jerarquia, també està perfectament tipificada, igual que a les altres societats iniciàtiques que hem vist. Magdalena Banganga, Ana Mª Etombadjambo i Marta Sierra Delage ens presenten una divisió en graus que és successivament més completa:

QUADRE 113

akaha, o cap del ball
ukongo, o secretària
mekumba, o auxiliars

QUADRE 114

akaha
ukongo
usende
mekumba

QUADRE 115

akaga
ukongo
sodje a molo
sende
mekumba

La descripció que fa Marta Sierra d'aquests graus completa una informació que, al contrari que en el bwiti i en el ndjembe, és força uniforme:

* *mekumba* (en singular, *ukumba*) són les simples ballarines.
* *sende* és l'encarregada, durant la dansa, dels objectes; i també de mantenir el contacte amb el públic.
* *sodje a molo* és l'encarregada de les coreografies.
* *ukongo* i *akaga*:

> *El segundo lugar lo ocupa la «ukongo», que es la asistente o dama de la «akaga» y quien la dirige en toda la danza; es la que organiza todas sus salidas y entradas, al igual que sus actuaciones en público, pues la «akaga», en su papel, suele estar como ausente de la realidad concreta del momento, ya que está completamente sumergida en otra dimensión de un modo permanente, mientras que al resto del grupo sólo les sucede en momentos concretos de la danza, cuando protagonizan una acción determinada.*[616]

[616] Ibídem

Aquest comentari ens torna a acostar el personatge de l'akaha, tal com passava amb el kombo bwitista, al nostre *Ndjambu* absent. I, novament, podem tornar a provar un exemple de possible correspondència entre les figurants del ritual -de la dansa- i els personatges del cicle:

QUADRE 116

personatge	figurants dels rituals	figurants ivanga
Ndjambu	avantpassat mític	akaha
Ngwalezie	padrina ritual	akaha ukongo sodje a molo
Ngwakondi	mare real, instigadora	iniciada
Ilombe	neòfita, candidata	ukumba
Ugula	neòfit, candidat	
Etundji	oficiant, gran iniciat	
Totiya	oficiant, especialista	ukongo

Igual que en el cas del ndjembe, he evitat -a l'exemple anterior- d'establir cap correspondència pel que fa als personatges masculins del cicle.

Doncs bé: de la mateixa manera que abans establia la possibilitat d'una relació entre l'origen del cicle i la societat iniciàtica del ndjembe (o, més aviat, una influència del ndjembe en la constitució de determinats elements estructurals de les rondalles del cicle de *Ndjambu*), ara em cal repetir el mateix pel que fa a la ivanga: fins i tot deixant de banda la possibilitat, gens fantasiosa, que la ivanga sigui el vestigi d'una societat iniciàtica equiparable al ndjembe, la relació entre totes dues manifestacions femenines és clara.

Mentre que les similituds amb el bwiti em semblen més aviat circumstancials, les que es refereixen al ndjembe toquen directament punts centrals d'aquesta societat femenina:

* la procedència mitsogo.
* la presència del ndjimbe com a lloc de preparació en el bosc.
* la invocació als esperits.
* la possessió, per part dels esperits, de l'akaha; i, circumstancialment, d'altres iniciades.
* la iniciativa per part dels esperits, pel que fa als episodis de possessió.

* la importància dels objectes rituals, que l'akaha ha de conservar i mantenir fora de l'abast dels no iniciats.

Una relació que es pot testimoniar:

> *En Corisco las «akaga» del «ivanga» suelen ser «nevilo» del «yembe», es decir, sacerdotisa que además suele ser «medium» y sanadora o curandera. Allí tienen una iniciación particular. Surge la inquietud de una experiencia mística, se traslada de un mundo religioso a uno pseudo-religioso, donde entre el público.*[617]

El cicle de les rondalles de *Ndjambu*, els rituals i l'organització de la societat iniciàtica del ndjembe, i la dansa ndowe de la ivanga, doncs, són tres apèndixs d'un tronc comú: aquell que fa bandera d'una manera de viure i de pensar la pròpia existència prenent com a base la família tradicional. Fer veure que hi ha també una relació formal entre tots tres, ha estat la finalitat d'aquest capítol. I, per tant, entendre que en la formació del cicle hi han intervingut tot d'elements formals que han estat manllevats, de fet, del ndjembe i de la ivanga. Amb l'avantatge, per a aquest estudi, que aquesta última manifestació no es presenta mai com una cosa estranya als ndowe; sinó, fins i tot, com una manera de reivindicar la pròpia identitat en moments de crisi.

[617] Ibídem

5.- CONCLUSIONS

Les coses dels nostres avantpassats és una expressió que els ndowe utilitzen per referir-se a tota mena de relats orals. La seva explicació té lloc invariablement al vespre, a la nit, i es tracta d'un concepte ampli que abasta gèneres relativament ambigus com ara les *belombe* (coses que han passat realment, entre les quals hi hauria les gestes dels lluitadors de *bebwa*) i les *poo* (notícies).

També inclou els gèneres més habituals de la narrativa oral. De fet, n'hi ha dos que semblen clarament establerts:

* els *mengili* (singular, *ungili*) són relats molt llargs, que solen durar unes quantes nits: tres o quatre, o fins i tot una setmana. Es refereixen sobretot a herois i a fets de guerra, i contenen llargs fragments cantats pel contaire. En canvi, no s'hi inclou pas l'epopeia ndowe, la llegenda d'origen, que resta agrupada dintre de l'expressió general (*les coses dels nostres avantpassats*).

* els *likano* (singular, *vikano*) són relats curts, que es conten en una estona. Inclouen tot allò que nosaltres en diríem rondalles i faules, moltes de les quals contenen alguna cançó. No hi ha, en canvi, *likano* cantats sencers. Es sol precisar el subgènere a partir del contingut: *likano la bolo nyama* (rondalles d'animals), *likano la Ilombe na Ndjambu* (rondalles de la *Ilombe* d'en *Ndjambu*), etc., amb multitud d'interferències mútues.

Els gèneres narratius, més que qualssevol altres de la literatura oral, miren de posar ordre en el caos: allò que és històric / allò que és actual, allò que és individual / allò que és col·lectiu... Dintre d'això, el cicle de les rondalles de *Ndjambu* és un petit món on retrobem motius, temes, arguments, tesis, intencions, representacions... aplicats ara a uns personatges singulars. Al llarg d'aquest treball he mirat de desxifrar una part del material que he tingut a l'abast. El resultat pot ser més o menys encertat, però en cap cas no trobaria justificades opinions com ara la d'aquests autors:

> *La significació cultural de les rondalles, tal com les expliquen els narradors, és molt elemental i es resumeix, la major part de les vegades, en un sentit comú, sens dubte groller però considerat com a suficient d'una manera palesa.*[618]

[618] Jean Copans & Philippe Couty, *Cuentos populares africanos : cuentos wolof del Baol*

De la mateixa manera que no estaria d'acord amb les afirmacions de van Gennep[619] en el sentit que les rondalles *responen a una concepció «infantil» de l'univers i són d'una «indiferència moral»* absoluta.

Per la seva banda, Robin Horton[620] oposa les *cultures tradicionals* a les *cultures orientades científicament*. Considera que les primeres són *tancades*, i desenvolupa aquest concepte a partir d'una característica principal que es subdivideix en tot de conseqüències:

* la manca de consciència respecte de la possibilitat d'alternatives al conjunt dels principis establerts. →

- el caràcter sagrat de les creences.

- el caràcter màgic de les paraules.

- el fet que les idees es vinculen a les realitats.

- el pensament irreflexiu.

- la barreja de les menes de motius (científics, emocionals, estètics...).

- l'angoixa davant de la perspectiva de canvis: →

· l'actitud protectora de la teoria establerta.
· l'endevinació.
· l'absència de mètode experimental.
· la no confessió d'ignorància.
· l'intent d'aturar el pas del temps.

La teoria de Horton no està pas pensada especialment per a les rondalles, sinó en general per a tot un conjunt de trets culturals. Tanmateix, a les rondalles del cicle de *Ndjambu* trobem força d'aquests elements que l'autor esmenta. No pas aquells que estan relacionats més aviat amb el desenvolupament científic i tecnològic, però sí els que estan relacionats amb les concepcions teòriques:

El cicle de les rondalles de *Ndjambu* seria un element *tancat* en el sentit que rebutja la possibilitat d'alternatives a l'organització tradicional, tal com hem vist sobretot al llarg del segon volum. Remarca el caràcter màgic de les paraules amb el recurs a una mitificació dels personatges (que pertanyen a una família determinada el cap de la qual és el mateix *Ndjambu* = *Ndjambe*). I l'angoixa davant de la perspectiva de canvis es tradueix en un intent d'aturar el temps:

---

[619] *La formación de las leyendas*

[620] *El pensamiento tradicional africano y la ciencia occidental*

- davant del fet de la colonització europea i la creació d'estructures socials i polítiques diferents.

- davant del fet dels canvis interns de la mateixa societat africana, i especialment de la desintegració efectiva de la família tradicional en el si de la societat moderna.

Només que les rondalles no porten a terme aquest intent d'aturar el pas del temps -per continuar utilitzant l'expressió de Horton- d'una manera isolada; sinó que **afronten la situació conjuntament amb d'altres expressions de la cultura tradicional.** En aquest darrer volum he mirat de fer veure que **aquestes formes diverses d'expressió, manteniment i reivindicació de la cultura tradicional es recolzen mútuament.** I que, **donat el poc marge de maniobra de l'estructura rondallística** -on tot allò que és convencional és molt fort, les regles del joc estan molt fixades i les possibilitats de canvi són poques- **les rondalles del cicle manlleven recursos que més aviat serien propis d'aquests altres elements culturals.**

Amb això, les rondalles demostren una gran vitalitat, un gran poder d'atracció (de *convergència*, segons l'expressió de van Gennep) i d'adaptació a una situació nova que en fa perillar el seu mateix sentit, que es reduiria molt en una societat *orientada científicament*.

La rondalla presenta una estructura narrativa total i tancada. Per això el punt de partida del meu treball ha estat basat en la necessitat d'ordenar, d'agrupar, d'establir allò que hi ha en tot el conjunt de rondalles que vaig aconseguir arreplegar. Amb aquesta base, però, calia destriar -dintre del seu contingut- allò que *necessita* una explicació i allò que *proporciona* una explicació; els sentits aparents i els sentits ocults; allò que és manifest i allò que tot just hi està suggerit.

La recerca ha demostrat que el centre de tot plegat es troba en la **família**, entesa com a base de la vida individual i de l'organització social. Aquest és l'eix temàtic del cicle, entorn del qual s'estructuren totes les rondalles, en una mena de teranyina on cada grup i cada subgrup ocupa una posició precisa i complementària dels altres. Amb una singularitat que cal remarcar: que els protagonistes dels relats no són pas la Mare Terra (maternitat) ni el Déu masculí (paternitat); sinó que els herois són els fills, i més exactament els fills que es troben en una situació de pas a la maduresa, de frontera entre la infantesa i l'edat adulta.

Allò que fa el cicle és donar una dimensió mítica a relats que pertanyen a un fons comú molt estès. El nom de *Ndjambu* (= Ndjambe) aplicat al cap de família, ens en dóna la clau. I aquella frontera real entre la infantesa i l'edat adulta es transforma en una frontera mítica: la que separa aquest món del món del més enllà, la societat dels vius i la societat dels morts.

Una frontera mitificada a totes les cultures, que sempre han tingut clara la diferència entre aquesta banda del riu i l'altra ribera:

cum rapiunt mala fata bonos (ignoscite fasso)
sollicitor nullos esse putare deos.
uiue pius: moriere pius. cole sacra: colentem
mors grauis a templis in caua busta trahet.
(...)
uix manet e toto, parua quod urna capit.
(...)
sed tamen e nobis aliquid nisi nomen et umba
restat [621]

tú no verás caer la última gota
que en la clepsidra tiembla.
Dormirás muchas horas todavía
sobre la orilla vieja,
y encontrarás una mañana pura
amarrada tu barca a otra ribera.[622]

En el cas de les rondalles, la seva transcendència al món de la mort es justifica per la importància de la religió, que és una part fonamental de la vida entre els ndowe. I en la consideració del món del més enllà com una continuació del món d'aquí; i, per tant, dels avantpassats com a continuïtat de la **família**, cosa que ens retorna a l'eix temàtic del cicle.

La relació entre els ritus d'iniciació i les rondalles del cicle, desenvolupada també en el segon volum, ens ha portat a la possibilitat d'una identificació entre els personatges de les rondalles i els figurants dels ritus. D'aquesta manera es comença a perfilar una explicació per a l'extremada fixació que podem observar en els personatges del cicle. Una fixació que en fa la característica més destacada i, en certa manera, el centre del meu treball.

---

[621] *Quan el destí execrable s'emporta els bons (perdoneu-me si us ho faig saber), em sembla creure que els déus no existeixen. Viu pietosament: et moriràs pietosament. Practica les coses sagrades: mentre ho fas, la mort despietada et prendrà del temple i et llançarà al fons del sepulcre. (...) De tot el cos, amb prou feines resta allò que cap en una petita urna. (...) Però, tanmateix, de nosaltres en queda més que no pas un nom i una ombra.* Ovidi, *Amores*

[622] Antonio Machado, *Del camino*

La referència és la necessitat de ritualització per tal d'aconseguir els objectius, que es transmet als herois de les rondalles. I que els confereix no solament una transcendència, sinó també la capacitat moral d'enfrontar-se a les forces del mal, presents també a les rondalles i assumides per part de personatges ben determinats:

> *Així és que qualsevol pràctica de màgia o de bruixeria, o més aviat qualsevol falsa iniciació, en allò que té per finalitat de conferir poder o immunitzar algú o simplement consolidar-lo, mai no és innocent. Té una perversió de base en la mesura que és negació de l'Ordre. Aquesta perversió no es refereix solament a la naturalesa del que s'inicia, sinó també a la separació que hi ha entre els iniciadors morts i els vius. Al nivell del que s'inicia o fins i tot de l'heroi, la iniciació fracassa perquè no explota altra cosa que les seves passions i els seus desigs, i no pas la totalitat de les possibilitats del seu ésser, en la mesura que roman en la dimensió aparent dels esdeveniments i de les coses. Al nivell dels iniciadors, és la seva manca de solidaritat i el preu exorbitant que ha de pagar l'heroi allò que comdemna el ritual. Per això fracassa necessàriament. En canvi, per principi, qualsevol iniciació veritable ha d'estar ritualitzada en la mesura que té per objectiu estrènyer o regenerar la situació de l'individu en relació als avantpassats i a tota la comunitat.*[623]

Aquesta identificació entre els personatges de les rondalles i els figurants dels ritus dóna als relats orals un contingut iniciàtic que no es pot deslligar de l'objectiu educacional, didàctic, de la literatura oral. I, igualment, relaciona el seu contingut -i també la seva forma- amb l'epopeia d'origen: perquè tota la llegenda té un caràcter marcat d'iniciació col·lectiva, de tot el poble, paral·lel al contingut relativament individual dels rituals. Les rondalles serien alhora un element de transcendència individual i col·lectiva: valen per a cada individu i per a tota la comunitat.

Arribats en aquest punt, el problema rau en el fet que, en una àrea cultural molt extensa, la ritualització afecta multitud de fenòmens; i sempre, en tota mena de rituals, podem trobar una mitificació (i, per tant, una fixació molt elaborada) dels espais i dels figurants. Vegem-ne dos exemples prou allunyats: el primer pertany al *vudú* de la part septentrional del golf, que correspondria a una societat iniciàtica, una religió sincrètica; el segon, a una dansa de curació dels evuzok. En l'un i en l'altra trobarem tot d'elements que ja hem fet jugar per tal d'establir una correspondència amb els personatges del cicle de les rondalles de *Ndjambu*:

---

[623] Bonaventure Mve Ondo, *Finalité de l'homme et transcendance dans le Mvet*. In *Littérature Gabonaise*

Els «vodusi» (adeptes d'un vudú), tot i organitzar-se en confraries autònomes, són una categoria social específica en relació als laics («ahe») i ben jerarquitzada, en el sí de la qual es troben en un estatus superior els endevinaires («bokono»), que interpreten els secrets d'«Afa», i que poden gaudir a la vegada del doble estatus de «bokono» i d'«huno». El terme de "féticheur" (bruixot) engloba a Togo tant el sacerdot com l'endevinaire, el curander i el mag.

Hi ha 3 confraries autònomes de «bokono» («dzisa», «nago» i «tsaké»). L'organització dels «dzisa», per exemple, és de caràcter cellular, amb diverses cèl·lules que depenen d'un mestre iniciàtic conegut com a «etoboko» (pare en «Afa»), el qual disposa d'un lloc sagrat («fazu») per a la iniciació dels futurs «bokono». Immediatament per sota de l'«etoboko» es troben dos o tres «adzogbana», encarregats del lliurament als postulants de les nous sagrades d'Afa. Per sota d'aquests es troben els «boko», ja iniciats (de 20 a 100 segons la importància de la regió), i que poden desempallegar-se fent consultes a l'oracle. Els «adzogbana» són reclutats entre l'esglaó inferior dels «alugbede», que són alhora els responsables de la manipulació de les nous sagrades, dels sacrificis d'animals i del transport de l'«ase» de l'«etoboko». A la base de la piràmide s'hi troben els «bokovi», postulants que estan iniciant-se, però sense accés al «fazu».

A tots els convents de vudú l'organització comprèn tres graus diferents, que representen també tres categories funcionals. Hi ha una gran solidaritat entre les diverses confraries del vudú, doncs és corrent que els «huno» d'un vudú participin en les cerimònies d'un altre vudú. L'organització, per regla general, s'estableix segons el model del vudú d'«Heviesso», el culte més estès i més important.[624]

Així, doncs, quan el medecinaire, tot vestit amb els seus ornaments rituals, arriba al mig del pati, comença tot seguit a delimitar l'espai on hauran de manifestar-se els esperits. Amb aquest fi, planta un corn petit d'antílop a cada un dels quatre punts cardinals, tot dibuixant amb la punta del corn més gros que porta penjat al coll un cercle sobre el sòl al voltant dels quatre corns i un altre de més petit entorn de cada un d'ells. Després, amb el corn més gros dibuixa una línia al voltant del pati per tal de circumscriure l'espai de la Dansa i protegir d'aquesta manera les persones (el públic) i les coses (instruments de música, cases, arbres...) de la violència que els Esperits exerciran quan es manifestaran en aquest recinte.[625]

---

[624] Sebastià Puigserver, *Els grups de culte vodusi a l'àrea evé-adja-fon*

[625] Lluís Mallart, *La dansa als esperits : itinerari iniciàtic d'un medecinaire africà*

Finalment, i al llarg d'aquest darrer capítol, he pogut establir una pista que em sembla important de cara a una possible reconstrucció de l'evolució de les rondalles del cicle: una pista que, a través de les societats iniciàtiques pròpies de la zona, ens ha portat a considerar les relacions profundes que hom pot observar entre aquestes rondalles, el *ndjembe* de les dones benga (i d'altres cultures) i la dansa *ivanga* de les noies ndowe. Unes relacions que explicarien d'una manera quasi definitiva la fixació dels personatges i el caràcter marcadament femení de molts dels relats.

D'alguna manera, doncs, tot plegat aprofundiria i ratificaria les conclusions a les quals arribava, provisionalment i entorn del mateix tema, en un treball anterior:

> *Que el cicle de rondalles de Ndjambu està construït com una mena de referent pedagògic que té com a destinataris els joves ndowe; que hi ha una part important destinada a conservar i reproduir conductes i valors que es consideren ideals; que aquesta part d'ensenyament es centra en les oposicions infant/adult i dona/home; i que també hi ha un ensenyament destinat a mantenir les velles creences, i que reflecteix simbòlicament el culte als avantpassats i els ritus a què aquest culte ha donat lloc; això darrer inclou les societats iniciàtiques, essent extraordinàriament coincidents la simbologia de les rondalles i la manera com s'organitza la societat femenina del ndjembe.*[626]

El mèrit i l'originalitat del cicle radicarien, en conseqüència, en haver concentrat tot de relats dispersos entorn d'uns personatges; i en el fet que, per tal d'aconseguir-ho, els ndowe hagin manllevat elements i recursos propis dels cultes tradicionals, de les societats iniciàtiques actuals -especialment del ndjembe- i d'altres rituals, com ara la ivanga. En aquest context, trobar un *Ugula* com a protagonista de les rondalles miene no fa altra cosa que confirmar una interrelació estreta i potser un origen meridional de tot el cicle:

> *També hi ha tot d'humans que intervenen en aquests relats* [d'animals]. *És el cas d'Ugula entre els miene, de Yedi i de Mikweki entre els bandjabi, i, entre els apindji, del més que monstruós Gebodubodu.*[627]

---

[626] Jacint Creus, *El cicle de rondalles de Ndjambu a la narrativa oral dels ndowe*

[627] Pierre Monsard, *Le conte oral traditionnel*. In *Littérature gabonaise*

Però tampoc aquest recurs a elements propis de les societats iniciàtiques no és absolutament original, dintre de les cultures africanes:

> *Dintre del corpus de «llegendes fantàstiques» de Rwanda s'oposen dues figures de caçadors de característiques contrastades: un caçador de cacera major determinat per la seva velocitat, un altre caçador de paranys caracteritzat pel recurs a la dilació i als llargs terminis. L'afinitat evident entre la primera d'aquestes figures, Maguru, i l'heroi del mite fundador del culte a Rwanda, Ryangombe, ha estat el punt de partida d'un debat sobre les nocions del pensament mític i de les transformacions estructurals i llurs relacions amb diversos gèneres de la literatura oral.*[628]

Efectivament, el culte a Ryangombe és avui plenament vigent, a Rwanda, i té com a instrument una societat iniciàtica molt estesa:

> *Entre els esperits, n'hi ha un que és especialment conegut i que porta el nom de RYANGOMBE. Abans de la seva mort, aquest home menava, almenys segons la llegenda, una vida lamentable. És pel fet d'haver assumit fins al final i amb molt de coratge els avatars d'aquesta vida que va ser transformat en heroi després de la seva mort. És important de mantenir-hi bones relacions. Hom li ret un culte, reservat sempre als iniciats, en el qual participen indistintament homes i dones, tant si són hutu, tutsi o twa, cosa remarcable en un país que ètnicament està dividit tan profundament.*[629]

Ara bé: en aquests casos, la fixació de personatges no arriba a prendre les mateixes proporcions que en el cas del cicle de *Ndjambu*. Solament en aquest cas, que jo conegui, la fixació afecta tot un grup de personatges, que figuren formar una família.

I la darrera clau ens la dóna novament el nom del cap de família: passiu, absent, en canvi dóna sentit a tot el cicle rondallístic. Allò que provoca la seva presència és, en definitiva, un transport dels relats a un terreny mític. I, en aquest terreny que és propi dels déus, manlleva encara un últim recurs a la mitologia: envolta la figura divina, divinitzada, mitificada, d'uns personatges que representen la seva família.

---

[628] Pierre Smith, *Jambes-de-vent et Piège-les-jours : deux chasseurs d'autres mondes*

[629] Joan Cases, *Visages du Rwanda*. També dec informació entorn del personatge, de la societat iniciàtica i de les rondalles de Maguru, al missioner vigatà a Rwanda **Joan Serrabassa**

D'exemples n'hi hauria molts de possibles. Vegem-ne uns quants[630]:

* *Badagi*(♂) ♥ *Girongou*(♀) → *Idagi*(♀), *Zoutilongou*(♀), *Kosengou*(♂)

* *Ndiba*(♂) ♥ *Kaya*(♀) → *Ndadika*(♂), *Bandoto*(♀)

* *Sangou*(♂) ♥ *Ngeseme*(♀)

* *Setu*(♂) ♥ *Nambala*(♀) → *Papala*(♂), *Kofe*(♀), *Tiki*(♂), *Ingigny*(♀)

El darrer d'aquests caps de família, *Setu*, geni de la terra i avantpassat dels manja, és també el protagonista principal de moltes de les rondalles d'aquest poble. Novament, doncs, i fins al final, el cicle de les rondalles de *Ndjambu* no és pas original.

I novament, tal com ha passat sovint en aquest llarg recorregut des de la seva estructura fins al seu origen, se'ns mostra en el terreny llefiscós de la frontera: ara, una frontera entre allò que és igual i allò que és diferent, que respon a la necessitat de reforçar la identitat pròpia davant del que és nou, estrany. Una situació de frontera que permet, a aquest cicle ndowe, de ser un element -un més- de resistència cultural.

* * *

Tots els investigadors són (som) víctimes de la nostra formació i del nostre mètode. De fet, l'una determina l'altre; i tots dos alhora, la recollida, la manipulació i la interpretació dels materials. El meu punt de partida ha estat, tal com he explicat, el mètode de Vladimir Propp: s'avé amb els meus interessos, i encara més amb els interessos que tenia en el moment de portar a terme les gravacions de les rondalles. Com que ja ho he explicat en el capítol introductori, no cal que ara m'hi estengui.

Allò que cercava Propp en el seu treball sobre la morfologia de les rondalles meravelloses era un estudi de la forma que li permetés concloure una estructura. És d'aquesta estructura, de la sistematització de les uniformitats, que n'extreia una tipificació del gènere. Tot plegat requeria un estudi bàsicament sincrònic de les rondalles, un aïllament de les invariants i la tipificació d'un nombre limitat de funcions (31) i de personatges o esferes d'acció (7).

---

[630] Tots ells estan extrets d'A. M. Vergiat, *Les rites secrets des primitifs de l'Oubangui*. El signe ♥ significa matrimoni, i el signe → expressa una relació de paternitat

Tot plegat condueix a determinar l'especificitat de la rondalla i a explicar la uniformitat de la seva estructura. I suposa un escreix de rigor respecte d'estudis -encara n'hi ha molts, la majoria dels que s'han publicat sobre la literatura oral equatoguineana- que basen l'explicació de les rondalles en el seu argument: com ara la mítica classificació *Aarne-Thompson*.

Seguir Propp, pel que fa a aquest cicle que he estudiat, m'ha ajudat a fer una tasca que em semblava necessària: delimitar-lo, determinar la seva forma mitjançant una anàlisi de tipus i de grups. Fixar-lo en el context de la literatura oral dels ndowe. Això lligava força amb la meva formació, que exigia -i continua exigint- prendre com a punt de partida els mateixos relats, i no tant el seu context.

És una opció, és clar. I, igual que qualsevol altra, no està pas exempta de perills i de llacunes. Les més importants, des del meu punt de vista, són les que pertoquen al propi mètode triat. I, en aquest cas, n'hi havia una -de llacuna- que em semblava claríssima: i és que Propp, que desenvolupa molt totes les explicacions que es refereixen a les funcions -la seva gran aportació- descuida d'una manera quasi total els personatges.

Les trenta-una funcions de Propp es resumeixen, finalment, a oracions molt curtes. Fa la impressió que l'autor considera que els **predicats** d'aquestes oracions com l'autèntica *estructura* de ls rondalles; i que redueix els **subjectes** i els **complements** al nivell de l'*argument*. El resultat és que existiria una sola mena de rondalla; o, extremant el raonament, una sola rondalla. No hi importen les diferències, sinó les coincidències.

És clar que això és el que pretén l'autor, i per això cal dir que és conseqüent i rigorós en la seva recerca. Per altra banda, tanmateix, hi ha una relació entre els personatges -les esferes d'acció- i les funcions. Fins al punt que els rols dels personatges poden aclarir la seqüència de funcions que una rondalla presenta. La seva importància, doncs, no és solament argumental, sinó estructural.

I aquesta llacuna és la que he mirat de superar a partir del segon volum: perquè la diferència que introdueix l'existència d'un cicle de rondalles com el de *Ndjambu* rau en els personatges, la seva tipificació i el tipus de narració (de relat) que desencadena la seva presència o la seva absència. He intentat determinar en quines circumstàncies, i per quines raons, acomplien una funció biogràfica o bé de complicació de la intriga. I he cercat l'explicació centrant la meva investigació en l'**origen** d'aquesta diferència, en l'origen dels personatges i la seva tipificació.

¿Vol dir això que he deixat de banda la sincronia, la dimensió horitzontal característica del mètode triat? Jo crec que no, perquè he procurat no desviar-me mai del relat. Cercar l'estructura és cercar la gramàtica, per continuar utilitzant termes de la Lingüística. I la gramàtica no és pas el substrat de la llengua, sinó la seva abstracció.

Omplir de contingut etnogràfic aquesta estructura no s'avindria amb els interessos que ha generat la meva formació: és el relat mític, i no pas el pensament mític, allò que més puc assaborir. Però és que una pretensió així tampoc no s'hagués avingut amb el meu material de partida: cercar una altra cosa implica també cercar-la d'una altra manera, vet-ho ací, i en aquest cas hagués volgut dir centrar el meu treball de camp en la recerca del context etnogràfic.

Tot i així, tinc la impressió que l'esforç realitzat no és pas balder: perquè la recerca de l'estructura i dels orígens pot ser la base per a estudis posteriors, meus o d'investigadors amb una altra preparació. I perquè, al capdavall, i tal com he assenyalat més amunt: a les rondalles, allò que és convencional és molt fort, les regles del joc deixen poc marge de maniobra i les possibilitats de canvi són poques.

I no voldria acabar sense recordar unes brevíssimes paraules de Lacoste Dujardin a *Le conte kabyle*, que potser vénen al cas:

L'art és vida, i no solament una reflexió de la comunitat.

Vic, diada de Sant Josep de 1993

Í N D E X

VOLUM 1:

PRESENTACIó:

1.- Els pobles ndowe 2

2.- La meva experiència:
a la recerca d'una metodologia 17

3.- El cicle de les rondalles de *Ndjambu* 26

4.- Antecedents bibliogràfics 38

CAPíTOL 1: DESCRIPCIó I TIPOLOGIA DE LES RONDALLES:

1.- Introducció 50

2.- El grup de rondalles de *Ngwalezie* 66
. el tipus de rondalles $N_{(Ngwalezie,\ 1)}$ 66

3.- El grup de rondalles d'Ilombe 73
. el tipus de rondalles $N_{(Ilombe,\ 1)}$ 73
. el tipus de rondalles $N_{(Ilombe,\ 2)}$ 81
. el tipus de rondalles $N_{(Ilombe,\ 3)}$ 90

4.- El grup de rondalles d'*Ugula* 99
. el tipus de rondalles $N_{(Ugula,\ 1)}$ 100
. el tipus de rondalles $N_{(Ugula,\ 2)}$ 106
. el tipus de rondalles $N_{(Ugula,\ 3)}$ 113
. el tipus de rondalles $N_{(Ugula,\ 4)}$ 122
. el tipus de rondalles $N_{(Ugula,\ 5)}$ 129

5.- El grup de rondalles de *Ngwakondi* 138
. el tipus de rondalles $N_{(Ngwakondi,\ 1)}$ 138

6.- El grup de rondalles d'*Etundji* 144
. el tipus de rondalles $N_{(Etundji,\ 1)}$ 146
. el tipus de rondalles $N_{(Etundji,\ 2)}$ 150

7.- El grup de rondalles del *noi transvestit* 155
. el tipus de rondalles $N_{(el\ noi\ transvestit)}$ 155

8.- Rondalles no adscrites 162

9.- Conclusions 166

VOLUM 2:

CAPÍTOL 2: TEMES I INTERPRETACIONS:

1.- Introducció 176

2.- Les rondalles del cicle de Ndjambu
i el món de la família 195
. el paper de la dona 216
. el paper de l'home 263

3.- Les rondalles del cicle de Ndjambu
i el món supranatural 288
. els fantasmes 291
. la iniciació 331
. ritus de maduresa 345
. bruixots i medecinaires 418
. els animals 441

4.- Conclusions 462

VOLUM 3:

CAPÍTOL 3: RONDALLA, LLEGENDA I HISTÒRIA:

1.- Introducció 469

2.- Els herois llegendaris 485

3.- El cas ndowe 503

CAPÍTOL 4: RONDALLES I SOCIETATS INICIàTIQUES:

1.- Introducció 541

2.- La societat iniciàtica del bwiti 560

3.- La societat iniciàtica del ndjembe 607

4.- La ivanga de les noies ndowe 653

5.- Conclusions 670

Jacint Creus

EL CICLE DE
LES RONDALLES DE NDJAMBU
EN EL CONTEXT DE
LA LITERATURA ORAL DELS NDOWE

Apèndix 1

T E X T O S

versió en llengua catalana

Com a primer apèndix, dono la transcripció de les rondalles que han estat objecte del meu estudi: es tracta de totes les rondalles que, a parer meu, es poden adscriure al cicle, i que em van explicar al llarg del meu treball de camp. La transcripció que n'ofereixo ara és una transcripció literal presa de les versions en llengua espanyola que em van donar els meus informadors ndowe.

Moltes d'aquestes rondalles van ser publicades al meu llibre *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Allà, però, es tractava de versions molt arreglades, ben redactades, literaturitzades fins a un cert punt. Tanmateix, d'altres no s'han publicat mai. En tots dos casos, la transcripció és el més exacta que m'ha estat possible, el més literal possible, tal com cada informador me les va explicar, amb l'únic condicionant de la traducció al català.

Aquest desig de literalitat ha fet que respectés tota mena de construccions incorrectes, expressions matusseres i incongruències gramaticals. La llengua espanyola utilitzada pels meus informadors, efectivament, és molt poc acurada; i la competència que en tenen és molt discutible. He procurat que les transcripcions s'assemblessin amb la major fidelitat possible a la llengua original.

Només hi he arreglat la pronominació feble, especialment la que és inexistent en espanyol (en, hi...). Els fragments ininteligibles o esborrats de la gravació els he solucionat amb punts suspensius entre claudàtors [...]. Igualment, he utilitzat els claudàtors per expressar mancances de la narració o de la gravació que es poden deduir fàcilment pel context.

Les frases dialogades van en caràcters itàlics. No porten guió al davant, tret dels casos en què els textos de dos interlocutors s'encavalquen.

He reduït la notació estrictament als aspectes que dificulten la intel·ligibilitat del text. A l'acabament de cada rondalla en dono la referència bibliogràfica (quan es tracta de rondalles que ja he publicat), el nom de l'informador i la data de la gravació.

Pel que fa a l'ordenació, estan disposades d'acord amb els tipus resultants del meu estudi:

N (Ngwalezie, 1)
N (Ilombe, 1)
N (Ilombe, 2)
N (Ilombe, 3)
N (Ugula, 1)
N (Ugula, 2)
N (Ugula, 3)

N (Ugula, 4)
N (Ugula, 5)
N (Ngwakondi, 1)
N (Etundji, 1)
N (Etundji, 2)
N (el noi transvestit)

Acabo amb les rondalles del cicle no adscrites a cap grup concret.

No sempre és possible ordenar internament cada grup d'una manera coherent. És per això que, al si de cada grup, he optat per seguir l'ordre cronològic d'explicació.

Després de cadascuna de les rondalles, dono una breu fitxa amb una informació sumària, de caràcter tècnic, sobre la rondalla en qüestió. Inclou:

- el grup a què està adscrita.
- el personatge principal, quan és del cicle.
- les funcions que hi he detectat, segons l'esquema de Vladimir Propp. Quan alguna de les rondalles està formada per més d'una seqüència, presento les funcions en grups separats.
- les esferes d'acció dels personatges del cicle que hi apareixen.
- els personatges del cicle que hi actuen d'una manera contraposada.
- els personatges de caràcter meravellós que hi surten, exceptuant-ne els que pertanyen al cicle.
- els objectes de caràcter meravellós que hi apareixen.
- els temes principals de la rondalla, expressats preferentment en forma d'oposició.

El text de les rondalles i aquesta informació sumària formen la base del meu estudi. És a partir d'aquest material que ha estat possible la teorització.

1

Hi havia una vegada... era un home anomenat Ndjambu amb les seves dues dones de sempre. Aleshores va dir Ndjambu que *En el seu poble no vull escoltar ni veure que hi ha una dona més; ni que la seva mare, és a dir les seves dones, fessin néixer una dona; solament els homes, perquè els homes sí que tenen importància a la vida; per més que les dones tenen importància, però l'home és el més, el que té més poder*. Aleshores van passar els anys i mesos. La bona, que és Ngwalezie, va agafar l'embaràs. I l'altra no va agafar l'embaràs. Aleshores ja tenia enveja. Cada dia, nit, anava pregant a Déu que *Aquest embaràs que té la bona, que és Ngwalezie, aleshores en donar a llum que aparegui una dona*. Cada vegada, aquella dona ho feia. Aleshores l'embaràs es va anar fent més gran i va donar a llum una dona.

Ndjambu es va començar a enfadar. Va dir: *No vull saber res. Aquesta nena, el que faré és que la llencin d'una vegada*. La pobra dona, la bona, Ngwalezie, ja anava plorant. Va agafar la seva filla, la va portar a un bosc més lluny. Va pensar que *El que he de fer és buscar un arbre que té un forat a dintre. Aleshores ficaré la meva pobra filla allà a dintre i de tant en tant buscaré manera de mantenir-la*. Gràcies a Déu, la pobra dona va aconseguir un arbre que té forat. Va ficar la seva filla allà a dintre. Va tornar a casa. Estava allà asseguda, va preparar menjar per a la seva filla. Cada vegada feia allò.

La filla ja va millorant i aleshores es va posar ja com una dona. Va començar la seva mare. Va dir: *Avui he d'anar a la finca*. Va marxar a la finca. Va portar-ne menjar. El va cuinar. I en cuinar-lo va portar menjar on la seva filla. Li va donar una mica de menjar. Va tornar a casa. I, cada vegada que feia això, la dolenta, que és Ngwakondi, ho notava: *Però, ¿què fa, de tant en tant, aquesta dona, que surt de la seva finca, cuina i perd unes deu hores sense venir? ¿Què sol fer aquesta dona al bosc?*

Una vegada aquella dona, la dolenta, va anar allà al bosc. Es va amagar a sota dels arbres. Aleshores Ngwalezie se'n va anar a la finca. Va portar el seu menjar, va començar a cuinar; i en havent cuinat se'n va anar on la seva filla. Caminant, caminant, caminant, fins arribar on era la seva filla. A mesura que anava caminant, la dolenta, Ngwakondi, l'anava seguint a poc a poc, a poc a poc, perquè no senti el pas ni soroll mentre va caminant. La pobra dona va arribar on la seva filla. Hi va arribar. I tenia manera de cridar la seva filla. La manera era: *Aquesta manera que et crido, serà tres vegades, perquè sàpigues que sóc jo, la teva mare*.

Bé. Aquella dona la va començar a cridar: *Filla meva! Filla meva! Filla meva!* Va contestar. Va sortir. Va agafar el seu menjar i se'l va menjar tranquil·lament. De la manera que feien allò, la dolenta, Ngwakondi, estava ja amagada. Aleshores, abans que tornés la bona, que és Ngwalezie, ella va tornar corrent i va arribar a casa seva. Aleshores la bona, que és Ngwalezie, va tornar a casa seva tranquil·lament.

L'endemà va anar al bosc. I la dolenta es va quedar a casa. Va preparar el seu matxet, el va esmolar bonament, i se'n va anar al bosc. Perquè sabia la manera com Ngwalezie cridava la seva filla, que era tres vegades, va captar la seva veu de la manera com cridava la seva filla, després se'n va anar allà al bosc. Va començar a cridar: *Filla meva! Filla meva!* i *Filla meva!* Ella va contestar: *Sí, mare, sóc aquí! Ets tu, la que em va deixar en aquest tronc d'arbre, i vaig a sortir.*

En sortir la pobra filla, aquella dona li va llançar el matxet, la va agafar aleshores, la va matar, va llançar el seu cos en el bosc. I va tornar a casa tranquil·lament com si no hagués passat res.

¿Què va passar? Quan Ngwalezie, que és la bona, va arribar a casa, va començar a cuinar. En acabar de cuinar va començar a caminar, a poc a poc, a poc a poc, fins arribar al lloc on era la seva filla. Però quan caminava s'anava estranyant: *Sembla que aquí hi ha sang. ¿Han matat aquí un animal? No res. Potser aquesta sang no és sang d'un animal, és sang d'una persona. Potser és la meva filla!* La pobra dona seguia, però no tenia ganes d'anar-hi, perquè sabia que ja han mort la seva filla. En arribar al lloc es va estranyar: *Hum! Deu ser que han fet alguna cosa aquí.* Va començar a cridar: *Filla meva! Filla meva! Filla meva!*

La seva filla sense contestar, tres vegades. Va cridar més: *Filla meva! Filla meva! Filla meva!* Sense contestar. *Oh, Déu meu, ja ho sabia!* La pobra dona va tornar a casa plorant. Va dir: *Jo també he de fer de la manera que penso.* Va esmolar el seu matxet i va matar la dolenta, que és Ngwakondi. Aleshores ella es va quedar amb el seu marit Ndjambu tranquil·lament[1].

---

[1] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 15.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 12/11/86.

Rondalla número 01

Grup: **N** (Ngwalezie, 1)

Personatge principal: Ngwalezie

FUNCIONS: situació inicial
prohibició
transgressió
interrogatori
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

informació
engany
complicitat
malifeta

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ngwalezie
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi, Ndjambu
referent:

Personatges del cicle contraposats:
Ngwalezie / Ngwakondi, Ndjambu

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
fills mascles / fills femelles

2

La rondalla té el títol de Ndjambu de sempre amb la seva dona Ngwalezie. Aleshores Ndjambu tenia dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi. Va dir Ndjambu: *Jo, aquesta vegada, vaig de viatge.* Però Ndjambu pensava que aquell viatge era d'anada, és a dir comprovant de les seves dones quina és la bona i la dolenta. Aleshores, per fer-ho així, havia de fer manera que una prova de cadascuna. Aleshores Ndjambu va anar al seu viatge. En anar-se'n de viatge va dir: *Perdoneu-me, dones. El que he de fer ara, jo us deixaré a cada una de vosaltres alguna cosa. Aquesta cosa em servirà quan tornaré de viatge. Aleshores la gent que jo portaré d'allà menjarà les coses que us he deixat.*

Aleshores és el bou. I el va posar a cadascuna d'elles en un garrafó d'aquells. Aleshores l'home se'n va anar al seu viatge. Estaven allà, estaven allà, ja pensaven que va dir que *Tornaré al cap d'uns quatre mesos.* Quan van arribar a uns tres mesos i mig, Ngwalezie va agafar el garrafó de Ngwakondi. Aleshores el va deixar. Ngwakondi, ¿què va fer? També va agafar el de Ngwalezie. El que va fer, va començar a menjar-se tot el bou que hi havia a dintre. I va començar a ficar tonteries allà a dintre, dintre del garrafó, i les hi va posar i el va tancar.

En lloc que Ngwalezie visités la seva cosa, no la visitava. Després va arribar Ndjambu. Va dir: *Bé. Les meves dues dones, vull que cada una de vosaltres porti el que jo us vaig deixar.* Va portar un plat gros i cada una anava posant la cosa allà a dintre. Ngwakondi, perquè sabia que havia fet mal a Ngwalezie, va anar ràpidament, va agafar el garrafó, va començar a treure'n les coses, el que hi havia a dintre. Ngwalewzie, quan va anar a agafar el seu, va mirar: *Cony! Sembla que aquí hi ha alguna cosa!* La pobra dona ja volia reclamar la seva cosa i no hi havia manera. Ndjambu es va enfadar: *Aquí hi ha hagut un abús.*

Aleshores ja era una cosa de vergonya: tenia gent a casa esperant ja la cosa. Va dir: *Jo, la manera que he de fer és matar una dona, que és Ngwalezie.* Els seus amics li van dir: *No. Tenim aquí una prova.* Van anar a un riu, van posar fil, el van lligar a cada costat: *Aleshores, cada dona passarà allà. - Vinga, Ngwalezie, aixeca't!* La pobra dona es va aixecar. Va passar, va passar a l'altre costat. Ngwakondi, en aixecar-se, doncs va caure a l'aigua. La gent cridava: *Oh, oh! És Ngwakondi qui ha fet mal!* Aleshores va dir: *No, no sóc pas jo!* Es va tornar a aixecar.

Un altre sistema: van agafar, perquè n'hi havia un que tenia allà màgia, aleshores va cridar el tauró: *Cada una estarà al damunt del tauró. Aleshores donarà unes cinc voltes.*

Ngwalezie es va posar al damunt del tauró. El tauró la va portar. Va donar cinc voltes, va tornar a terra. Ngwakondi es va posar en el tauró. Ja hi anava. Doncs va caure a l'aigua i el tauró se la va menjar.

Doncs van tornar a casa. Allà és on Ndjambu va acceptar que Ngwalezie és una dona per a ell. Aleshores van servir els seus companys i el fill. El Sr. Ndjambu va quedar contentament amb la seva dona Ngwalezie. Aleshores els seus amics van tornar d'on venien. La rondalla ja[7].

[7] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 13.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 14/11/86.

Rondalla número 02

Grup: **N** (Ngwalezie, 1)

Personatge principal: Ngwalezie

FUNCIONS:

situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
engany
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ngwalezie
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari: Ndjambu
heroi fals:
agressor: Ngwakondi, Ndjambu
referent:

Personatges del cicle contraposats:
Ngwalezie / Ngwakondi / Ndjambu

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta

3

Hi havia una vegada... Vivia un home anomenat Ndjambu en un poble amb les seves dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi. L'home va calcular que *El que he de fer és marxar de viatge. Quan acabi el viatge tinc un plàtan aquí, un fruiter, que em servirà el dia que jo vindré amb els meus amics. Ens ho passarem bé amb aquest plàtan. Ens el menjarem. Que ningú no intenti tallar-lo. ¿M'enteneu?* Les seves dones van acceptar-ho.

L'home va anar al seu viatge. ¿Què van fer? Ngwakondi, que és la dolenta, es va aixecar i va dir: *Aquest plàtan, me l'he de menjar.* Va tornar a casa seva. L'endemà, Ngwalezie va anar a les seves finques. La pobra dona, allà treballant. I Ngwakondi, que és la dolenta, va agafar el seu matxet i va anar a tallar el plàtan. Va començar a cuinar-lo. I les restes, les peles del plàtan, les va anar a deixar a la banda de Ngwalezie, que és la bona. Ho va posar a sota de la seva brossa, on solen deixar la brossa, allà a dintre, perquè el dia que començaran a jutjar tot això, que no ho descobreixin al costat de la primera, sinó de la segona.

¿Què va passar? Ngwalezie va tornar de la seva finca i va entrar a casa. Va cuinar les seves coses. Quan ja sabien que s'acostava el temps que arribés Ndjambu, Ngwalezie va mirar. Aleshores va preguntar a Ngwakondi: *¿Qui ha tallat el plàtan? - Jo no sé res. ¿Per què em preguntes? - Et pregunto, ¿per què? Perquè som veïnes d'aquí en primer lloc, amb el mateix marit. Tot el que veuria faltar aquí t'ho pregunto.* Es van quedar allà assegudes.

Quan va tornar Ndjambu, bonament va arribar a la cuina. Va saludar les seves dones i va mirar. No veia el plàtan. Va cridar les seves dues dones: *¿On és el plàtan?* Ngwakondi, com a dolenta, va presentar primerament: *Jo no sé res, que no sé res, que no sé res. - Però, ¿com? Ngwalezie, ¿què et passa? ¿Qui ha tallat això? -Que no ho sé [...]. - Ara ho sabreu.* L'home va agafar la seva escopeta i va dir: *Ara mateix, investigueu tot això.* Van passar per la cuina. De la cuina, al darrera. Per la porta del darrera van passar per allà a buscar per tots els llocs, i res. Va dir: *Ara, cal investigar clarament.* Van investigar allà on solen deixar la brossa. Tot això mirant, mirant, mirant, van trobar les peles del plàtan a la banda de Ngwalezie.

Va dir: *Bé, el que he de fer.* Va agafar l'escopeta, hi va posar bala, va disparar. Ngwalezie va caure. Van portar un taüt, van fer una tomba, la van ficar dintre de la seva pròpia tomba. ¿Què feia Ngwakondi? Cada matí, en lloc d'anar a la seva finca, ella se'n va anar. Fins arribar on hi havia aquell sepulcre.

S'aixeca. Va començar a ballar: *Des que jo vaig fer, des que jo vaig menjar plàtan, i ho vaig fer perquè ho vull fer.* I cada dia feia això. Un dia d'aquells Ngwalezie va dir: *Avui [...] aquella dona, cada vegada que fa aquelles coses, el que he de fer és menjar-me-la i fer-la.* La pobra dona es va aixecar i la va agafar ben fort. Ngwakondi venia plorant: *No sé què és el que em passa, no sé què és el que em passa.* Es va acostar a casa seva. Aleshores el seu marit li va preguntar: *Què és el que et passa? - Que no ho sé. - Digues. - Però si jo cada matí, cada vegada que anava a la finca, em parava a ballar on Ngwalezie, cantant allà, tots els matins cantant. Cada vegada que torno, cantant.*

Ngwakondi, després va morir. Ndjambu es va quedar sense dones. Per la seva culpa de matar i no saber jutjar ni les persones[3].

[3] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 12.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 25/02/87.

Rondalla número 03

Grup: N (Ngwalezie, 1)

Personatge principal: Ngwalezie

FUNCIONS:

situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
engany
complicitat
malifeta
principi de l'acció contrària
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ngwalezie
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent:

Personatges del cicle contraposats:
Ngwalezie / Ngwakondi / Ndjambu

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
morts / vius

4

En un poble vivia Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwakondi i Ngwalezie. Vivien plegats. Aleshores, cada dona tenia el seu menjar, la seva cuina. I darrera de cada cuina hi havia plàtans. Al mig de les dues cuines, el marit tenia un galliner on hi havia moltes gallines. Durant el temps donava a les seves dones gallines perquè se les mengessin. A ell mateix no li interessaven. Quan es van acabar totes aquelles gallines va quedar un gall gros, i l'home va dir: *Aquest sí que és meu. Vosaltres us heu menjat la resta, però aquest, que ningú no se'l mengi. Me'n vaig de viatge on el meu amic. Ell em va dir que em prepararà un gall gros. Quan jo arribi allà, ens el menjarem. De la mateixa manera, jo reservo aquest gall meu: que quan torni portaré amb mi el meu amic; i el dia de l'arribada ens menjarem també el meu gall gros, igual que jo faré en arribar allà.* Les dones van dir que *D'acord.*

El marit va preparar el seu equipatge i va marxar de viatge. Va arribar a la casa del seu amic, i aquest li va preparar bé el menjar. Li van matar un gall gros i se'l van menjar tots dos. Aleshores ell va dir al seu amic: *Jo no tinc res per donar-te. L'únic és que he de tornar a casa meva amb tu, perquè ens mengem el gall que tinc.* El seu amic li va dir: *Bé, això està bé: si t'has menjat el meu, aleshores jo també m'he de menjar el teu.*

Com que, quan l'home estava allà, la seva maleïda dona Ngwakondi va matar aquell gall i se'l va menjar de dia. Va agafar totes les plomes i va anar a llançar-les darrera de la cuina de Ngwalezie. Aleshores el marit va tornar. En arribar, va saludar les seves dones. Els va presentar el seu amic. Ell va dir a les seves dones: *Mateu el meu gall gros, perquè me l'he de menjar amb el meu amic.* Ngwakondi va dir: *Doncs... aquell gall, no el veig, eh! Fa uns quants dies que jo no he tornat a veure aquell gall.*

El marit va dir: *Però, ¿com és possible? El gall que vaig deixar aquí! A més a més, us vaig dir que el cuidéssiu amb molta precaució i seguretat perquè tornaria amb el meu amic perquè ens el mengem.* Aquesta va dir que *Jo no sé res.* El marit va preguntar a l'altra dona, Ngwalezie, i aquesta va dir que *Jo no en tinc ni idea. No he vist aquell gall des de fa uns dos dies.* Ngwakondi va dir: *Doncs podem anar mirant darrera de les cuines, mirant a la brossa. Qui es mengi la gallina pot llançar les plomes allà o amagar-les a sota d'una altra brossa. Així es pot saber més bé.*

Van començar a mirar i aquella maleïda Ngwakondi es va dirigir directament darrera de la cuina de Ngwalezie, on es llançava la brossa, i va dir:

Doncs aquí hi ha aquestes plomes. Jo no sé com és que han d'aparèixer aquí: és a dir que es va menjar en aquesta cuina. L'home hi va anar en veure les plomes. La pobra Ngwalezie estava tremolant ja de por perquè era innocent, no sabia res.

I el seu marit li va dir: *Com que tu m'has faltat així, malgrat haver dit que no toqueu aquell gall i tu te l'has menjat, jo et mataré perquè no hi tinc res a fer: el meu amic passarà gana un dia.* La maleïda Ngwakondi va tornar tranquil·lament a casa seva. Ngwalezie estava dient al seu marit que *No sé res, si's plau! No em vaig menjar aquell gall!* L'home va dir: *No vull saber res.* Va agafar la seva dona i va ordenar a la gent del poble que la matés. Van matar aquesta dona i van anar a enterrar-la. Aleshores l'home es va quedar sol amb la maleïda Ngwakondi.

Ngwakondi, cada dia que anava a la finca, després de la mort de la seva rival Ngwalezie, després de treballar a la finca, quan tornava, baixava la seva cistella al cementiri[4] i es quedava allà al cementiri ballant, dient: *Estic plorant la meva rival, estic plorant la meva rival. Jo menjant el que és aliè i llançant-lo a la brossa darrera de la seva cuina. Estic plorant la meva rival, estic plorant la meva rival. Jo menjant el que és de la suor i llançant-ho a la brossa en el seu lloc de la brossa*[5]. Cada dia ho feia.

Un altre dia va tornar a la finca. Després de la finca va venir al cementiri i s'hi va aturar. Va baixar la seva cistella i va començar a ballar, cantant. La cançó deia: *Jo ploro la meva rival. Estic menjant i vaig menjar el sofriment i vaig llançar brossa darrera de la seva cuina al seu lloc de la brossa. Jo ploro la meva rival. Jo menjant la suor i llançant brossa al seu lloc de la brossa*[6]. Cada dia, aquesta dona ho feia. Una persona del poble ho va descobrir i ho va dir al seu marit. Aquest, ni hi va pensar. Una altra vegada una altra gent hi va anar, es va amagar i ho va veure tot. Van tornar, ho van explicar al seu marit i aquest res, no ho acceptava.

Un altre dia, quan aquella maleïda Ngwakondi va anar una altra vegada a la finca, en tornar va deixar la seva cistella allà, es va aixecar damunt del cementiri i va començar a ballar cantant: *Jo ploro la meva rival. Jo menjant la suor i llançant la brossa al seu lloc de la brossa*[7]. A mesura que anava cantant i ballant, li va quedar enganxat en el cementiri un peu. Tota la cama li va quedar immòbil. En voler moure aquella cama, no hi havia manera.

---

[4] A la tomba de Ngwalezie.

[5] Es tracta d'una cançó que l'informador va cantar solament en la versió en llengua ndowe.

[6] Ibídem.

[7] Ibídem.

Va començar a cridar dient: *Ngwalezie, deixa'm! Ngwalezie, deixa'm!* No hi havia manera. En moure l'altra cama, també ja estava enganxada. No hi havia manera. Va començar a moure's amb força, fins que va caure de cul i el cul també li va quedar enganxat al cementiri. En tocar una mà per provar d'empènyer el terra i aixecar-se, la mà li va quedar enganxada. En baixar l'altre braç i tocar amb la segona mà, aquesta també li va quedar enganxada al cementiri.

Va continuar movent-se, fins que va caure d'esquena i també l'esquena li va quedar enganxada damunt del cementiri. I ella es va quedar totalment enganxada al cementiri. El seu marit va començar a esperar-la i la dona no arribava. Ho va comunicar al poble i totes les dones que van tornar de la finca van dir que *No hem vist la teva dona. Ja et vam dir que ella té el costum d'anar a cantar damunt del cementiri de l'altra, i tu no t'ho creus.* Ell va cridar la gent del poble i els va dir que l'acompanyessin allà.

Van anar directament al cementiri i van trobar aquesta allà, encara viva. Van intentar treure-la, i sortia amb tota la terra. No hi havia manera. Li van demanar: *¿Què ha passat?* I ella ja no va amagar res. Va explicar tot el que feia i va afirmar que va ser ella qui es va menjar el gall i va anar a llançar les plomes al lloc de la brossa de la seva rival i van matar la seva rival en lloc seu, i ara ella s'ha quedat enganxada al cementiri de la seva rival per estar ballant allà cada dia, cantant dient: *Estic plorant la meva rival. Jo ploro la meva rival. Menjo la suor i llenço la brossa al lloc de la brossa de la meva rival*[8].

La gent provava de treure-la i no hi havia manera. Van tornar al poble. L'endemà, quan hi van anar al matí, van trobar que ja era morta. I aquesta es va quedar morta damunt del cementiri de la seva rival[9].

---

[8] Ibídem.

[9] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 14.
Explicada per **Rogelio Cristian Dikabo**, 13/03/87.

Rondalla número 04

Grup: N (Ngwalezie, 1)

Personatge principal: Ngwalezie

FUNCIONS:

situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
engany
complicitat
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ngwalezie
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi, Ndjambu
referent:

Personatges del cicle contraposats:
Ngwalezie / Ngwakondi, Ndjambu

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta

5

Hi havia una vegada... Vivia un home anomenat Ndjambu amb la seva dona Ngwalezie. Aleshores, Ngwalezie va agafar l'embaràs i va donar a llum una noia anomenada Ilombe. Perquè el seu pare era un pobre, no tenien res, aleshores la noia va decidir anar-se'n a qualsevol lloc en cerca de la vida. Va demanar-ho al seu pare i la mare, li van deixar.

La noia va començar a caminar. Aleshores va arribar a la costa. Va començar a caminar per la platja, per la platja, per la platja, fins arribar a una distància d'uns quants quilòmetres. Allà la noia veia un noi que estava també a la platja. El va mirar: *Déu meu, ¿seria assassinat, o un assassí?* No va passar res. Aleshores la noia va començar a caminar, a caminar, a caminar, fins arribar on era el noi.

Li va preguntar el noi: *¿On vas?* La noia es va quedar amb la boca tancada. Li va preguntar per segona vegada: *¿Com et dius? - Em dic Ilombe. - ¿On vas? - Vaig a buscar-me la vida. - ¿A buscar-te la vida? - Sí. Quin remei! Que nosaltres, en el poble, som tan pobres i així que no puc suportar viure així. Per això he vingut a buscar un marit, un home que em podrà cuidar fins a la meva fi.* El noi es va aixecar i va dir: *Jo també estic aquí en cerca d'una dona. I m'ho passo malament aquí. No passa res. Ens podem casar i aleshores viurem així feliços.* Li va dir: *Jo em dic Mangongo. Des que som aquí cal tenir present que la meva mare és una fantasma. I no li agrada que aquí vingui la gent.*

Bé. I, ¿què farem? -va demanar la dona. L'home va dir: *Tu no et preocupis. Hi anirem així.* Aleshores van començar a caminar fins arribar a casa. Hi van entrar. De moment la mare era a la seva feina. L'home va pensar, va dir: *¿Què és el que he de fer? El que he de fer és preparar-li a ella un llit a sota de l'altre llit. I així hem de fer que vagis a buscar alguna cosa com una espiga de taronja; aleshores, a mesura que aquesta dona estigui dormint, la vas punxant amb això una miqueta i així notarà que hi ha alguna cosa que l'està picant allà o una bestiola que la molesta. Aleshores aquesta dona sortirà del llit i anirà a dormir a un altre llit. ¿D'acord? - Sí.*

La noia es va ficar a sota del llit. Hi dormia. Cada vegada que la dona anava a fer la seva feina, sortia. Van passar tres mesos i la noia va agafar l'embaràs. Va començar: *Déu meu, ¿què és el que he de fer aquí? ¿I què faré?* L'home li va dir que *No et preocupis*. Es van ficar allà, van passar dies i va arribar el moment.

La noia va donar a llum un fill. Bé. Una nit aquella dona se'n va anar al llit. Sentia una mica de moviment a sota del llit. Va preguntar al seu fill: *¿Aquí hi ha alguna cosa? - No, mare, aquí no hi ha alguna cosa.*

La va punxar. *¿Què és el que em punxa aquí? ¿Què és el que passa?* - va preguntar al seu fill. Li va dir: *Mare meva, Des que vostè has dormit aquí en aquest llit has notat que hi ha alguna cosa que et pica aquí. [...] Vés-te'n a dormir a l'altre llit.* Va sortir, se'n va anar a l'altre llit. La dona dormia, dormia, dormia, però si així no hi havia manera, la noia va pensar que *Aquesta dona em matarà, em matarà.* Va sortir la noia i va dir: *Marit meu, em penso que jo torno al meu poble. No puc aguantar-me aquí amb el pobre nadó; si no, aquella dona el matarà igual que a mi mateixa.*

L'home va dir: *No hi ha de què.* Va preparar carbassa, cacauets, i aleshores li va dir: *Aquí et dono aquestes coses. Et serviran quan la meva mare potser et perseguirà. Aleshores llançaràs un per un i ella començarà a menjar-ne. Abans d'acabar-lo marxaràs i ja arribaràs al teu poble. ¿D'acord? - Sí.* La noia va sortir. L'home va començar a acompanyar-la. L'acompanyava amb consells, com havia de tenir cura del seu fill, i així. Aleshores la noia ja se n'anava, ja se n'anava, i en mirar endarrera ja veia aquella dona venint.

Va començar a llançar carbassa per carbassa. Després de carbassa, cacauet. La noia va mirar. Ja li quedava poc cacauet. Aleshores al darrera li va llançar una cosa que tenia a la mà i es va convertir en un gran riu. L'home deia: *Oh, Déu meu, mare meva! És el meu fill! Si's plau, és el meu fill! Si's plau, que no mati el meu fill!* Aleshores la dona se'n va anar fins arribar al seu poble i allà vivien feliços amb el seu pare i la seva mare.

I així és la rondalla[10].

[10] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 6.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 09/12/86.

Rondalla número 05

Grup: N (Ilombe, 1)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
mancança
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
persecució
auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ngwalezie, Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos: carbassa

Temes principals:
casats / solters
morts / vius

6

En un poble vivia Ndjambu amb la seva dona Ngwalezie i la seva filla Ilombe. Ilombe no desitjava cap home. Cada home que venia en cerca d'ella, no l'acceptava. I en va sortir un i va intentar que *Intentaré fer alguna cosa*. Se n'hi va anar i va trobar els soldats a la porta.Va demanar permís i la dona no el va acceptar. Va dir als soldats que l'enviïn a qualsevol lloc. L'home va tornar. Un altre es va aixecar. Se'n va anar. La dona va dir: *Si's plau, que aquest home que ve que no s'acosti aquí*. L'home va tornar.

I es van reunir els homes. Van dir: *Senyors, ¿quina opinió hem de fer servir? ¿Per què? Perquè aquella dona no accepta i no vol qualsevol home*. Un va dir: *Jo tinc una bona idea*. L'home va anar fins arribar a casa d'aquella dona. Va entrar. Va pujar a dalt. Va dir: *Escolta, si's plau, Ilombe: Jo no vinc aquí per pronunciar-me amb tu. El que vull és casament*. La dona va dir: *Escolta: torna tranquil perquè no et vull fer res*. L'home va baixar, va tornar.

I un dia una fantasma d'aquelles es va aixecar. Va dir: *¿Què he de fer?* Va començar a demanar en el primer poble: Mitjons. Se'ls va posar. Sabates. Se les va posar. Camisa. La va demanar al seu amic i se la va posar. Jaqueta. Se la va posar. Corbata. Se la va posar. Barret. Se'l va posar. Les ulleres. Se les va posar també. I va començar a caminar fins arribar prop de la casa.

La dona es va aixecar. L'home va dir: *Si's plau, soldats: deixeu pas a aquest home que ve, perquè és el millor i m'enamoro d'ell*. L'home va començar a caminar i va pujar fins dalt. Li va preguntar la dona: *¿Què tal?* - L'home va contestar: *Estic*. La dona va cridar el seu pare i van dir: *No hi ha altra manera. Aquest home és l'únic que vull*. Van fer la cerimònia, tot allò, i l'home va dir: *No hi ha altra cosa, m'he d'emportar la meva dona*. Li van dir: *No hi ha de què*. Van arreglar les coses. L'home va començar a baixar amb la seva dona.

Quan anaven junts, un va sortir. Va dir: *Escolta, si's plau: les meves ulleres*. L'home es va treure les ulleres i les va donar a l'amo. A dues passes: *Escolta: el meu barret*. Se'l va treure. Un altre venia: *Escolta, si's plau: la meva jaqueta*. Es va treure la jaqueta. *Escolta: la meva camisa*. Es va treure la camisa. *Escolta: les meves sabates*. Se les va treure. Fins que quan li van treure totes les coses, es va quedar despullat.

Allà la dona li va preguntar: *Però, ¿què passa? ¿Com que així ets?* Li va dir que *No et preocupis. Anem a arribar.* Fins arribar on són els sepulcres, es van aixecar allà. Allà la dona va pensar: *Això no és possible perquè jo amb aquest home ens casem.* I tenia la seva ombrel·la. Va dir: *Si's plau, perdona'm. Vull fer una necessitat.* La dona va marxar, va deixar la seva ombrel·la allà i va començar a parlar amb l'ombrel·la[11].

L'home va entrar. La dona va començar a parlar amb allò i se'n va anar caminant. Se'n va anar corrent a força quilòmetres. Allà l'home va preguntar: *Escolta, Ilombe, ¿què passa? - Escolta, si's plau, tinc diarrea. No puc sortir d'aquí. - ¿Per què? - Espera't un moment. Vinc ara.* L'home allà esperant. Com que la tia se'n va anar corrent. I l'home: *Però, ¿com? ¿Què passa? Escolta, dona: ¿surts d'allà o no? - Vinc ara.* Com que la dona ja no és allà. Aleshores l'home va dir: *Això és impossible.* Va sortir i va trobar solament una ombrel·la. Va dir: *Quina bestiesa!*

L'home va sortir. Va anar corrent. Va començar a volar i la veia com anava corrent. ¿Què va passar? La dona ja estava prop del poble. L'home també ja l'encalçava. Fins arribar a la porta. Allà l'home va arribar. Ilombe va caure a la porta. L'home va tornar. Li van dir: *¿Què passa?* [Ilombe] ja no sabia què dir, ni explicar el que va passar. Es va quedar muda. Li van fer la química. Van portar tota mena de fulles i medicines típiques[12]. I Ilombe sense dir res. Fins que va venir un medecinaire. La va curar. Ilombe es va aixecar.

Va explicar tot allò. Li van dir: *Per no voler a la primera, ni a la segona, mira com has patit. Així us mereixeu*[13].

---

[11] Mitjançant l'ombrel-la.

[12] Tradicionals.

[13] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 7.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 28/01/87.

Rondalla número 06

Grup: N (Ilombe, 1)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
mancança
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
reparació
tornada
persecució

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ngwalezie, Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:

Personatges meravellosos: medecinaire

Objectes meravellosos: ombrel·la

Temes principals:
casats / solters
casament encertat / casament esguerrat
morts / vius

7

En un poble vivia Ndjambu amb la seva dona i la seva filla anomenada Pandjambu, una nena molt bonica. Cada dia venia un home per conquistar aquella noia i no acceptava. Fins que tots els homes del poble van passar conquistant-la i no volia ningú. Van començar a venir animals. Passava diàriament animal per animal, i no acceptava cap animal. L'únic animal que no va arribar era la boa. I van començar a venir els ocells. Van acabar tots els ocells i no n'acceptava cap. Per últim va venir la boa, una boa que havia canviat la pell de nou. Era tan brillant la pell d'aquesta boa que un mirall. I la noia va acceptar la boa.

La gent li va dir: *¿Acceptes casar-te amb aquest animal?* I va dir que sí. Bé. Es va celebrar el casament i van començar a caminar, anant al poble de la boa. Portaven una cistella molt grossa de menjar. A mesura que anaven caminant, la boa anava demanant menjar. Fins que la dona li va preguntar: *Però, no t'acabaràs tot aquest menjar pel camí! I jo, ¿quan menjaré? I, ¿què menjarem en arribar a casa?* I la boa li va dir: *No importa. La mateixa persona és menjar.* I la nena no entenia què significava que la persona és menjar, malgrat que ella sabia que la boa s'empassava les persones.

Van marxar fins que la cistella s'anava buidant de mica en mica. Per cada quilòmetre que anaven, la boa deia que descansin per estar menjant. Quan es van allunyar moltíssim del poble, estant ja en un bosc verge, la boa ja sentia gana i ja no hi havia menjar, s'ho havia acabat de menjar per tot el camí. I va dir a la dona: *Doncs... ja que no hi ha menjar, tu ets l'últim menjar.* La nena va voler córrer i la boa li va donar una cabotada i la nena va caure desmaiada. La boa va començar a tirar-li saliva com de costum, perquè se l'empassés amb facilitat. I va començar a empassar-se la nena.

A mesura que s'empassava la nena, passava animal per animal. Primerament va passar l'antílop i la nena li va començar a cantar: *Si's plau, antílop, si's plau, antílop: digues als del poble que la boa s'està empassant Pandjambu*[14]. La nena es deia Pandjambu. L'antílop li va dir: *No és possible, perquè no em vas acceptar.* Se'n va anar. Van passar animals per animals i ella anava cantant successivament i cap animal no acceptava.

---

[14] És la lletra d'una cançó que l'informador només va cantar en la versió en llengua ndowe. Més avall torna a aparèixer diverses vegades.

Van començar a passar els ocells. Va venir el colom i ella va dir: *Colom, si's plau, colom, si's plau, vés a dir als del poble que la boa se m'està empassant, que la boa se m'està empassant ja.* El colom li va dir: *No. Et vaig conquistar i no em vas acceptar. More't d'una vegada!* Van venir altres tants ocells, tants animals, i no res. Passaven les persones, ja anava demanant favors i ningú no acceptava. Sempre cantava per cada un que veia una cançó que significa: *Si's plau, digues als del poble, si's plau, digues als del poble que la boa s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu ja.* I ningú no acceptava, tant persones com animals i ocells.

I quedava un sol ocell que no havia passat per aquell lloc, un que viu sempre en els boscos verges, que té un coll molt llarg, anomenat *motombu*. De seguida, a aquell arbre va venir i es van aixecar les branques de l'arbre en el que eren a sota la boa i la seva esposa Pandjambu. I aquesta, en mirar a dalt, va veure aquell ocell. I la boa ja se li havia empassat tota la part del cos, ja li arribava fins a les espatlles. Només tenia part del coll i el cap a fora. I la nena va començar a cantar: *Si's plau, motombu, si's plau, motombu, digues als del poble que la boa s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu ja.* I aquell ocell li va dir: *Vaja! Et vaig conquistar i no em vas acceptar. Però si no fos que sóc cristià, no ho diria; però et faré aquest favor.*

L'ocell va anar corrent al poble i es va aixecar damunt d'un arbre i va començar a cantar la mateixa cançó: *Si's plau, ocell, digues als del poble que la boa s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu, empassat.* L'ocell repetia cantant: *Si's plau, ocell, si's plau, ocell, digues als del poble que la boa s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu, s'està empassant Pandjambu, empassat.* La gent van saber això i van començar a córrer amb llances, destrals, matxets, ganivets i altres coses per atacar la boa. Van anar-hi i van trobar que la nena es quedava solament amb el cap a fora, tot el cos a dintre ja de l'estómac de la boa. Van arrencar a la boa el seu ventrell des de la boca fins a tot l'estómac, i en van treure la nena.

I la gent li van començar a dir: *¿Et recordes del temps que et vam estar conquistant i no acceptaves? ¿No et vam preguntar, al poble, que tu acceptes casar-te amb un animal com aquest i vas dir que sí?* La nena es va quedar sense paraula. Conservava el seu color de la pell des del coll fins a dalt, i del coll baixant ja tenia un altre color, perquè venia dintre de l'estómac d'un animal. Aleshores van començar, la van portar als medecinaires del poble, van començar a tractar-la fins que va recuperar la seva pell dintre de poc temps. I ja no acceptava cap animal. Es va casar, finalment, amb un home[15]

---

[15] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 36.
Explicada per **Rogelio Cristian Dikabo**, 09/02/87.

Rondalla número 07

Grup: N (Ilombe, 1)

Personatge principal: Pandjambu (= Ilombe)

FUNCIONS:

situació inicial
(prohibició)
(transgressió)
interrogatori
informació
complicitat
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
persecució
auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Pandjambu (= Ilombe)
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:

Personatges meravellosos: medecinaires

Objectes meravellosos:

Temes principals:
casats / solters
casament encertat / casament esguerrat
engoliment per un animal

8

Hi havia una vegada... Era una vegada... Vivien en un poble tres persones. De les tres persones, un senyor, la seva dona i la seva filla. I no volien que la seva filla vagi a casament. Doncs en veure que la seva filla no volien que anés a casament, la filla ja volia anar a casament perquè ja portava molt de temps que la gent la conquistava i la seva mare no acceptava cap persona.

Així va venir un senyor, a conquistar la seva filla. Li va demanar pel casament. La seva mare va acceptar i el seu pare no va acceptar. El casament es va suspendre i el senyor se'n va tornar. Una altra vegada va venir un altre senyor a conquistar la noia; perquè en aquell poble només hi havia una noia que mai no anava a casament. Doncs en venir aquell senyor va conquistar la noia. En conquistar la noia, la noia va acceptar. Però la seva família no ho va acceptar. No ho van acceptar. Així li van deixar un llit per dormir, perquè no tornés al seu poble, perquè el seu poble era lluny. Doncs d'això l'home va dormir. Li van preparar un llit, li van donar aigua per dutxar-se, li van fer de tot, i no va arribar a casar-se amb la dona.

Van passar més de trenta homes aproximadament. I la seva família mai no va arribar a acceptar-ne ni un. Així, una fantasma va arribar a aquell poble. Li van explicar el cas de la noia, que mai no anava a casament. L'home va dir: *No us preocupeu. Jo he d'anar a treure aquesta noia de la mà del seu pare i la seva mare*. La gent ja desesperadament. L'home va anar a un poble. A cada casa va anar demanant el que podia vestir, perquè anava despullat. En anar a cada casa li donaven uns calçotets. Va anar a una altra casa: un parell de sabates. Va anar a una altra casa: uns pantalons. Va a una altra casa: li donen una camisa. Va a una altra casa: li donen una pinta per pentinar-se. Va a una altra casa: li donen una jaqueta. Va a una altra casa: li donen una altra vegada una corbata, i l'home estava quasibé disposat per anar a aquell poble.

Quan l'home estava ja complet amb tot el vestit, va demanar a un senyor una bici. Com que el poble era lluny, va demanar al senyor una bici i ell anava caminant, pensant com començarà a conquistar la dona. Ja hi anava, ja hi anava, ja hi anava, ja hi anava, ja hi anava... Gairebé faltaven dos quilòmetres per arribar al seu poble, el poble de la dona. L'home va aturar la bici. Estava preparant ja la seva jaqueta, com que no la portava posada, amb molt de sol. En posar-se la jaqueta l'home va pujar una altra vegada a la bicicleta i ja seguia caminant. Caminant, caminant, caminant, va arribar gairebé a les tres de la tarda a aquell poble.

Doncs la noia, en veure el senyor com anava ben vestit, doncs la noia s'hi va il·lusionar amb aquell senyor. En il·lusionar-se, la noia el va servir bé, el va portar a casa seva, li va donar una cadira, li va preparar el menjar, li va fer de tot com es pot fer a un senyor. Així, en veure que l'home també li servia bé, del que ell va portar, va presentar l'home als seus pares. Els seus pares el van acceptar. Però, a la primera, van dir que *No podeu dormir al mateix llit, sinó que cadascú dormirà al seu, cadascú a la seva cambra*. Bé. L'home va dir que *No hi ha problema, el que vull és la dona*. L'home es va banyar, va menjar, va dormir, es va acomiadar de la dona i va dormir cadascú a casa seva.

Al matí el van despertar. En despertar-se el senyor, li van donar una galleda d'aigua. Es va dutxar, va esmorzar, i ja estaven parlant per poder convèncer els senyors. L'home va dir: *Senyors, jo em vull casar amb aquesta noia. I, si ho accepteu, jo he vingut disposat a emportar-me aquesta noia a casa meva. Jo us donaré tot el que em demanareu, però el que vull és la noia.* Els pares van dir: *Com que no siguis tan bandit com els altres.* L'home va dir: *Jo el que vull és la dona. No vull ni la paraula del que es diu bandit, ni res. Quan l'home vol una dona, si és bandit o no és bandit no és problema. El cas és que jo vull que em demaneu el que vulgueu. Jo us ho facilitaré.*

El pare va dir: *No és el que vulguem; volem que si t'emportes la nostra filla, que la mantinguis com nosaltres l'hem estat mantenint*. L'home va dir: *No hi ha altra manera. A més que el que es pot fer amb la noia és dir-li el que pot fer i complir amb la missió*. El pare va dir a la mare: *Sembla que aquest noi està decidit a casar-se amb la nostra filla. ¿Què n'opines?* La dona va dir: *Jo només t'espero a tu. Jo no tinc paraula, jo no t'he de dir res. Només que vull que la nostra filla vagi a casament i que visqui tal com estava vivint amb nosaltres*. L'home hi va estar d'acord i la dona també hi va estar d'acord.

Doncs l'home ja va tornar una altra vegada al seu poble. En tornar al seu poble va dir als seus companys que *Senyors, estic preparant-me ara per casar-me amb aquella noia, perquè la noia s'ha il·lusionat amb mi i jo també m'he il·lusionat amb la noia perquè no vaig saber que la noia era tan bonica com jo mateix la vaig veure*. Els companys li van dir: *Això és una mentida. És una mentida que ens estàs dient, perquè aquella noia no penso, tan lleig com ets, no penso que et puguis casar amb aquella noia.* L'home va dir: *Ui, si a la vida no hi ha lleig. ¿Com pot haver-hi algú lleig? Si és que cadascú depèn del que Déu li doni per viure. Tots no poden ser bells. Tampoc tots no poden ser rics i tampoc tots no poden ser bons. En fi, el cas és que jo, per la meva banda, el que jo volia, com que la noia s'ha il·lusionat amb mi, jo també m'he d'il·lusionar amb ella. Sent molt bell o molt lleig us he guanyat: perquè jo acabaré casant-me amb aquella noia. Ara vaig al meu poble per poder preparar el meu casament fins a l'extrem de la gent, poder beure i menjar.*

L'home va anar on la seva família. Va cridar tota la seva família. Els va explicar el cas: *Que ja tinc una dona, tan bonica i tan bona. La seva família també la manté. Així ens podrà ajudar en algunes coses.* La família li va dir: *Tan petit com ets, i et vols casar. ¿Com podràs mantenir una dona? Mentre que no has tingut cap casa.*

L'home va dir: *Ui, no us preocupeu. Jo tinc el meu forat, on em podré amagar amb la meva dona.* La família va dir: *Però, en aquell forat, no crec pas que la dona t'acceptarà. T'acceptarà a la primera per la teva cara i per la teva presentació, però no t'acceptarà per la casa.* L'home va dir: *Quan la dona t'estima, és que t'estima fins i tot per tot el que li pots fer. On pots anar a viure, la dona t'acceptarà d'anar-hi a viure. ¿Per què? Perquè de no voler viure malament no et podria acceptar.* La família també el va recolzar. En recolzar-lo la família, van buscar dintre de tres dies o quatre dies van buscar menjar, begudes, diners en quantitat per si de cas depenia dels diners. La família de la dona també ho va preparar. Van anar a casament.

En anar a casament, la família de la dona va atendre bé la seva família amb menjar de sobra i tot de sobra. L'home va dir, el pare de la dona va dir: *Senyors, amb tot el que heu portat per a mi em sobra. El que jo vull és que aquest senyor s'emporti la nostra filla i que la mantingui bé perquè jo solament l'home no pot canviar la boca quan està al seu lloc de firmar.* Així, el pare va deixar a la dona que anés a casament i no va agafar ni una pesseta. Tampoc no va beure ni un got de beguda. Tot el que va portar l'home va tornar amb totes les seves coses. Solament el que va preparar el pare és el que va consumir la família de l'home.

Bé. La família va tornar amb aquell mateix home, amb aquell mateix senyor que va voler casar-se amb la noia. Van tornar una altra vegada al poble. L'home va preparar el seu forat. Bé. I va decidir anar a buscar la noia. Va trobar també la noia. El pare també esperava ja el dia que l'home vindria a buscar la noia. En arribar allà va agafar la noia, la noia va pujar a la bici, ell també va pujar a la bici, la noia va agafar la maleta i se'n van anar caminant.

Caminant, caminant, caminant, caminant, van arribar a un poble. Un senyor va veure com portava el senyor la dona. El va cridar: *Escolta, senyor: ¿Com portes la dona sense saber qui et va donar la corbata?* L'home es va treure la corbata i la va donar a aquell senyor. Ja anaven caminant, caminant, caminant, caminant, i van arribar a una altra casa: *Escolta, senyor: com que ja tens la teva dona, però és que aquí jo et vaig donar uns pantalons.* L'home es va treure els pantalons i els va donar al senyor que els necessitava, que eren seus.

L'home ja anava caminant, caminant, caminant, caminant més, després va veure un altre senyor: *Però, ¿què passa? ¿Com és que vas així com un lladre? ¿Que no saps que aquí jo et vaig donar una camisa?*

L'home es va treure una camisa, la camisa que portava posada, i la va donar al senyor. Ja estava despullat: només li faltaven les sabates, els mitjons i els calçotets. Ja anava caminant, caminant, caminant, caminant. Allà és quan la dona li va preguntar: *Però, ¿com és que tu anaves manllevant camises i tot, si a mi me'n sobraven a casa, i així jo et podia deixar de tot?*

L'home li va dir: *No et preocupis. A mi d'això me'n sobra. A mi també em sobra. No et preocupis, perquè jo, del que jo tinc, em faria vergonya presentar-me davant teu amb unes coses que abans ja havia portat, i he anat manllevant als que n'acabaven de comprar.* L'home va seguir. Va pujar una altra vegada a la bici i anaven caminant, caminant, i van arribar a una altra casa: *Escolta, senyor: dóna'm els calçotets, que jo te'ls vaig deixar.* L'home es va treure els calçotets i els hi va donar.[16]

Ja anaven una altra vegada caminant, caminant, caminant, caminant, i la dona li va preguntar: *Però, senyor, ¿quina mena d'home ets?* L'home li va dir: *Però, ¿per què et preocupes? Si a mi em van fer néixer despullat! ¿Per què et preocupes? No et preocupis, home! Jo, per la meva part, això em sobra, ja t'ho he dit. Això em sobra. Que no et preocupis per res. ¿Per què he de tenir vergonya, si em van fer néixer despullat?* I ja anaven caminant, caminant, caminant: *Escolta, senyor: ¿Com és que em deixes sense sabates? Vinga, porta-les. Tants dies que t'he estat esperant, i avui t'he atrapat.* L'home es va treure les sabates i les hi va donar.

Anaven caminant, caminant, caminant, caminant, caminant, i van arribar a una altra casa: *Escolta, noi: ¿Per què passes de llarg, si aquí et vaig donar calçotets?* L'home es va treure els calçotets i els hi va donar. L'home va quedar despullat tal com el van fer néixer. La dona, per la vergonya, va obrir la maleta i li va donar una camisa perquè almenys es cobrís. L'home es va cobrir una mica: en lloc de posar-se-la se la va lligar. I ja anava caminant a pas de tortuga. Caminant, caminant, caminant, solament li quedava la bici. *Escolta, senyor: si és que he estat pendent, sense anar a la ciutat, per esperar-te amb la meva bici. Jo tampoc no puc anar caminant fins a la ciutat, he d'agafar la meva bici.* L'home va tornar la bici i ja anaven caminant a peu.

A peu, a peu, a peu, a peu, fins arribar al [forat]. L'home, quan va arribar al forat, la dona li va preguntar: *Però, ¿on és el poble on vius? Tan lluny que som ara del poble...* L'home va dir: *Si ens falta poc per arribar-hi!* Com que allà hi havia el seu forat, que preparava per a la seva dona per anar-hi a viure. L'home va dir: *Si aquí ens falten cinquanta metres per arribar-hi!* Volia portar la dona al poble on vivia. Com que era una fantasma, que no sabia ni d'on sortia. Va arribar a un poble veí on enterraven la gent, doncs va arribar allà.

---

[16] Haurien de ser mitjons. Es tracta d'una incongruència de l'informador.

La gent ho va trobar estrany: *Però, ¿no és aquell que es va morir? Segur...* Ell estava mirant a la cara, la gent s'amagava. *Però, senyors, ¿per què us amagueu? ¿No em coneixeu? - Però, ¿com que no et coneixem? ¿Com et dius? - Doncs jo em dic Antoni. - Antoni, ¿què? -Doncs Antoni Motanga. - Antoni... és que.... vaja! Segur que no ets tu, eh, segur que no ets tu, perquè no et coneixem aquí. Sabem que t'havies mort i, tal com has aparegut, nosaltres no et coneixem. -¿Segur que no em coneixeu?* La família va anar-hi: *Oh, tal i tal, que ha arribat l'Antoni, que ha arribat l'Antoni, que ha arribat l'Antoni!* Però el poble va preguntar: *Però, ¿com que ha arribat l'Antoni? ¿On era l'Antoni?*

La família d'aquell noi es va estranyar. Es van estranyar, tot i que creien que havia anat a un altre lloc, com que s'havia mort. I no ho sabien. Com si, tal com hi ha costum en el poble, que quan un es mor agafen el seu nom i el donen a un bebè quan neix. Així es van confondre. A ell la gent ja li tenia por, ja tancaven la casa i es va quedar fora amb la dona.

La dona ja plorava: *Ai, Déu meu! Tants casaments que he fracassat, i em caso amb una fantasma! Quina por!* La dona ja plorava: *Senyors, obriu-me la porta, que jo no sóc com aquell senyor que és fantasma! M'ha enganyat pel casament, tan ben vestit que havia vingut, tan ben responsable que s'havia responsabilitzat amb la meva família, que s'havia presentat i fins el meu pare havia acceptat que aquest noi se m'emporti al seu poble! En arribar al seu poble, la gent ja li té por. Senyors, jo no sóc d'aquells, que aquest noi m'ha portat i jo vull que em torni fins allà on era.*

L'home li va dir: *Però, ¿què et passa, dona? Si jo et dic que no et preocupis, no et preocupis. Jo et volia presentar on la meva mare i la meva família. ¿Com és que et vas amagant? ¿Jo sóc una fantasma? Sé que ho diuen perquè ja no em coneixen. Molt de temps, perquè vaig estar a Bomudi i tal, que no em reconeixien. Ja no em coneixen. Quasibé he anat a Bomudi, ja tinc ara mateix vint-i-quatre anys, he anat a Bomudi gairebé tres anys, i la gent ja no em coneix, ja no em coneix, segur que ja no em coneix. No t'amaguis, jo no sóc una fantasma. ¿Tu creus bonament que una fantasma es pot casar amb una dona?*

La dona li va dir: *Però, ¿com? ¿Com que no pot casar-se amb una dona? Tan fantasma que ets! I si t'has convertit en una persona, ¿com que no et pots casar amb una dona? Però, ¿com una fantasma es pot convertir en una persona? ¿Com?* L'home també es va quedar allà estranyat, que no sabia ja ni com podia continuar enganyant la dona.

La dona, amb fúria, va anar corrent a esbotzar la porta d'una casa. Que va arribar a ficar-se allà i l'home es va quedar fora fins que va anar l'home al seu forat i la dona amb més dies va pregar a la família que *Senyors, jo sé el camí, aneu a deixar-me fins allà on m'havia casat amb aquella fantasma. Jo us donaré el que us faci falta perquè el meu pare em manté.*

La casa on va entrar, els que hi eren van tenir por, que aquells dies no podien sortir fora perquè, si no, aquell senyor els pot fer alguna cosa: *Així, si és possible, noia, passes aquí almenys dos mesos, i ja t'anirem a deixar fins a casa teva.* La dona va dir: *No, senyors: el cas és que no podem fer així les coses fins que es calmi*[17].

[17] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 8.
Explicada per **Luis Madolo Tyele**, 05/03/87.

Rondalla número 08

Grup: N (Ilombe, 1)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
mancança
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
reparació
persecució
auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: (Ngwalezie, Ndjambu)

Personatges del cicle contraposats:

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
casats / solters
casament encertat / casament esguerrat
morts / vius

9

Hi havia una vegada el que era. Ndjambu de sempre amb les seves dues dones, Ngwakondi i Ngwalezie. Ngwalezie va agafar l'embaràs. Va donar a llum una nena anomenada Ilombe. Ngwakondi va agafar l'embaràs. Va donar a llum una filla. Van passar dos anys. Va donar a llum una altra filla.

Aleshores ja vivien feliços. ¿Què va passar? Ngwalezie va emmalaltir. Aleshores es va morir. Es va quedar Ilombe amb els altres. Amb el seu pare. ¿Què va fer el pare? En lloc que miri la pobra nena, no li feia cas. Aleshores Ngwakondi va dir: *Aquesta vegada, aquesta noia la faré patir a la vida.* La pobra noia no tenia ni la seva mare ni qui podia defensar-la. Estava allà.

Tots els treballs. I a més a més els feia. Tots els treballs, a tal lloc l'enviava, ni donar-li aigua, no volia fer-li res. *Bé, agafa tota l'aigua.* I després li diu: *Tu no et banyes.* Quan es vol banyar, aquella dona ja comença a insultar-la. Ella s'asseu. A vegades li fa menjar. A vegades menja al dia dues vegades. La pobra noia feia. Va pensar un dia: *Déu meu, ¿on trobaré la meva mare? Amb el sofriment que estic patint! ¿Qui em pot ajudar?* Va anar on el seu pare Ndjambu. Li va explicar tot el que li fan. ¿Què fa aquella gent? Doncs solament Ndjambu no li vol fer cas. La pobra noia va tornar a casa. Les altres dormien en bons llits. Ella, a terra.

Després, en aquest poble hi havia un rei. I el seu fill volia una noia. Aleshores aquell home va pensar: *Per aconseguir dones avui, amb el que costen aquí, ¿què he de fer? És construir un hotel o una gran discoteca perquè les dones puguin acudir-hi. I al meu fill li buscaré una d'elles que jo trobaré a la discoteca o hotel.* Tot això ho van fer. Cada dia, nit, les filles de Ngwakondi hi anaven a ballar. Oh, quan venien: *Oh, el que hem vist avui! T'ho juro, seriosament: el fill del rei. Em volia. Em volia molt, fins i tot hem ballat! Quina alegria!* I van començar a riure, pobra noia! Un altre dia hi van anar fins a la matinada. I aleshores van començar a dir: *Oh! Avui, pitjor. De la manera que he vist aquell noi, tan bonic que és, oh Déu meu! Sembla que em moriré per aquell noi!* La pobra noia estava allà tranquil·lament.

Un dia, la noia se'n va anar a un quilòmetre. Va començar a plorar, a plorar, a plorar, a plorar... Va tornar a casa. Aquella nit va venir la seva mare en el somni. Li va dir: *Filla meva, que no et preocupis: tot el que passa aquí, ho veig. Tot el que et fan, que no importi res perquè viuràs bé i ajudaràs la teva família. Si vols! Que si no ho vols, ja és un altre problema.*

Aleshores la seva mare li va donar un bon paquet. En aquest paquet, aquella noia, tot el que ella desitja, en aquell paquet, cada dos per tres és que ho té.

Aleshores, una nit, la noia va pensar. Va començar a demanar: *Vull que jo tingui un bon vestit per vestir-me. Al mateix temps les sabates, totes les coses, però igualment.* La noia va començar a caminar. Després es va ficar a la cambra. Va començar a banyar-se. Es va posar la seva colònia. Es va vestir. Després es va quedar asseguda a la cambra. Ningú no sabia tot això. Les filles de Ngwakondi se'n van anar. La pobra nena estava allà. En arribar les nou ja sabia que el seu pare i Ngwakondi han anat al llit. Aleshores ella va sortir.

Va demanar allò: *Vull un cavall ara mateix, un cavall blanc al mateix temps.* Hi va muntar: pum, pum, pum, fins arribar a la discoteca. A mig quilòmetre va guardar allò. I se n'anava, se n'anava, se n'anava, fins arribar a la discoteca. Hi va entrar. Va començar a ballar. Quan la veure aquell noi, el del rei, va agafar la noia aquella. Van començar a ballar, a ballar, a ballar... es va acabar una cançó. El noi, ¿què feia? Li agafa una mà. I la seva mare li va dir que *A partir de les dotze de la nit, procura tornar a casa. Més d'això, ja veuràs el que et faré.*

Les deu. Cada cançó ballava. Les deu, les onze, dos quarts de dotze, tres quarts de dotze, tres quarts i cinc... La noia va pensar: *Ja es va acostant l'hora.* Va demanar a aquell noi: *Vull anar a fer una necessitat.* El noi la va deixar. En sortir, vinga! Va muntar al seu cavall, pum, pum, pum, fins arribar a casa. Es va treure el vestit i va posar els pobres vestits que tenia a casa seva solament damunt del seu cos. Es va asseure.

A la matinada van venir les de Ngwakondi: *Oh, el que hem vist avui! Una noia tan preciosa!* Una d'elles deia a l'altra: *¿Has vist? El noi aquell ja no volia ballar. ¿D'on surt aquella noia, tan preciosa? Entre barret, vestit, les sabates del mateix color, ¿d'on surt aquella noia?* La noia allà, tranquil·lament amb la seva serietat, i allà com si no ha passat res.

Un altre dia hi van anar. Les vuit. Nou. La noia va sortir una altra vegada. Es va canviar la classe de vestit. Amb el seu cavall va arribar. El va guardar. Hi va entrar. El fill del rei va mirar: *Però, ¿quan arribarà aquella noia? Ah, ja ha arribat! Vinga!* La va agafar. Van començar a ballar. A ballar, a ballar, a ballar, a ballar, a ballar... Les deu. Dos quarts de dotze.

Tres quarts. Tres quarts i cinc. *Ja arriba l'hora.* El noi no la volia deixar. Tres quarts i cinc. La noia va pensar: *Oh! ¿Què faré?* Tres quarts i deu. Hum! Tres quarts i tretze minuts. *Déu meu, que no ho sé. Si és morir, em moriré.* La noia va voler escapar-se. No hi havia manera, perquè... es va escapar. Brmmm! Afortunadament, va sortir. I es va quedar la seva sabata, una de les seves sabates.

La noia anava corrent, va muntar al seu cavall i va arribar a casa. S'estava allà asseguda. La noia tenia sentiment: *Oh Déu meu! Oh Déu meu! ¿Què he fet?* A la matinada, cap a les vuit, el rei va començar a parlar. Va cridar la gent. Va dir. Va enviar uns cinc soldats que vagin buscant aquella noia que tenia aquesta sabata. Deia el rei: *Encara que la noia aquesta sigui coixa, sigui algú que dorm a terra, encara que tingui tonteria en el cos, encara que tingui malalties, encara que la trobeu al llit, comproveu totes les dones.*

Van començar a comprovar, a comprovar, a comprovar, a comprovar, a comprovar, a comprovar... venint, venint, venint, fins arribar a la casa del senyor Ndjambu. Van començar a cridar totes les noies. Deia Ngwakondi: *¿Per què cridar aquesta noia que està allà? ¿Creieu que aquesta noia... qui li permetria d'anar allà? No té ni vestit ni res. Mira quina tonteria porta ella. Aleshores, en dir que vingui a vestir-s'ho és tacar aquesta sabata.* Els soldats es van aixecar: *Tu calla, no dius res. La llei és la llei. Que passi ella.*

Van començar. *Això no m'hi cap* -deien les de Ngwakondi- *no m'hi cap. ¿Per què no m'hi cap?* En vestir-s'ho la de Ngwalezie, Ilombe, justament. Ja se la volien emportar. La noia va dir: *Espereu-me una mica.* Va entrar a la cambra. Es va començar a banyar. De banyar es va vestir: tota classe de sabates, vestit, tot complet. Va començar a caminar fins arribar on el rei. El mateix rei va dir: *Exactament! Així m'agrada. Sou els millors soldats. A mi m'agrada perquè sou soldats de primera mà.*

Les de Ngwakondi es van quedar molt estranyades: *Però, ¿què és això? Com que aquesta noia, tant que la vèiem aquí asseguda, com que tenia coses!* Doncs no va passar res. El fill va dir al seu pare que *No vull saber res, el que vull és el casament.* Van fer el casament, tot allò, doncs va pensar la nena: *Pobra, aquesta gent, els ajudaré.* Va dir al seu home: *Vull que aconsegueixis una casa de primera mà.* Va aconseguir una casa i va cridar el seu pare Ndjambu, Ngwakondi i les dues nenes de Ngwakondi. I aleshores van venir, els van entregar la casa. Tot el que desitjava aquella gent, ho tenia.

Aleshores van començar a viure feliços com cal. I aleshores això ja és en realitat l'acabament d'aquesta rondalla[18].

---

[18] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 11.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 17/11/86.

Rondalla número 09

Grup: N (Ilombe, 2)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
malifeta
partença
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
marca
victòria
reparació
tornada
arribada d'incògnit
pretensions enganyoses
tasca difícil
tasca acomplerta
reconeixement
matrimoni

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant: Ngwalezie
auxiliar:
personatge buscat: Ilombe
mandatari: Ngwalezie
heroi fals: Ngwakondi (filles)
agressor: Ngwakondi
referent: Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: mare morta

Objectes meravellosos: paquet

Temes principals:
mare / madrastra
germans / germanastres
casats / solters
morts / vius

10

Una vegada vivia Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi. Desgraciadament Ngwalezie sempre tenia les seves malalties. Gràcies a Déu es va aixecar. Va agafar un embaràs i va donar a llum una filla anomenada Ilombe. Ngwakondi, que és la dolenta, no va donar res. No tenia res, res. Vivien allà, vivien allà, feliços. ¿Què va passar? Ngwalezie va emmalaltir i es va morir. Van quedar Ndjambu i Ngwakondi i la filla de Ngwalezie, que és Ilombe.

Va arribar un dia. Va venir un senyor a la família i va dir al seu pare: *Ndjambu, jo em vull casar amb la teva filla.* L'home va dir: *No hi ha res de què preocupar-se. Aquí la tens.* La noia ho va acceptar. Estaven allà, estaven allà. Aleshores l'home va tornar al seu país. Va dir: *Tal dia vindré aquí. Però abans de venir m'he de reunir al meu país i tant així. [...] Quan sigui un dissabte passaré aquí a arreglar això i tot hem de parlar-ho tranquil·lament.*

Van cridar la nena a Ngwakondi i va dir: *Si's plau, trena'm els cabells. - ¿Per què? - Perquè no puc anar així.* Va començar a treballar-hi. Com que aquesta dona tenia una altra idea. Va agafar l'agulla. A mesura que anava pensant allò li va punxar allò al cap. La nena es va desmaiar i va caure.

Ja venia la gent al port i a l'aeroport, amb avions i vaixells. Tots, la majoria dels seus amics i veïns ja venien. Van omplir el poble amb tota la gent. Van preguntar per la dona. Deien que *Ja li estan trenant els cabells.* La pobra nena estava allà. Ngwakondi es va escapar. Va venir tota la gent. Aleshores van entrar. El marit va preguntar: *¿On és la meva dona?* Aquell home va entrar on era la seva dona i va trobar que era allà cadàver.

Però, ¿què passa? Es va aixecar i va començar a cridar. Va venir tota la gent. Van buscar la manera de curar-la a ella, i no hi havia manera. L'home es va aixecar: *Déu meu, ¿què faré? Tot i que ha vingut tanta gent així!* L'home va cridar. La seva gent va anar allà. Van anar-hi també els metges i aleshores van començar a treballar amb ella. Li van posar els aparells, li van mirar el cap i van trobar que tenia una agulla al cap.

Li van treure i la noia es va aixecar. Li van preguntar: *¿Què passa? i, ¿què ha passat?* Va començar a explicar tot això: *Que aquella dona, a mesura que m'anava trenant els cabells, allà és on em va punxar això.* Van començar a buscar Ngwakondi fins que la van trobar. Li van preguntar: *¿Què passa?* Aleshores la gent va cridar tota la gent. La van començar a jutjar una mica. I la noia va dir: *Per part meva, deixeu-la.* L'home es va aixecar: *No res, aquesta dona es mereix la mort.*

Van agafar un sac. La van ficar dintre del sac. La van lligar amb pedres. El van ficar en el caïc i se'n van anar fins arribar a l'alta mar. La van llançar allà. Aquella dona va morir. Aleshores van tornar fins al poble. Van fer bé la cerimònia. Tots van anar a la festa i després cadascú ja va tornar al seu país. L'home va agafar la seva dona i se la va emportar al seu país[19].

[19] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 4.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 19/01/87.

Rondalla número 10

Grup: **N** (Ilombe, 2)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
malifeta
mediació
partença
desplaçament
victòria
reparació
descobriment
càstig
matrimoni

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe, Ndjambu
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ngwalezie, Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / Ngwakondi / Ndjambu

Personatges meravellosos: metges (= medecinaires)

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
casats / solters

11

En un poble vivia Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi. Ngwalezie va donar a llum un fill; també va donar a llum una filla anomenada Ilombe; i Ugula. Ngwakondi no va donar res. No tenia ni una filla ni fill. ¿Què va passar? Ngwalezie com sempre emmalalteix. Es va quedar amb la malaltia i va morir. La pobra nena i el nen es van quedar amb el seu pare.

Ngwakondi no la volia mantenir. Li feia mal. La pobra noia va sortir de casa seva i va començar a caminar a poc a poc fins arribar a la costa. Va trobar un cavaller. Es van abraçar. Li va preguntar: *¿Què et passa? ¿On vius? - Visc amb el meu pare. - ¿Com es diu el teu pare? - Ndjambu. - ¿I la teva mare? - Fa molt de temps que es va morir. - ¿Estàs d'acord a casar-te amb mi? - Sí, hi estic d'acord.* L'home, ¿què va fer? A la pobra noia li va dir: *Bé, com que ja conec on vius, torna al teu poble. Jo vaig a buscar alguna cosa. ¿D'acord?* La noia va tornar.

L'home va arreglar totes les coses i va dir a la família que havia aconseguit una dona per casar-se amb ella. ¿Què va passar? L'home va agafar la seva família. Van sortir en cerca de la noia. Es van presentar a la casa. La nena, van portar la nena i van començar a arreglar-se les coses. Van fer la cerimònia. Tot va sortir bé. L'home va agafar la seva dona. La va portar a casa seva.

¿Què va passar? Ngwakondi es va convertir d'una altra manera, a la bruixeria. Va perseguir la pobra nena i ella ja no va poder fer res. Va pensar: *¿Què he de fer? És buscar-me verdura. En aquesta verdura hi he de posar química*[20]*. La tindré allà i, en el moment de cuinar-la, que es mori.* I, ¿què va passar? Ugula li va dir: *Escolta, Ilombe: si's plau, que no ho facis; que Ngwakondi no entri en aquesta casa. Aquesta dona és una bruixa. Ens busca el mal. Compte.* La noia va dir: *¿Què farem? Que aguantem aixi.*

¿Què va passar? Aquella dona va intentar, amb la confiança que era la dona del seu pare, li va permetre l'entrada. Aquella dona va pujar allà i va lliurar la verdura. La pobra nena va acabar de cuinar tot això. En menjar-ho va caure i es va morir. Van cridar la gent. Van venir: *¿Què passa amb la nena? ¿Què passa? ¿Què passa?* Ngwakondi va començar també a plorar.

[20] Un embruixament.

Van cridar una curandera[21] anomenada Totiya. Va venir. Va fer els seus medicaments. La nena es va curar. Nqwakondi es va escapar. Un altre dia aquella dona es va aixecar més. Va venir. Però va dir: *Aquesta noia, ¿què li passa? ¿Per què no es mor?* Aleshores la nena es va aixecar i va dir: *Escolta, si's plau, soldat: que no permeteu aquesta dona entrar aquí.*

Aquella dona no va tornar més. Va preparar més química, que es diu mokuku[22]. Amb aquesta classe de química, la prepares; i si no mata algú, et mors. ¿Què passa? Aquella dona va passar a la costa per buscar manera d'entrar a la força, i ella no va poder entrar. I amb la seva verdura va caure. Aquella medicina la va matar a ella mateixa.

La nena, amb el seu germà i el seu marit, es van quedar alegrement[23].

---

[21] Una dona medecinaire.

[22] El mot *mokuku* té una triple accepció entre els ndowe: per una banda, es refereix al procés iniciàtic relacionat amb les classes d'edat que culmina en el grau de *mumwa a zityi*, «senyor del bosc»; en segon lloc es pot referir al mateix personatge de *mumwa a zityi;* finalment és el nom d'un encanteri específic destinat a provocar la mort d'algú. En aquest darrer cas, es considera que si l'encanteri falla es torna contra el mateix que l'ha disposat.

[23] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 5.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 16/02/87.

Rondalla número 11

Grup: N (Ilombe, 2)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS:

situació inicial
mancança
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
reparació

malifeta
reparació
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar: Ugula, Totiya
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ngwalezie, Etundji, Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: Totiya

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
casats / solters
medecinaire / bruixeria

12

Hi havia una vegada... En un poble vivien dues germanes, totes dues a la mateixa casa. Tan aviat ja estaven embarassades totes dues. Una va dir que donarà a llum un fill molt bonic; i l'altra va dir que també donarà a llum un fill molt bonic, però tindrà una estrella lluminosa a la cara i una altra al pit.

Aleshores no va tardar gaire. La primera va donar a llum un fill bonic. Aleshores, quan va donar a llum, l'altra la va ajudar. I en arribar el moment que l'altra havia de donar a llum, també la va cridar perquè l'ajudés. Aquesta va venir i va fer que l'altra prengués mal perquè quedés K.O. Aleshores ella va aprofitar treure el nen i el va portar a ficar en una tanca de lleons.

Els lleons s'acostaven per menjar-se el nen, però tenien por de les estrelles. Una a la cara, tan brillant, i l'altra en el pit. Van passar molta estona allà mirant-se el nen i cap animal d'aquests s'atrevia a menjar-se'l. La mare era encara al llit, mig morta. La gent va venir, i l'altra va dir que ningú no entrés a la casa perquè estava preocupada per la seva germana, que encara no havia donat a llum. I quan va marxar la gent, ella va anar al bosc i va portar-ne un formiguer [...][24].

Va entrar a casa amb aquest formiguer i el va banyar amb sang. Després va fer que la seva germana es despertés. Aquesta, en despertar-se, la seva germana li va dir: *¿Com que ets mentidera?* Aquesta va dir: *¿Per què?* I ella li va contestar: *Perquè vas dir que donaries a llum un fill bonic amb dues estrelles: una de brillant a la cara i una altra al pit; però ara fixa't què has donat a llum.* Aquesta es va quedar trista, mirant el que va sortir d'ella. Primerament no s'ho creia. Va seguir preguntant a la seva germana si era veritat el que ella va donar a llum. I aquesta li deia sempre que sí.

Aleshores van anar a consultar un medecinaire-endevinaire. Aquell medecinaire-endevinaire els va dir que el problema era molt senzill: en un tancat que hi havia prop de casa seva hi havia el seu fill. Vertaderament hi havia el fill com ell va dir, amb dues estrelles brillants. Aleshores la germana va dir que *És mentida. En el tancat no hi ha res. A més a més allà hi ha lleons. Estan famolencs de tal manera que, si veuen allà acostar-se algú, poden saltar i atacar aquella persona.*

---

[24] Segurament es refereix a un dels grans formiguers que, amb diverses aportacions vegetals i de terra, construeixen els tèrmits en el bosc.

Aquella noia va preferir morir per anar a veure si era veritat que el seu fill era allà. I quan hi va anar, des de lluny veia com brillaven les estrelles. S'hi va atansar més i tots els lleons estaven adormits. Ella va agafar una corda, la va lligar a un pal. I va agafar aquella corda i hi va fer un nus escorredor, un nus que es movia. Va apretar el fill i el va treure.

Aleshores, quan va tornar a casa, va trobar que la seva germana es va suïcidar[25].

[25] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 10.
Explicada per **Rogelio Cristian Dikabo**, 18/02/87.

Rondalla número 12

Grup: N (Ilombe, 2)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
engany
complicitat
malifeta
partença
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar: (Etundji)
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / germà

Personatges meravellosos:
medecinaire, endevinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
oposició entre germans

13

En un poble vivia Ndjambu amb la seva dona Ngwalezie i Ngwakondi. Un dia Ngwalezie va agafar l'embaràs. Va donar a llum una noia anomenada Ilombe. Ilombe tenia [...] a la cara, una cosa similar a un mirall, que es diu «ika». Aleshores la gent, quan van venir a visitar la filla, com que tenia això, no podien intentar mirar a la seva filla la cara. Això brillava massa.

Va dir la gent: *Aquesta noia no es mereix estar aquí en aquest poble. Llancem-la a una granja qualsevol.* Aleshores Etundji va dir: *Senyors, jo no ho accepto. Aquesta és la meva germana. No ho accepto.* Ndjambu va dir: *Calla!* La hi van llançar. La pobra nena vivia allà. La seva mare va començar a sentir-se de la seva filla, i de seguida es va morir. Aleshores Etundji va sortir. Va anar on Ndjambu i li va dir: *Escolta, senyor, si's plau: si's plau, ¿i la pobra noia que vas deixar allà? ¿No la recordes o què?*

Aleshores Ndjambu va cridar un soldat. Li va dir que tragués aquella noia i que la fiqués en un magatzem. La van agafar i la van ficar dintre d'un magatzem. El van tancar. El soldat va tornar. Etundji es va aixecar més. Va dir: *Escolta, senyor, t'ho demano per favor: treu aquesta noia d'allà. Ella no menja ni fa res. Aleshores, ¿com podrà viure, ella?* Li va dir: *Escolta: aquesta és la segona vegada. Surt de la meva vista.* El pobre noi va tornar-hi.

Aleshores Ndjambu va dir: *¿Què és el que jo vaig fer?* Va cridar dos soldats i van entrar en aquell magatzem. Van treure la pobra noia i era ja una dona. La noia, el que contenia en el cos, una merda d'aquelles coses: brossa, i la pobra nena ja no podia ni caminar. La van portar, li van fer cura típica i es va curar.

Aquella noia li va demanar a Ndjambu que li deixés una màquina de cosir. Ndjambu la hi va deixar. Un dia d'aquells va venir un cavaller. La va saludar. Li va dir: *Escolta, si's plau: ¿on vius? ¿Per aquí?* Li va dir: *Jo visc aquí. - ¿Com es diu el teu pare? - Ndjambu. - ¿El teu pare em podrà permetre l'entrada en aquella casa? - Que no ho sé. - ¿I tu mateixa? - Jo, per la meva part, no hi ha de què. Pots entrar-hi.* L'home hi va entrar. Va trobar el seu pare. Li va permetre. Li va dir: *Escolta, si's plau: vull la teva filla.* Ndjambu va dir. *No hi ha de què.*

Van preparar el casament. La noia va dir: *Abans de tot jo vull cosir el meu vestit, i que no tingui costura.* La gent va dir: *¿Què? ¿Tu t'ho creus? Bé, ho volem veure.* La noia va agafar la màquina de cosir i va començar a treballar en el seu vestit sense costura.

El dia del casament, aleshores la noia se'l va posar. La gent se'l mirava: *Però, ¿d'on surt aquesta noia? ¿Quina mena de vestit porta? ¿Sense costura?* Bé. La gent deia: *Què hi farem!* Aleshores ja van començar a celebrar el casament i l'home va agafar la seva dona i se la va emportar.

Més tard Ndjambu va començar a penedir-se'n: *Oh, Déu meu! Tot i que m'ha quedat ara molta riquesa d'aquella noia, la dot que me n'ha donat el seu home, aleshores ara mateix ja m'ho passo bé, i anteriorment no, malgrat que [...] aquella noia i la vaig cuidar molt malament.* I va dir: *Què hi farem!*

La pobra nena va recordar el seu germà Etundji. Aleshores el va cridar. Li va dir: *Escolta, Etundji: et deixo una casa per a tu.* Etundji va anar a viure amb ella, i així s'ho van passar bé[26].

[26] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 9.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 03/03/87.

Rondalla número 13

Grup: N (Ilombe, 2)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS: situació inicial
mancança
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

mancança
principi de l'acció contrària
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe, Etundji
donant:
auxiliar: Etundji
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ndjambu
referent: Ngwalezie, Ngwakondi

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe, Etundji / Ndjambu

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos: vestit sense costura

Temes principals:
pares / fills
casats / solters

14

Hi havia una vegada... també apareixen Ndjambu, Ngwalezie i Ngwakondi. Vivien allà feliços. Ngwakondi va agafar l'embaràs. Va donar a llum un noi. Ngwalezie va agafar l'embaràs i va donar a llum una noia. Ngwakondi va agafar l'embaràs, va donar a llum una noia. Va agafar més salut, un embaràs, va donar a llum una noia. Aleshores vivien allà feliços.

Un dia van pensar: *¿Què farem? Hem d'anar a buscar crancs. ¿De quina manera? Picant amb el matxet: aleshores es pot ficar la mà al forat per treure el cranc.* Van anar-hi fins arribar allà on solien agafar crancs. Ja n'agafaven. ¿Què feien? Van començar a picar, a picar, a picar... Perquè la filla de Ngwalezie, el seu cranc tenia molta profunditat. ¿Què feia? Va ficar més la mà, va ficar la mà, va ficar la mà, aleshores ja no li cabia. El cranc encara hi seguia. ¿Què feia? La noia ja no ho podia deixar estar; perquè, si ha fet tanta feina, amb això, amb la profunditat aquella, ja no ho podia deixar estar. ¿Què va fer? Va ficar-hi el cap. Va ficar-hi més el cap, i perquè la filla de Ngwakondi ja li tenia enveja perquè ja havia aconseguit força, van anar-hi, la van empènyer més endins i van començar a tirar-hi sorra. La van tapar i la pobra noia es va morir allà. S'hi va quedar.

Van tornar a casa. Com que no ha passat res. Aleshores va preguntar Ngwalezie: *¿I la meva filla? - No ho sabem. Nosaltres hem anat a una altra banda, ella se'n va anar a una altra banda. - Però, ¿no hi heu anat plegades? ¿Què és el que ha passat? - Ah! Deixa'm, deixa'm!* Una es va aixecar: *Deixeu-me! - Però, ¿què passa? ¿com et deixaran?* En lloc que Ndjambu li pregunti bé, no res. Estaven allà. La pobra dona va començar a plorar, va començar a plorar, va començar a plorar, va començar a plorar, fins arribar a les sis, les set, les vuit, fins arribar a la matinada: *Oh, Déu meu! ¿Què ha passat amb la meva filla?*

Perquè tenia a la vora una medecinaire allà, aleshores la pobra dona se n'hi va anar i la medecinaire li va dir: *Torna a casa. Et faré cridar un dia per resoldre aquest problema i tindràs la teva filla. - ¿De veritat?* -va demanar Ngwalezie-. La medecinaire va dir: *De veritat.* Aleshores va tornar a casa. Però tenia aquell dubte. Va agafar un embaràs més. Va donar a llum un noi. El pobre noi ja era ja un home. Aleshores també van pensar més anar de trampa en cerca de crancs.

Se'n van anar i no ho feien de la manera de picar. Tenien trampes preparades; i aleshores, amb una trampa, segons el cranc ve. Amb palmera[27], aleshores posen un palet allà, es fica a dintre, tot això comunicadament amb un altre cranc, per agafar palmera, aleshores tot això es tapa i es queda allà. Se'n van anar. I cada vegada, quan mata un cranc, diu: *Aquest cranc és del meu pare Ndjambu. Aquest cranc és de la meva mare Ngwalezie. Aquest cranc és meu. L'altre cranc...*

En dir, quan es queda un cranc sense ningú, van començar a riure. Aquest es va estranyar: *¿Per què es riuen de mi, aquesta gent? ¿Per què? ¿Què he fet?* Va demanar als nois: *¿Per què us rieu de mi? [...] Us veig amb tant de riure, ¿què us passa? - No res.* Ja deien els altres: *Aquest cranc és de la meva mare Ngwakondi. Aquest cranc és del meu pare Ndjambu. Aquest cranc és de la meva germana. Aquest cranc és de la meva germana i és meu.* El noi va pensar: *Quan diuen això, després comencen a riure.* Van tornar a casa.

Va preguntar a la seva mare: *Mare meva, mare meva, hem anat avui en cerca de crancs. I cada vegada que jo comptava els crancs -«aquest és del meu pare, aquest és teu i el meu»- aleshores els altres nois ja començaven a riure. Els vaig preguntar: «¿què us passa, que us veig amb tant de riure, què us passa?» Aleshores no em volien contestar. Solament callant de riure.* La seva mare va dir: *Sé el que et fan. - Però, mare, ¿no tinc germana?* Va dir: *Tu tenies la teva germana. La teva germana va anar en cerca de crancs com els busqueu. I, ¿què va fer? Doncs no sé el que va passar. Diuen que la teva germana es va morir. - Mare meva, però, ¿què he de fer ara? Busca-me'n almenys una. - Fill meu, no es busquen. Són obra de Déu.* El noi va començar a plorar: *Oh, Déu meu! Oh, Déu meu!* La seva mare li va dir: *Fill meu, calla!* Es va calmar.

Va arribar el dia en què la medecinaire, que es deia Totiya, la va fer cridar. Va anar-hi. Li va entregar tots els medicaments típics. Aleshores li va donar una petita pedra de la manera que solen preparar-les. És a dir, hi ha manera que es poden cuinar una mica, aleshores ja comencen a mastegar això, trencar picant. Aleshores, però la forma era de pedra.

Aleshores li va dir: *Aniràs a un riu. En aquell riu trobaràs pedres. I tu pujaràs a aquelles pedres i t'estaràs allà asseguda. I, ¿què faràs? Cantaràs. Aquest cant no és un cant sinó que és, bé, com plorant la teva filla. Però ho faràs en forma de cantar: «¿on van deixar la meva filla? ¿On va anar la meva filla? ¿On és la meva filla? ¿On és la meva filla? ¿On és la meva filla? ¿On és la meva filla?» I cada vegada que [...][28] menjar, banana, tela, vestits, pantalons, tota marca de menjar, però pobra dona, t'ho juro seriosament que no agafis res.*

---

[27] Palmiste.

[28] Hi ha un petit fragment esborrat a la gravació.

Veuràs un taüt vernissat. En aquest taüt hi haurà or, mercuri, mines, que no intentis agafar res. Però veuràs un altre taüt negre que vindrà al darrera [...] Aleshores, aquesta medicina que et dono s'ha d'obrir. La teva filla estarà a dintre i faràs de la manera que t'ensenyi: vessaràs una mica d'aigua al cap, a les ungles, a les cames, i aleshores ja s'aixecarà. ¿D'acord? - Sí.

Aquella dona va començar a caminar, Ngwalezie. En arribar a aquell riu es va asseure. Va començar a cantar: *Ilombe meva, Ilombe meva, Ilombe meva! Ets la meva filla, ets la meva filla. Ilombe meva, ¿on ets? Ilombe meva, ¿on ets? Ilombe meva, ¿on ets? Ets la meva filla. ¿On ets?* Ja arribaven les coses: olles de menjar, banana, tela, vestits, pantalons, tota mena de menjar... la pobra dona no en volia fer cas. Tot li passava, tot li passava, tot li passava... Aleshores, quan va venir aquell taüt de mercuri, vernissat, fins li va venir a les cames, va empènyer-lo: *Vés-te'n allà!* No en feia cas. Fins que va arribar aquell taüt negre. Aleshores el va agafar, el va pujar a terra. Aleshores va obrir allò, va fer el que li va ensenyar la medecinaire: va començar a fer-ho al cap, als dits, a les cames, i aleshores tot allò resulta: la noia va voler esternudar una mica, es va aixecar. Va començar a portar-la i la va portar a casa seva.

Ngwakondi va mirar: *¿Què és això? ¿Qui és aquesta? Però, ¿aquesta dona no plorava aquí que la seva filla es va morir? ¿D'on ve aquesta noia?* Estaven allà. ¿Què va fer? La noia va mirar així, va pujar a dalt, un bon hotel, va pujar amb la seva mare allà. Ja vivia allà. Ngwakondi va pensar: *Coi! ¿Què és això?* Va agafar la seva filla pel coll i la va començar a empènyer. La pegava: *No valeu res! Aquí no teniu valor! No em teniu valor!* Va portar la seva filla fins arribar on s'aconsegueixen crancs. Va començar a picar a terra cosa d'un metre. Va posar la seva filla allà a dintre, va començar a tapar-la. Es va tapar amb la sorra, aleshores va tornar a casa.

Va anar a enganyar la pobra medecinaire: *Que la meva filla havia anat amb les altres en cerca de crancs, i aleshores no sé el que ha passat.* La medecinaire va començar a riure una miqueta. Va dir: *No passa res. Té els medicaments. Aniràs al riu. Aleshores aniràs a trepitjar pedres. De la manera que ho doblaràs, aleshores el cantar o com dir plorar una miqueta la teva filla. ¿D'acord? -Sí. - I quan veuràs les coses, menjar, tota classe de menjar, banana, vestits, teles, pantalons, i el taüt d'or, mercuri i mines, vernissat, que no agafis res. Però veuràs un taüt negre que vindrà al darrera i l'has d'agafar. ¿D'acord? - Sí. - ¿Sí? - Sí.* Aquella dona va marxar, Ngwakondi.

Va pujar la pedra, va començar a doblegar-la: *Filla meva! Filla meva! Filla meva! Ah! ¿Quan vindrà, aquesta filla meva? Sempre la medicina no val. ¿Quan vindrà? ¿Quan vindrà?* Ja veia una olla de menjar: *Ho juro: ¿jo he de deixar això?* Va agafar l'olla, va començar a menjar. Després de menjar va llançar allò. Ja venien bananes. Les va agafar. En va picar. En va menjar.

Teles: les va agafar, les va deixar a la terra. Ja venia el taüt: *Oh! Això sí que té mercuri. Amb això puc guanyar diners.* Va agafar això, ho va pujar a les pedres. Va obrir-ho. Per fi va veure la seva filla, que tenia doncs una malaltia de primera mà, que no es cura. Tenia el cos: *¿Tu ets la meva filla?* Va agafar els medicaments, li va fer al cap, a les mans, a les cames, aleshores la noia es va aixecar. Però no podia ni caminar: *Filla, camina, camina! No valeu, no teniu valor! Camina, vinga!* L'anava empenyent, empenyent, fins arribar a casa.

La noia no podia entrar a casa seva perquè tenia vergonya. S'estava allà, al darrera de la cuina. Quan treuen l'aigua allà a fora, doncs: *Oh! ¿Per què em tireu aigua? - Tu, ¿qui ets?* Doncs la noia, ¿què va fer? Va caure i es va morir. Després Ndjambu va pensar: *Ah! M'estimo més anar-me'n on Ngwalezie perquè té béns.* Aleshores Ndjambu va pujar. Perquè Ngwalezie li tenia molt d'amor, li va permetre entrar. Ngwakondi es va quedar a la seva casota per no tenir amor a una altra dona.

Aleshores la rondalla ja s'ha acabat[29].

[29] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 17.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 17/11/86.

Rondalla número 14

Grup: N (Ilombe, 3)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS:

situació inicial
complicitat
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

malifeta
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció (-)
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe, Ngwalezie
donant:
auxiliar: Totiya
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ngwalezie, Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: Totiya

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
germans / germanastres
morts / vius

15

Hi havia una vegada... vivia Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi. Ngwalezie va agafar un embaràs i va donar a llum una noia anomenada Ilombe. Ngwakondi va donar a llum una noia. Aleshores vivien feliços. ¿Què va passar? Ngwalezie va morir. I va quedar Ilombe amb el seu pare i Ngwakondi. I, ¿què feien? No el volien obeir, no li volien fer res. Quan feia alguna cosa no li feien cas, no la volien cuidar bé i la pobra noia passava dies i dies d'una manera famolenca.

¿Què va passar? Va pensar la noia que allà hi havia un fruit que es deia albergínia. Aleshores en va picar i va començar a cuinar i va acabar per menjar-ne. Quan va arribar aquella dona, va preguntar a la seva filla, la de Ngwakondi: *¿Qui ha picat albergínies?* Li va dir: *No ho sé. Deu ser Ilombe.* Ho va demanar a Ilombe i Ilombe va dir: *Sí. Tenia gana i per això n'he picat.*

¿Qui t'ho ha dit? Busca-ho en qualsevol lloc! La pobra noia va pensar: *Oh, Déu meu, ¿què faré? ¿On podré trobar albergínia? La meva mare no viu. Jo mateixa he quedat sola. ¿Què faré?* Aleshores va començar a plorar. I Ngwakondi li va ordenar: *Vés-te'n a qualsevol lloc, vés a buscar-me albergínies. Si no en portes, no viuràs aquí.*

La pobra noia va començar a caminar. En caminar va trobar dues serps pegant-se. Ella va dir: *¿Per què us baralleu?* Les va separar. Va començar a caminar. I va trobar dos [caçadors] pegant-se. Els va preguntar: *¿Per què us baralleu?* Els va separar. Anava caminant. Va trobar una dent tallant llenya. Li va preguntar: *Escolta, dent, ¿què fas? ¿Tallant llenya? - Sí, què hi farem. - Perdona'm, vaig a ajudar-te.* Va començar a ajudar la dent. Va tallar unes quantes llenyes i va començar a caminar. *Moltes gràcies* -va dir l'home[30]-. *Aniràs bé i trobaràs la teva mare.*

La noia anava caminant, caminant, caminant, fins que va trobar un pegot de casa. Va entrar i hi va mirar. Hi havia una dona vella. Li va preguntar: *Escolta, ¿on vas?* Ilombe va contestar: *Vaig en cerca de la meva mare. - ¿On trobaràs la teva mare? - No ho sé.* Aquella dona li va dir: *Seu.* La noia es va asseure. Va començar a ajudar-la en la feina de casa, va començar a cuinar, a buscar aigua i tal i tal. ¿Què va passar? Aquella dona la va cridar:

[30] Cal recordar que, en castellà, «dent» és un mot masculí.

Explica'm el que passa i el que et va passar. Li va dir: *Jo vivia amb la meva mare Ngwalezie. Aleshores ella es va morir. M'he quedat jo mateixa i aquella dona, Ngwakondi, i el meu pare. Aleshores vaig tenir gana un dia; i, ¿què va passar? Vaig anar a picar una albergínia d'aquelles i la vaig cuinar. I aquella dona em va dir que torni la seva cosa. Vaig pensar: ¿On podré trobar això? No viu ni la meva mare. ¿Què faré?*

Li va dir: *Filla meva, no et preocupis que trobaré la teva mare. Hi ha dos camins: aquest camí de l'esquerra agafaràs. Aniràs caminant i aleshores trobaràs una fruita de castanyer*[31]. *Estarà prop del pou. En aquell pou, a la tarda, solen venir les dones en cerca d'aigua. I l'última serà la teva mare. Però compte que en aquell poble no es permet que una persona que viu hi vagi.*

Bé. La noia va començar a caminar fins arribar al pou. Va pujar al castanyer. S'hi va asseure. Venien les dones, venien les dones, i l'última era la seva mare. Quan aquella dona, Ngwalezie, va voler agafar aigua, ella va picar un fruit d'aquells i el va llançar al pou. La dona va mirar amunt. I va dir: *Sóc jo, la teva filla Ilombe. - Filla meva, ¿què busques aquí? - Mare, és la vida. - Baixa.* La pobra noia va baixar. Li va dir: *En aquest poble, com que avui és dissabte, sol haver-hi danses. Però compte que no intentis sortir per veure aquestes danses. Si intentes sortir, ho sento molt per tu però no tornaràs al poble. Filla meva, ¿m'entens?* I ella va dir: *Sí, mare.*

Van començar a caminar fins arribar a la casa. Li va donar una mica de menjar i s'estava allà. Bé. Li diu: *Avui a la tarda, compte!* En trobar-se de nit, van començar a ballar. Venien fins a la porta. La pobra noia s'estava allà asseguda, com si no passés res. Li donaven menjar. ¿Quin menjar? ¿Quina classe de menjar? Algunes d'elles, les que estaven dintre de la casa, tallaven tetes, tallaven braços, cames... els cuinaven. La noia no acceptava menjar allò.

Va arribar el dia en què la noia volia marxar. I aleshores la seva mare li va lliurar aquell fruit, l'albergínia, més una planta d'aquelles. Va passar per darrera de la cuina. La mare la va acompanyar. La noia anava tranquil·lament. I va arribar al seu poble: *Ja arribo, Ngwakondi. Té la teva fruita.* Ngwakondi la va agafar. Va plantar el seu fruiter també. ¿Què va passar? En uns mesos Ngwakondi es va morir. Van quedar solament les dues filles i el seu pare. Ilombe va sortir en cerca d'alguna cosa a la finca. I la filla de Ngwakondi es va quedar a casa i va picar fruita d'Ilombe, la seva albergínia, i aleshores la va cuinar.

Quan va tornar li va preguntar: *¿Qui ha picat això? -Sóc jo qui ho ha picat. - Per què? ¿Saps el que em vas fer aquí, tu i la teva mare? Vull que em tornis la meva fruita.* Aleshores la noia va pensar: *¿On trobaré aquesta mena de fruita?*

---

[31] Es sol anomenar «castanya» el palmiste, fruit de la palmera d'oli (*Elaeis guineensis*).

Va començar a caminar. Caminant, va trobar les dues serps pegant-se. *Va, sortiu d'aquí. No féu res, solament tonteries!* Aleshores li va dir: *Vés-te'n, ja veuràs el que guanyaràs.* I va començar a caminar. Va trobar els dos caçadors també pegant-se. Va agafar un bastó, vinga, va començar a pegar: *Sortiu d'aquí, esteu fent tonteries! - Trobaràs el que vols.* Va començar a caminar. Va trobar la dent tallant això. *Ah! Surt d'aquí! ¿On s'ha vist que una dent talli llenya? - Senyora, vés-te'n. Veuràs la maldat.* Va començar a caminar fins arribar a aquell pegot de casa d'aquella dona. *¿Qui viu aquí? Surt d'aquí, surt!* La dona li va dir: *¿Què et passa? Filla meva, ¿què et passa? - Vull arribar on és la meva mare. - Vés-te'n!*

Va començar a caminar. Fins allà. Solament li va explicar: *Trobaràs un fruit[er] on pujar, i l'última serà la teva mare.* Perquè la noia es va comportar malament amb aquella dona. Aleshores va anar al pou. Va pujar al castanyer. ¿Què va passar? Va agafar una fruita. Quan va arribar la seva mare l'última li va tirar. Ngwakondi va mirar enlaire: la seva filla. Va baixar. *¿Què vols, filla meva?* Li va explicar que *Vaig agafar la fruita d'Ilombe i així ella em va dir que jo robava la seva fruita. - Bé. Però compte: avui és dissabte, dia de festa. Que no intentis sortir fora. ¿M'entens? - Sí.*

Van anar-hi. Van passar per darrera de la cuina. Van entrar-hi. A l'instant van saber que Ngwakondi [estava amb la seva filla]. Un es va tallar un dit. El va donar a la seva filla. Se'l va menjar. En arribar la nit, ell deia: *On, Déu meu! Vull el meu dit. Oh! En vull la meitat!* La seva mare deia: *¿Qui t'ha dit que mengis aquestes coses? - Mare: si em donen menjar, ¿què he de fer? ¿No menjar-ne?* La mare estava una mica així.

En fer-se de nit, van començar a ballar. ¿Què va passar? La noia ja tenia ganes de sortir. La seva mare: *Que no surtis a cap lloc. - Ah! Deixa'm estar, mare!* ¿Què va fer? La noia va sortir i li van donar un cop a l'esquena, es va convertir en un fantasma i així es va quedar en aquell poble. Ilombe ja l'esperava en el poble, ja l'esperava, ja l'esperava. Van passar els mesos, anys. Doncs aquella noia es va morir, es va quedar on la seva mare.

El conte ja s'ha acabat[32].

---

[32] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 1.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 02/12/86.

Rondalla número 15

Grup: N (Ilombe, 3)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS:

situació inicial
allunyament
(prohibició)
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

allunyament
(prohibició)
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció (-)
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar: Ngwalezie
personatge buscat:
mandatari: Ilombe, Ngwakondi
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent:

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: vella

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
germans / germanastres
morts / vius

16

Hi havia una vegada Ndjambu i les seves dues dones, Ngwakondi la dolenta i Ngwalewzie la bona. Vivien plegats. Cada dia l'home sortia i anava a la feina i les dones anaven a les finques. Però la finca de Ngwalezie, la bona, era la més bona perquè ella tenia grans collites. Mentre Ngwakondi, la dolenta, que lluitava perquè el seu marit li desbrossés la finca més gran, no tenia molt aliment. No sabia plantar tampoc.

Vivien plegades. Ngwalezie ajudava Ngwakondi perquè Ngwakondi no tenia molt menjar a la finca. Però Ngwakondi, malgrat que rebia l'ajuda de l'altra, l'estava odiant. Tenien per costum que cada dia que tornaven de la finca s'asseien a mig camí damunt d'un pal que havia caigut creuant el camí. Allà era el lloc de descans. Cada dia que tornaven de la finca descansaven en aquell lloc. Un dia que Ngwakondi es va enfadar molt perquè les finques de Ngwalezie malgrat ser petites tenien més menjar i les seves que eren grans no, va començar a casa odiant els fills de Ngwalezie mentre que Ngwalezie considerava tots els fills per igual, tant els seus com els de Ngwakondi.

Quan van anar a la finca, Ngwakondi va tornar a casa sense acomiadar-se de Ngwalezie. I quan va arribar a mig camí va fer medicina[33] en el pal on solien descansar. Quan l'altra va acabar de treballar va començar a cridar Ngwakondi i Ngwakondi no hi era. Va dir: *Bé. Si aquesta no és aquí i tampoc no es veu la seva cistella, és perquè ha tornat a casa.* Ella va tornar i com de costum es va asseure en aquell arbre que havia caigut al mig del camí, on solia descansar sempre. En asseure's es va asseure justament al lloc on l'altra havia posat la medicina. Aquesta, sense adonar-se de res, es va aixecar i va tornar a casa després d'haver descansat. Però quan va arribar a casa va començar a sentir-se feble. Va estar pensant que era una cosa senzilla, que se li acostava la mort. Va passar un sol dia sentint dolor i feblesa i l'endemà es va morir.

Els seus fills es van quedar: un, anomenat Ugula, que es dedicava solament a la pesca; l'altra, anomenada Ilombe, que sempre ajudava la seva mare a la finca i a vegades en les tasques de la casa; i l'altre, que s'anomenava Etundji, un de molt baixet però endevinaire. Aleshores, en morir aquella dona, Ngwakondi es va quedar i es va apoderar de les finques de Ngwalezie. Anava allà traient menjar i va abandonar les seves finques perquè no tenien res. Va començar a viure amb tots els fills i el seu marit per la finca de Ngwalezie.

---

[33] Bruixeria, un embruixament.

Un dia que eren a casa, Ilombe, la filla de Ngwalezie que es va morir, estava malalta. I ella va anar al llit. Aleshores Ngwakondi va portar unes fruites de la finca i les va preparar a casa. Després de preparar-les, Ilombe no es va despertar aquella nit. Fins l'endemà. I Ngwakondi va deixar una part de la fruita a la cuina. Aleshores, quan Ilombe es va llevar al matí, va anar a la cuina i va agafar la fruita. Tots els seus germans també es pensaven que aquella part que quedava era seva, perquè ella no en va menjar a la nit. I Ngwakondi se'n va anar a la finca.

Quan va tornar de la finca, una vegada que va deixar la llenya que va portar del bosc, no va fer res més que anar directament a la cuina en cerca de la part de la fruita. I, en trobar-la, va preguntar: *¿Qui s'ha menjat la fruita que he deixat aquí?* Cadascun dels seus fills va començar dient: *No sóc jo, jo no sé res*. Aleshores Ilombe va venir i va dir que *Sóc jo qui s'ha menjat la fruita*. I aquella dona va dir: *La persona que sap que s'ha menjat la meva fruita, que vagi a buscar-la on la seva mare, si està viva o no*. I ella deia aquesta paraula a Ilombe tot i saber bonament que la mare d'Ilombe s'havia mort.

Ilombe va començar a plorar i va anar a avisar d'això al seu pare. I el seu pare no va dir res. La pobra nena va preparar menjar al dia següent, i va començar a caminar sense saber on anava. Se'n va anar. I en allunyar-se una mica de casa seva va trobar dues formigues que es pegaven al mig del camí. Va separar les formigues i els va donar bocins de menjar. les formigues es van quedar menjant, contentes. Va avançar una mica i va trobar dues mosques barallant-se. Va separar les mosques i els va donar menjar. Així continuava trobant animals barallant-se. Tant insectes com d'altres animals. I els anava separant i donant-los menjar.

Quan es va allunyar molt del seu poble, va començar a sentir uns sorolls en el bosc, com si alguna persona estigués tallant llenya. I en mirar la part d'on sortia el soroll, veia que també en sortia fum. La pobra nena, amb tanta por i sense saber on estava, va començar a seguir el lloc d'on sortia el fum, decidint que si era morir que es morís d'una vegada i que anés a trobar la seva mare. En arribar al lloc, va veure una casota, i no hi havia ningú a dintre. Es va acostar on sortia el soroll i va trobar una dent fent llenya. I la nena va saludar aquella dent, i va començar a ajudar aquella dent a tallar llenya. I van tornar a casa juntament amb la dent i es van ficar a la casota de la dent.

La dent li va preguntar: *¿On vas, nena?* I la nena va començar a explicar a aquella dent tot el que passava. I la dent va començar a riure perquè, encara que la nena li ho explicava, ho sabia tot. I la nena tampoc no s'estranyava que *¿Com és possible que una dent sigui tan grossa com una persona, a més a més tallant llenya i fent tot allò que fa una persona?* La dent estava tan bruta, i la nena va començar a agafar aigua i va començar a rentar-la.

Va rentar aquella dent fins a deixar-la neta. Li va netejar tota la casa, li va fer el foc i la dent ja es sentia tranquil·la i contenta de tenir foc. La nena la va deixar molt neta i li va dir que se n'anava en cerca de la seva mare. La dent li va dir: *Molt bé. Vas a un poble on viuen la gent que s'han mort. Però en aquest poble trobaràs un riu que, per travessar-lo, vindrà a ajudar-te una formiga. Aquesta formiga té el nom famós de «Mututudi». I el seu caïc és una part del cos del plàtan.* I li va dir: *Quan la gent de l'altra banda et comencin a preguntar: ¿Qui t'ha fet creuar el riu? no els diguis que la formiga; cal dir-los que «Bibebi»; i aleshores no et molestaran. Després de passar tot això arribaràs a una casa tan dolenta com la meva, una casota com la meva, i hi trobaràs un vell. Té una pipa molt grossa. Quan ell omplirà el fum de la seva pipa a la seva boca, cal posar-se al seu davant amb els ulls oberts. Ell llançarà aquest fum a la teva cara, i després de tot t'avisarà d'on és la teva mare.*

Aleshores la nena ho va acceptar. Va marxar i va arribar al riu, i es va amagar entre les fulles com li va dir la dent. De seguida arribava la formiga amb el seu caïc, el seu terrible caïc del cos de plàtan. La nena hi va anar i hi va pujar sense por. La formiga va començar a remar fins arribar a l'altra banda del riu. La nena va baixar; i, quan va començar a arribar al poble dels fantasmes, trobava primerament el grup dels fantasmes petits, és a dir els nens i joves que es moren. I li preguntaven: *¿Qui t'ha fet creuar, qui t'ha fet creuar?* I ella deia: *Bibebe és el que m'ha fet creuar.* I la deixaven passar. Seguia endavant. I li preguntaven una altra vegada: *¿Qui t'ha fet creuar, qui t'ha fet creuar?* I deia: *Bibebe és el que m'ha fet creuar, és el que m'ha fet creuar el riu.*

Aleshores, així li seguien preguntant fins que va arribar a la casa d'aquell vell. El vell va recollir la seva pipa, se la va ficar a la boca, va omplir la boca de fum i el va llançar a la cara de la nena. La nena ho va suportar fins que es va acabar el fum i el vell li va dir: *Bé. La casa de la teva mare és l'última. Quan arribis allà, ella et prepararà el primer àpat. I quan et prepari aquest menjar no s'ha de menjar, perquè serà la seva pròpia teta. Si en menges, la teva mare es quedarà amb una sola teta. Cal dir que no tens gana. A més cal entrar per la porta del darrera de la cuina.*

La nena se'n va anar i va entrar per la porta del darrera. Es va asseure i la seva mare la va abraçar i besar amb molta estimació i va començar a preparar el menjar. Va anar darrera de la casa, va tallar-se la teta, la va fer a miques i va preparar una bona sopa. Va donar el menjar a la nena i la nena va dir que no podia menjar perquè estava cansada de caminar, tampoc tenia gana. La mare va dir: *D'acord.* Va anar una altra vegada darrera de la casa i va llançar tota aquella sopa. Després va venir i va preparar ja vertadera carn. Llavors la nena va començar a menjar i la mare va dir: *És veritat que tinc una bona nena.*

Aleshores, de nit, els fantasmes tenien costum de ballar una dansa anomenada «ebamakule». Que tenien per costum que si una persona que no està morta surt a veure el ball la colpegen amb un pal a l'esquena i aquella persona es queda geperuda. Quan van començar a ballar a la nit, aquella dona va ficar la seva filla dintre de la llenya i la va tancar. Ella se'n va anar. Van ballar durant tota l'estona i la nena va suportar estar dintre de la llenya sense sortir. Després de la dansa la mare hi va anar i va dir: *Va bé tot el que has fet.*

Llavors la seva mare va començar a preparar-li menjar i donar-li totes les coses que havia de portar per anar al seu poble. Doncs la mare li va donar totes les coses i li va dir *Que et faré una química*[34] *als ulls. Quan jo sigui al teu poble, que tu mateixa em vegis i que ningú més. T'estaré ajudant a fer les finques, i ja no hauràs de veure res de la maleïda Ngwakondi.* Aleshores van tornar al poble. La nena va començar a fer una finca darrera de la cuina. I la seva mare, la que s'havia mort, l'estava ajudant a treballar. Ningú veia aquestes coses. Solament la nena veia la seva mare.

Un dia aquella nena va preparar el menjar, va venir la maleïda Ngwakondi de la finca molt famolenca. I va agafar també una part de la mateixa fruita que la nena havia preparat. I la nena va preguntar: *¿Qui ha agafat la fruita de la meva cuina?* I Ngwakondi va dir: *Filla, si's plau, he estat jo. He vingut del bosc molt famolenca i no ho he pogut suportar.* I la nena li va dir: *Vés a buscar-me la fruita on la teva mare, si ella està viva o no.*

Ngwakondi, sense saber què fer, va preparar menjar l'endemà i va començar a caminar, també sense saber on anava. Es va allunyar, i a poca distància de casa seva va trobar dues formigues barallant-se. I en lloc de separar les formigues tranquil·lament i donar-los menjar com feia la nena, va cridar les formigues i els va dir: *No espereu que jo vingui aquí a separar-vos. Aneu-vos-en a no fer res.* Va continuar caminant. Anava trobant animals així, insultant-los, pegant-los, en lloc de separar-los que no es peguin. Fins que va començar a sentir la mateixa fressa que la nena sentia, que semblava que una persona estava fent llenya, tallant llenya.

Se'n va anar allà, i va començar també a veure el fum. I va arribar a la casota i va dir: *Vaja! ¿Com que el caminar molt fa que un vegi moltes coses? Quina tonteria acabo de veure, que una casota estigui en el bosc. I en surt fum.* En acostar-se així va veure la dent fent llenya i va dir: *Vaja! Com que les dents també tenen vida!* No va ajudar la dent a fer llenya. Van anar a la casa i la dent li va dir: *Entra i digues-me el que passa.* I aquella dona va dir: *Vaja! ¿Jo, entrar en un lloc tan brut així?* I la dent li va dir: *Si's plau, si em pots treure una mica de brutor.*

---

[34] Un encantament.

Aquella dona va agafar un bastó, va començar a tocar aquella brutor, i estava parlant molt, descontenta de fer aquella feina. Després de tot tampoc va netejar bé la dent. I la dent li va preguntar on anava. Ella va dir: *Vinga, no em preguntis tonteries. Vaig a buscar la meva mare, si viu o no.* I la dent li va dir: *Doncs vés-te'n. Quan arribis a un poble trobaràs un riu. Cal que t'amaguis. Vindrà una formiga per passar-te, per traslladar-te al riu.* Aleshores la dona se'n va anar. I no es va amagar com li va dir la dent. De seguida arribava la formiga. I ella va dir: *Vaja! ¿En aquesta cosa de plàtan he de pujar?* La formiga li va dir: *Vinga! Puja, home. ¿Ets la primera persona que creuarà aquest riu?*

Se'n van anar a l'altra banda. I quan els fantasmes van començar a preguntar-li: *¿Qui t'ha fet creuar el riu?* Ella no va fer com li va dir la dent, que digués que aquest famós es deia «Bibebe». Ella va dir: *Apa, una formiga.* Li van dir: *Compte amb el que dius!* A mesura que continuava, la gent li anava preguntant: *¿Qui t'ha fet passar el riu?* I ella deia: *La formiga.* Va arribar a la casa del vell de la pipa. I quan aquest omplia de fum la seva boca, la dona li va dir: *Tu omples aquest fum a la boca, ¿per a qui? ¿per a mi? No ho provis.* En llançar el fum a la cara d'aquella dona, aquella dona va començar a treure el fum. I l'home li va dir: *Molt de compte amb el teu viatge! Vés-te'n, que la casa de la teva mare és la penúltima i cal entrar-hi per la porta del darrera. No mengis el primer menjar. I a la nit, quan es farà la dansa, no surtis.*

Aquesta va marxar. I en lloc d'entrar per la porta del darrera com li va dir el vell, ella va entrar per la porta davantera, la porta del davant. La seva mare va anar darrera de la casa, es va tallar la teta, la va fer a miques, va preparar la sopa i la nena va menjar-ne, la dona va menjar-ne. La seva mare es va quedar amb una teta. A la nit, quan van començar la dansa, la dona la va amagar dintre de la llenya i li va dir que no sortís perquè si no li trencarien la columna vertebral. I aquesta, quan va començar la dansa, va sortir.

Va venir un fantasma. La va colpejar amb el bastó a l'esquena i es va quedar geperuda. L'endemà la seva mare va anar a acompanyar-la a casa, al poble en què vivia, i estava ja geperuda. Els seus fills, en veure la mare, van començar a escapar-se: *¿Quina dona és aquesta que arriba, geperuda?* I era la seva pròpia mare. I cap fill seu va acceptar viure amb ella. Li van dir que *Qui va malament acaba malament. El qui fa males coses a la vida, aquelles coses acabaran sent dolentes per a ella mateixa*[35].

---

[35] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 2.
Explicada per **Rogelio Cristian Dikabo**, 09/02/87.

Rondalla número 16

Grup: N (Ilombe, 3)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS:

situació inicial
complicitat
malifeta

(prohibició)
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

(prohibició)
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció (-)
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar: Ngwalezie
personatge buscat:
mandatari: Ilombe, Ngwakondi
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ugula, Etundji, Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ngwalezie, Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: dent

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
morts / vius

17

Hi havia una vegada... En un poble vivia Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwakondi i Ngwalezie. Ngwalezie va tenir una filla i Ngwakondi tenia molts fills. Aleshores, en poc temps va morir Ngwalezie i la seva filla es va quedar òrfena. Aquesta vivia amb la seva madrastra, però aquella dona la tractava molt malament. La nena ho suportava tot. El seu pare ho veia i no volia parlar-ne, perquè li feia molta por la seva maleïda dona Ngwakondi.

Però un dia Ngwakondi va plantar un plàtan darrera de la seva cuina. I quan va anar a la finca va trobar que la nena havia tallat el plàtan, el va preparar i va donar-ne per menjar a tots els seus germans i ella mateixa. Quan va tornar aquella dona va preguntar als seus fills: *¿Qui ha tallat el plàtan?* Ells li van contestar: *La filla d'aquella dona que es va morir, que va ser dona del nostre pare.* Ells, en lloc de dir que n'havien menjat tots, no. Van dir que ella sí que va tallar el plàtan i se'l va menjar. Aleshores la dona va dir a la nena: *Vés a buscar-me el plàtan on la teva maleïda mare, si està viva o morta.*

Aquesta nena va començar a caminar fins arribar on estava el seu pare treballant. Li va dir: *Doncs això és el que passa: he tallat el plàtan perquè teníem gana, me l'he menjat amb els meus germans, i ells, en venir la seva mare, li han dit que jo mateixa he tallat el plàtan i me l'he menjat tot. I ara aquella dona em diu que jo vagi a buscar el plàtan on la meva mare. ¿Tu no recordes que la meva mare es va morir? ¿On la trobaré? ¿Per què la teva dona m'està fent mal i tu no vols parlar amb ella?* Però el seu pare no li va dir res.

La nena va començar a caminar. Va arribar on un vell, i va entrar a casa seva. Li va explicar tot això. El vell li va dir: *Vés-te'n per aquell camí que hi ha darrera de casa meva. Arribaràs a un bosc on hi ha molts arbres que donen fruit, perquè aquest és el moment dels seus fruits. Arbres de castanyes que donen moltes castanyes.* Aleshores la nena hi va anar i va començar a recollir castanyes avall. Va recollir moltes castanyes. Va començar a caminar, tornant fins arribar a la casa del vell i li va dir: *He portat el que em vas dir.*

L'home li va dir: *Doncs no hi ha problema. Tu aniràs ara fins on s'acaba aquest bosc. Veuràs un arbre molt gros. Hi pujaràs. I quan començaran a passar els fantasmes tu estaràs mirant. Portaran grans vestits. Aniran vestits amb sacs com una dona embarassada. I quan passi l'última fantasma, perquè serà una dona, tu tiraràs la fruita.*

Si aquesta fantasma agafa la fruita de castanya tu baixaràs immediatament i t'amagaràs dintre del vestit d'aquesta fantasma. Ella et portarà fins a la casa de la teva mare i allà veuràs la teva mare i ella et dirà tot el que hauràs de fer per tornar a aquella dona el seu plàtan. La nena va dir: *D'acord.*

Va començar a caminar, fins arribar en aquell lloc on hi havia l'arbre molt gros. Va pujar a dalt. De seguida van començar a passar els fantasmes. Van passar els fantasmes fins que últimament venia una fantasma. La nena li va tirar la fruita de castanya i aquella fantasma la va agafar. Immediatament la nena va baixar i es va ficar en el vestit d'aquesta fantasma. Aquesta tranquil·lament subjectava la nena i la va portar fins a la casa de la seva mare. Aquesta va veure la seva mare, es van abraçar, i abans que expliqués a la seva mare el que passava, el que l'havia feta arribar fins allà, la seva mare li va dir que no feia falta perquè ja sabia tot el que passava.

La seva mare li va dir: *No hi ha problema. No tardaràs.* L'endemà la seva mare li va preparar menjar perquè el portés al poble, que no tornés a menjar el d'aquella maleïda dona. I li va donar plàtan. La nena va tornar, va tornar el plàtan sencer on aquella dona, la seva madrastra, i les llavors que va portar d'on la seva difunta mare les va plantar. Immediatament les llavors van començar a germinar fins a créixer i donar fruits. Eren especialment plàtans, iuques, malangues i d'altres productes vegetals que es cultiven aquí.

Aleshores la nena va dir al seu pare que *No tornaré a tractar amb la teva dona, encara que és la meva madrastra. Perquè ella em va fer mal i no oblidaré això. Algun dia li tornaré la mateixa cosa.* Aleshores la nena va anar altra vegada a aquell vell que li va indicar el camí fins a trobar la seva mare i retornar el deute. Aleshores el vell li va dir: *Molt bé per venir a dir-me que tot ha sortit bé. M'encanta també que les meves paraules estan acomplertes.* El vell li va dir: *Doncs et donaré una cosa. Et faré un medicament i l'aniràs a plantar a tots els llocs per on has plantat alguna cosa.* La nena va agafar el medicament i el vell li va dir: *Aquest medicament, el dia que aquella maleïda dona agafi alguna de les teves coses, aquella cosa, encara que ella s'ho acabi de menjar tot i netegi l'olla, tornarà a sortir dintre de l'olla i ella n'estarà menjant fins a cansar-se i així morirà, perquè tu li diràs que vagi també a buscar-ho on la seva mare.*

La nena va tornar. Va començar a tirar aquell medicament per tots els llocs que havia plantat coses que va portar d'on la seva mare. Aleshores, les coses ja que havien crescut tan aviat i tots ja donaven fruits. Doncs un dia que aquella maleïda dona no tenia res per menjar a casa seva, la nena, tan compassiva, va cridar els fills del seu pare, els seus germanastres, i els va dir: *Mengeu. A casa meva abunda el menjar.* Van menjar. I la seva maleïda madrastra, tan famolenca, com que la nena va sortir i va anar a la pesca a la platja, aquesta dona va anar a la cuina de la nena, hi va entrar, va mirar i no hi havia res a la cuina.

Va tornar a la seva pròpia cuina, va agafar el matxet i va tallar un plàtan. Va començar a cuinar el plàtan i se'l va menjar. Després de menjar va deixar l'olla allà tirada. Quan volia sortir, els plàtans que va menjar van tornar a omplir altra vegada l'olla. I aquells plàtans parlaven un llenguatge dient: *Esagusagu. Torna'm a menjar.* La dona va mirar i va dir: *Coi, però si he acabat de menjar tot el que hi havia! Bé. Si tinc gana! En menjaré més.* Va menjar. En voler sortir, l'olla va tornar a parlar: *Esagusagu. Menja!*

La dona va tornar a menjar per tercera vegada. En voler sortir, l'olla va parlar una altra vegada: *Esagusagu. Menja!* La dona hi va anar, va menjar i després de menjar va rentar l'olla bé amb sabó i la va penjar a la paret en un clau on penjava les olles. Va sortir a fora. En entrar a la casa l'olla tornava a estar plena de plàtan i va tornar a dir: *Esagusagu. Menja!* Aquella dona va agafar i va dir: *Déu meu!* S'ho va menjar tot. Va agafar una pedra grossa, va començar a colpejar l'olla fins que va quedar completament aixafada.

Ella va sortir, va començar a fer d'altres treballs a fora. Quan va entrar altra vegada a la cuina va trobar que l'olla ja estava nova. En estar nova altra vegada i plena de plàtan va tornar a dir: *Esagusagu. Menja!* La dona ja no sabia què fer. A mesura que es va quedar esporuguida mirant com estava parlant l'olla, els plàtans es seguien incrementant, augmentava el nombre de plàtans.

La dona va sortir cap a la platja on estava la nena pescant. Li va dir: *Si's plau, filla! Perdona'm per tot el que et vaig fer, però jo no sé què és el que passarà amb mi a casa. M'estranya que la meva pròpia olla que tinc durant molt de temps està parlant. He tallat plàtan a casa teva, darrera de la teva cuina, l'he preparat i en menjar-la està augmentant cada vegada més i obligant-me que torni a menjar-ne.* La nena li va dir: *No vull saber res.* La nena va tornar a casa seva. En arribar-hi, va trobar el seu plàtan tallat. Va dir a aquella dona: *Fes el favor d'anar a buscar el meu plàtan on la teva mare, si està viva o no.*

Aquella, immediatament, recordant el que va fer a la nena, va sortir i va començar a caminar. Va passar per on vivia el vell i no va parlar amb ell. Se'n va anar i el vell la va cridar: *Si's plau, torna aquí.* Aquesta va tornar i el vell li va explicar tot el que havia explicat a la nena. Aquesta va marxar, va buscar castanyes, va tornar on el vell i li va dir: *Marxaràs fins que s'acabi tot aquest bosc. Arribaràs a un arbre molt gros. Hi pujaràs. Començaran a passar fantasmes. Finalment passarà una fantasma. Tu llançaràs la fruita. Si aquella fantasma agafa la fruita, baixa immediatament i et fiques en el seu vestit. ¿Ho entens?* Ella va dir: *Sí.*

Aleshores la dona se'n va anar. Va passar tot el bosc. Va trobar l'arbre gros. Hi va pujar. Quan van començar a passar els fantasmes, al primer que va passar aquesta li va llançar la fruita.

El fantasma li va tornar la fruita. Al segon li va llançar la fruita. El segon fantasma li va tornar la fruita. Anava llançant-la a tots els fantasmes. Abans d'arribar l'última fantasma, que era dona, ella mateixa va baixar i va agafar un fantasma pel coll. Aquest li va donar un cop i li va trencar l'espinada.

Aquesta va començar a tornar amb la columna vertebral trencada fins arribar al poble. No va portar el plàtan de la nena. La nena va dir al seu pare: *¿Què faré ara amb la teva dona?* El pare va cridar els seus fills i ell els va dir: *Doncs aquí hi ha la vostra mare. Té un assumpte i cal jutjar-la.* Els fills van dir: *No, home, aquesta no és la nostra mare. La nostra mare no era desfigurada així.*

Aquella dona, per vergonya, va morir sola sense estar malalta[36].

[36] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 3.
Explicada per **Rogelio Cristian Dikabo**, 10/03/87.

Rondalla número 17

Grup: N (Ilombe, 3)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS:

situació inicial
(prohibició)
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

(prohibició)
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció (-)
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar: Ngwalezie
personatge buscat:
mandatari: Ilombe, Ngwakondi
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: vell

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
morts / vius

18

Hi havia una vegada Ndjambu amb la seva dona Ngwakondi i Ngwalezie. Vivien sempre feliços com solen viure l'home amb les seves dones. Però a vegades Ngwakondi tenia mania a Ngwalezie, sempre anava pensant per matar-la. ¿Què va passar? Ngwalezie va sortir de la seva finca, se'n va anar. Va tornar. Va cridar Ngwakondi i li va dir: *Escolta: ¿per què tu no prepares les teves finques? Sempre que jo porto alguna cosa a casa, si vols ho repartim entre totes dues. Però sempre que tu fas aquestes coses sols pensar: «Bé, una dona, que diuen que jo sóc una dona, no puc estar-me a casa». Ha de procurar mantenir el seu cos, fer finques.* Aleshores aquesta dona li va dir, Ngwakondi va dir: *Però tu sempre em parles malament. Perquè tu sí que em dónes alguna cosa per menjar aquí. Demà jo mateixa començaré a fer les meves finques.* Va dir: *No hi ha de què.*

Aleshores Ngwalezie va preparar ja el seu menjar. Va recollir. Va anar a la finca. S'ho va menjar tot. Va tornar. Aleshores van dir totes dues: *Però, ¿com hem d'estar aquí?* Aleshores Ngwalezie va agafar l'embaràs. Va donar a llum una dona, una noia anomenada Ilombe. Ngwakondi també va agafar l'embaràs, va donar a llum també una noia. Totes dues vivien allà amb les seves filles. Vivien i vivien, i gràcies van venir dos cavallers que volien casar-se amb aquelles noies.

La seva família va acceptar de casar-les. Els van portar a casa seva. Ilombe va agafar l'embaràs. La filla de Ngwakondi va agafar l'embaràs. Ja vivien, ja vivien allà a prop. I, ¿què va passar? Aleshores van posar unes grans complicacions allà. La filla de Ngwakondi va dir que *L'embaràs no és d'aquell cavaller. Que és el mateix que es diu Ugula qui li ha posat allò.* Van començar a pegar-se les dues dones, que *Res. Tu, ¿com pots dir que és el meu marit qui t'ha posat l'embaràs?* L'altra va dir: *Res.* L'altre es va estranyar, va dir: *Però, ¿com? ¿Com aquella dona m'ha de negar aquí? ¿Com a broma?* Ho va afirmar així, i l'home va abandonar aquella dona i se'n va anar a buscar-ne una altra.

Ugula va mantenir totes aquelles dones allà. ¿Què va passar? Les seves mares els van dir que *Quan arribaràs als nou mesos, procureu menjar, encara que siguin vuit, procureu cridar-nos aquí a fer-vos alguna cosa que sabem les dones.* ¿Què va passar? Desgraciadament, abans dels mesos, totes dues es van morir plegades. Quan van enterrar-les, de les dues filles una anava plorant però malament. ¿Què va passar? A dir veritat, van donar a llum cada una d'elles. Ilombe va donar a llum una noia també. I la filla de Ngwakondi va donar a llum una cargola d'aquestes.

Aleshores ja estaven allà. Però la de Ngwakondi va dir: *Però, ¿com? ¿Com he de donar a llum una cargola? Però, aquest cargol, ¿d'on surt? ¿D'on surt?* La noia estava allà tranquil·la. Però tenia alguna cosa així, pensant malament. ¿Què va passar? Aleshores el marit va dir que *Heu de sortir d'aquí i heu d'anar on les vostres mares.* Van dir: *Però, ¿com?* Aleshores va venir un noi i va dir que *Escolta,* -va dir a la de Ngwakondi- *¿on és la teva mare? - La meva mare es va morir. - Res, que la seva mare no es va morir, sinó que Ngwalezie sí que es va morir. Ngwakondi encara és viva.* Ilombe va començar a plorar una altra vegada: *Oh, Déu meu! Quina ràbia que tinc, que sempre la meva mare.* Va preguntar al noi i va dir que *Ngwakondi sí que la va emmetzinar. Quan aquella dona va deixar el seu menjar, li va posar verí allà dintre del menjar quan va venir i quan va tornar de la finca a menjar-s'ho es va morir.*

Bé. La pobra noia va dir: *I, Déu meu, ¿on he d'anar ara? Perquè aquest marit surt de viatge, així que he de deixar la casa i hem de procurar anar on les nostres mares perquè ens cuidin bé el cos tal com ho solen fer.* La filla de Ngwakondi va anar on la seva mare i va trobar que la seva mare encara vivia. I li anava ja fent això. Aleshores l'home va dir: *Als sis mesos vull veure totes les meves dones aquí.* Ilombe plorava, plorava, plorava, plorava, plorava, plorava... En arribar allà va trobar una casa amb una dona vella. Li va dir: *¿On vas, filla?* Li va dir: *Oh, pobra dona! Sento la desgràcia que tinc. Cada vegada la meva mare sempre es mor. Diu que aquella dona la va matar.*

- Sí, que no et preocupis. Sé on està la teva dona[37]*. Però procura't: hi ha dos rius aquí importants. Un riu porta tota la merda, que no sé si tu podràs passar aquest riu perquè allà no hi ha qui passi aquell riu. Hi ha merda i tonteries allà. Però al costat, per aquella banda, hi ha un altre riu. De part meva el que has de fer és passar el riu que té més merda. Perquè si comences a passar el riu més net, aleshores tu no trobaràs la teva mare.* La noia va dir: *Déu meu! Bé.* La dona li va dir que *Trobaràs la teva mare a tal lloc, a tal lloc. En arribar al primer poble has d'entrar per darrera a la casa, l'última casa del poble. Allà és on és la teva mare.*

La noia aleshores va sortir. Va marxar fins arribar a aquell riu. Va trobar, però... aquell riu portava cucs. Va dir: *¿Que jo he de passar aquí?* La noia va marxar. Va passar. Va trobar la seva mare. Ja era allà, ja era allà, ja era allà... ¿Què va passar? En arribar la noia aquella de Ngwakondi, en arribar així, doncs la seva mare ja no podia ni parlar. Li va dir: *Però, ¿com, mare? M'havien dit que ja fa molt que es va morir. Però, en arribar... ¿Què et passa? - No ho sé, filla meva. - ¿Què passa, mare?* Pum. Va caure. Es va morir. Va dir: *Però, quina desgràcia també tinc ara! Malgrat haver trobat la meva mare, i s'ha mort ara!* Bé.

---

[37] La teva mare. Es tracta d'una confusió de l'informador.

La noia ja estava allà, la noia ja estava allà, la noia ja estava allà... Aleshores la noia va dir que *He d'anar a buscar també el lloc on és la meva mare*. Va marxar també la de Ngwakondi, va trobar aquella vella i va dir: *Jo vull anar on la meva mare. -Sí, ho sé. Però primer es saluda. - Ah, sí, perdoni*. La noia se'n va anar, va trobar aquell riu i va dir que *Jo, ¿on he de passar?* Va passar, en lloc d'aquell, pel riu que tenia bona aigua.

Aleshores, ¿què va passar? Va arribar on la seva mare. Totes dues estaven allà, estaven allà... ¿Què va passar? Quan van arribar els nou mesos aleshores van dir: *Ara sí. Ja podem tornar*. Les [...] venien, venien, venien, venien... En arribar a aquell riu l'altra va passar per on hi havia els cucs, Ilombe. I la de Ngwakondi va passar per on havia passat abans, van passar juntes. Van dir: *Aquí és on hem de descansar*. Totes dues s'hi van asseure. Aleshores Ilombe[38] va dir que *Jo vaig a fer una necessitat. Torno de seguida*.

I, ¿què va passar? La de Ngwakondi va agafar el cargol que tenia, el va posar on hi havia la filla d'Ilombe. El va agafar i el va posar on estava ella mateixa. Quan va venir la pobra noia, va mirar així: *¿On és la meva filla?* Va dir que *No res, la teva filla no ho sé. Jo també vaig sortir a fer aquella necessitat. - Però, ¿aquesta és la meva filla?* Va dir: *Res, que no és la meva filla*. Van anar juntes al lloc on hi havia el seu mateix pare. Va dir: *¿Què passa?* Va dir: *No res, que aquesta és la meva filla*. L'altra va dir: *Aquesta és la meva filla*. Però van dir: *El que hem de fer és alguna cosa*.

Marxeu en cerca d'una llagosta, a un riu[39]. *I l'heu de portar*. L'home va cridar el medecinaire i va preparar tot allò. Va dir que *Entre les dues, d'això: per una banda, cada una prepararà la seva olla de menjar; i el nen el posaran aquí, els dos nens. Aleshores cadascun hi anirà. El lloc on anirà a menjar cada nen, aquella serà la seva mare*. Van preparar tot allò i aleshores hi van posar els nens. Els nens anaven corrent. I el nen va sortir i va anar on era Ilombe, la seva olla, i va començar a menjar. El cargol va sortir cap a on era la filla de Ngwakondi, i va començar a menjar. La gent aleshores va picar de mans i deia: *Aquesta filla és d'aquella dona, Ilombe*.

Aleshores, el gran cavaller va agafar Ilombe i s'hi va casar. I va treure aquella noia que *Fora de casa meva i vés-te'n*. Aleshores l'home es va quedar amb la seva dona, feliç[40].

---

[38] La filla de Ngwakondi. Es tracta d'una confusió de l'informador.

[39] Un cranc de riu.

[40] Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 17/03/87.

Rondalla número 18

Grup: N (Ilombe, 3)

Personatge principal: Ilombe

FUNCIONS:

situació inicial
(prohibició)
(transgressió)
mancança
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

primera funció del donant
reacció (-)
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
pretensions enganyoses
tasca difícil
tasca acomplerta
reconeixement
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ilombe
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari: Ugula (= Ndjambu)
heroi fals:
agressor: Ngwakondi (filla), Ndjambu
referent: Ugula (= Ndjambu), Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:
Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos: vella, medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
germans / germanastres
morts / vius

19

Una dona i el seu marit tenien un fill. El fill tenia la cara perfectament bonica. Bé, però li mancava organització: tot el cos el tenia primet primet: les mans, les cames, tot. Semblava un llapis, pobret. Aleshores el nen, en créixer i ser gran, es col·locava en una finestra i cantava cada dia. Aleshores a les noies els agradava molt la veu del noi aquest. I cada vegada que venien a preguntar a la mare: *¿On és el teu fill, que cada vegada sentim com canta?*, la mare deia que el seu fill estava dormint, però l'amagava dintre d'una cistella.

Aleshores les noies van decidir portar-li menjar, qualsevol cosa, per regalar-li, vejam si algun dia es podia mostrar davant d'elles i estimar-ne alguna d'elles. I el noi aprofitava l'ocasió, es posava a la finestra. Quan ja veia que les noies venien en filera, cridava la seva mare: *Mare, fiqui'm a la cistella, que les noies ja s'atansen amb les seves cares boniques, amb les seves tetes a l'aire perquè les vegi més bé. Però fiqui'm a la cistella perquè no em vegin; perquè, si em veuen amb les cames aquestes tan petites que tinc, ningú no m'estimarà.* Aleshores la seva mare sortia i el ficava a la cistella. Quan arribaven les noies deia: *El meu fill és a dormir. M'ha dit que si porteu alguna cosa la deixeu aquí. Ja li ho donaré quan es desperti.*

Aleshores li portaven menjar, li portaven el bo i millor, li regalaven tot això. I quan marxaven les noies, ell s'aixecava i es posava a menjar el menjar. I cada vegada que menjava, no en donava a la seva mare. I la seva mare un dia va dir: *Però, ¿com? Ets tan dolent! Amb el treball que faig, ja no vaig ni a la finca ni puc fer cap feina, solament vigilar les noies teves que vénen a veure't, t'he d'amagar de tota manera perquè no et vegin! Així que la propera vegada que vinguin noies aquí a buscar-te, ja no m'encarregaré d'amagar-te dintre de la cistella aquesta. Han de veure com ets.*

L'endemà, les noies s'atansaven una altra vegada. El noi ja cridava: *Mare, tu ara em fiques a la cistella, que les noies ja vénen amb les seves tetes a l'aire, amb les seves cares boniques! Vine aviat, que si no em veuran!* La mare venia i el guardava. Però sempre que ell es menjava el menjar i les coses que li portaven, no en donava a la seva mare. Aleshores la mare, disgustada, va decidir deixar-lo fora. Aleshores, quan van venir les noies, el van trobar allà sòlt. Ja li cridava: *Mare, vine a guardar-me! Mare, mare, vine a guardar-me!* La mare no en feia cabal. Van arribar les noies i el van trobar allà.

Van cridar: *¿Com? Tu tens la cara tan bonica, i tot el cos d'aquesta manera!* Cada persona ja agafava una mà, una altra persona agafava una cama, l'estiraven: *Jo m'emportaré aquesta cama! - Jo m'emportaré aquesta cara que ens ha estat enganyant tota l'estona! - Jo m'emportaré tot això!* Així, van esquarterar tot el noi i es va morir.

I la rondalla s'ha acabat[41].

[41] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 31.
Explicada per **Francisca Oko Tango**, 22/10/86.

Rondalla número 19

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: (Ugula)

FUNCIONS: situació inicial
mancança
principi de l'acció contrària
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
combat
victòria

primera funció del donant
reacció (-)
combat

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ugula)
donant: (Ngwalezie)
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ngwalezie)
referent:

Personatges del cicle contraposats:
(Ugula) / (Ngwalezie)

Personatges meravellosos: mare

Objectes meravellosos:

Temes principals:
pares / fills
casats / solters

20

Vivia un home anomenat Ndjambu. Aleshores a Ndjambu sempre li agradava casar-se amb dues dones i a vegades una dona. Però aquesta vegada Ndjambu es va casar amb una dona. En casar-se aquella dona, va agafar l'embaràs i va donar a llum dos bessons. Aleshores un era un home, l'altra era una dona. I l'home es va dedicar a la feina del seu avi, que és caçador. I tal com els avis antics tenien costum, tenen alguna cosa i aleshores ho deixa per al seu nét, va deixar l'escopeta. I el noi, en arribar a l'edat d'una persona home ja fet, va agafar l'escopeta i es va ficar en el bosc.

Va agafar tranqui-lament. Ja tenia els seus tres gossos: un anomenat «Trunku», un altre és «Elefant», l'altre «Escala», que estaven allà tranquil·lament. Va marxar al bosc. Va portar els seus gossos. Els gossos estaven allà tranquil·lament. L'home va caçar els seus coloms, va tornar a casa. No van passar uns tres mesos. Ndjambu, l'home, com a pare de la casa, va emmalaltir. I perquè no sabien medicament típicament, l'home es va morir. Es va quedar la mare amb els seus fills.

Vivien una mica tranquil·lament, però el fill era caçador. Es va ficar una vegada més en el bosc. Va matar els seus coloms, va tornar a casa. I que tenien un tipus de casa que es diu «poblet». Tranquil·lament, en passar uns quatre mesos més, la mare es va morir. Eren dos a casa: l'home amb la seva germana. Ja pensaven que *Aquí a prop, aquí no hi ha ningú ni hi ha veins. Ens hem quedat aquí sense que hi ha algú que ens pot ajudar o si ens passa alguna cosa dolenta.*

L'home va ficar el seu cap en el bosc. Va oblidar els seus gossos. En arribar allà, va matar coloms i va pujar: perquè alguns es van estancar al damunt d'un arbre. L'home va començar a pujar, va pujar tranquil·lament. En mirar a sota, ja veia un fantasma que tenia una destral a la mà. Li deia: *Baixa, tu, bandit, baixa!* L'home li va preguntar: *¿Com baixaré? Jo amb tu no tenim relació. Des que vaig començar aquest ofici no ens hem ajuntat aquí. I, ¿què ha passat avui?* Li deia: *Si xerres més del compte, tallo l'arbre i et mato.*

L'home va pensar. *Déu meu, ¿què faré? Ni he portat els meus gossos!* Va començar a cridar: *Trunku, Trunku, Elefant i Escala! Els meus tres gossets valen molt i Escala*[42]. L'home deia: *No hi ha manera.* Va començar a plorar:

---

[42] Text d'una cançó. L'informador la va cantar amb el text en espanyol, també en la versió en ndowe.

Trunku, Trunku, Elefant i Escala! Els meus tres gossets valen molt i Escala! Els meus tres gossets valen molt i Escala! Van venir els gossos amb la boca oberta, lladrant fortament. El fantasma va sentir soroll, va desaparèixer. L'home va baixar, va agafar els seus coloms, va marxar a casa. En lloc d'explicar a la seva germana el que ell veia en el bosc, l'home va tancar la seva boca, no va voler dir a la seva germana el que li ha passat en el bosc. Va marxar més al bosc. En arribar-hi, es va ajuntar amb el fantasma. I gràcies que va portar els seus gossos. El fantasma va desaparèixer. Va matar els seus coloms, van tornar a casa.

El tercer dia, l'home va marxar més. Va matar coloms i alguns es van estancar al damunt d'un arbre. L'home hi va pujar. Va deixar la seva escopeta a terra. Va agafar les seves coses i va pujar així, simplement. Va començar a treure colom per colom. En mirar a sota, se li va aparèixer el fantasma per tercera vegada: *Escolta, tu, aquesta és la tercera vegada, no hi ha error. Gràcies que no has portat els teus gossos, jo et mataré.*

L'home va començar a plorar: *Trunku, Trunku, Elefant i Escala! Els meus tres gossets valen molt i Escala! Els meus tres gossets valen molt i Escala!* No hi havia manera, els gossos no sé per on s'havien ficat. *Oh, Déu meu, ¿què faré?* El fantasma va començar a tallar l'arbre a poc a poc, a poc... L'home va mirar, va baixar així, es van començar a barallar. El fantasma va agafar el pobre home i el va pegar a terra. Es va aixecar, perquè l'home era fort. Va atacar, i també va agafar el fantasma i el va pegar a terra.

El fantasma va mirar aquell home: *Cony! Sembla que aquest home es posa més fort que jo!* Va agafar l'home i el va portar al damunt d'un arbre. El volia pegar allà. L'home va saltar, es va aixecar, va agafar el fantasma, el va portar també al mateix tronc d'arbre, el volia pegar, va saltar. El fantasma va pensar que *No hi ha manera*. Va agafar l'home una arrel d'un gran arbre, el va pegar, l'home es va tallar per la meitat. El pobre home es va morir.

La germana estava allà tranquil·lament a casa. Va començar a mirar el seu rellotge: eren les tres, les quatre, les cinc, les sis, les set: *¿Què ha passat amb el meu germà?* Les vuit, les nou: *Sempre no arriba tard: Si és tard, a les sis. ¿Què ha passat?* La pobra noia estava allà, plorant, plorant, plorant, fins a la matinada. *Déu meu, Déu meu! ¿Què faré?* La pobra germana es va morir. Es van quedar els tres gossets amb la casa.

Van pujar on eren els coloms, van començar a menjar-se tot el que era a dintre de la casa. En Trunku es va morir. L'Elefant, igual. L'Escala es va morir. Va quedar solament la casa. No hi havia ningú que tingués cura de la casa. Tot aquell terreny es va quedar com a bosc[43].

---

[43] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 22.

Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 04/11/86.

Rondalla número 20

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: (Ugula)

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

allunyament
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ugula)
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: (Ilombe), Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
morts / vius
caçadors / no caçador

21

Hi havia una vegada... vivia un home anomenat Ndjambu amb la seva dona Ngwalezie. Aleshores el seu amic vivia allà prop d'ells com a veí. Van passar uns quants mesos, Ngwalezie va donar a llum un fill anomenat Ugula. Vivia allà el noi aquell. Va començar a caminar fins arribar a un poble veí al seu. Va trobar-hi els seus amics. ¿Què va passar? Tenia molts amics. Després la seva mare li va preguntar: *Fill, ¿per què tens tants amics així?* Va dir: *¿Què hi puc fer? És que ens estimem com a germans.* El fill va dir a la mare: *¿Què he de fer amb tants amics? Aleshores llança'm o dóna'm una bona idea per poder quedar-me'n solament un o dos.*

La seva mare li va dir: *Digues als teus amics que et portin allà; i que aneu tots junts, perquè has mort la dona del rei.* Aleshores el noi va començar a caminar on els seus amics. Va arribar allà, va explicar als seus amics tot allò. Un va començar a dir: *Jo no puc venir. És que si has mort la dona del cap, jo no puc intentar venir. Si no, el dia del judici em mataran.* Un altre deia: *Jo tampoc no vinc.* Un altre: *Jo tampoc no vinc.*

¿Què passa? En va quedar un. Aleshores van anar a caminar fins allà. Com que el noi va matar un senglar. Aleshores va deixar que anessin al bosc. En arribar va agafar el senglar i van començar a tornar fins al poble. Van venir els seus amics i deien: *Noi, si's plau, en vull un quilo. Més o menys un quilo.* Un altre deia: *Dos quilos.* Allà és quan el noi es va aixecar.

Va dir: *Senyors, el primer dia jo vaig preguntar a la meva mare: «Amb tants amics que tinc, ¿què he de fer amb ells?» Ella em va dir: «Et donaré una idea». Aleshores ella em va oferir una bona idea. Amb aquesta idea que va tenir, ja he anat amb això, fins que he descobert que amb tants amics no serveix de res: ets l'únic amic que jo amb ell ens estimem com a germans. De manera que jo no regalo a ningú ni un quilo.*

Van esquarterar allò. Cadascú es va emportar dues potes, dues potes. Ho van repartir entre els seus familiars, així vivien alegrement. Els altres amics van tornar a les seves cases[44].

---

[44] Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 18.
Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 19/01/87.

Rondalla número 21

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS:

situació inicial
mancança
mediació
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar: Ngwalezie
personatge buscat:
mandatari: Ngwalezie
heroi fals:
agressor:
referent: Ndjambu

Personatges del cicle contraposats:

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
amics bons / amics dolents